

Zinātniskie raksti

**LATVIJAS AGRĀRĀS
VĒSTURES JAUTĀJUMI**

II

Latvijas PSR Augstākās un vidējās speciālās
izglītības ministrija

Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotā
Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitāte
PSRS vēstures katedra

Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātes
zinātniskie raksti
218. sējums

LATVIJAS AGRĀRĀS VĒSTURES JAUTĀJUMI

II

Latvijas Valsts universitāte
Rīga 1975

Krājums turpina 1973. gadā aizsākto PSRS vēstures katedras rakstu kopoјumu publikāciju par Latvijas agrārās vēstures problēmām 19.gs. 2. pusē - 20.gs. sākumā.

Sakarā ar gaidāmo 1905.-1907.g. revolūcijas jubileju, krājumā ietverti vairāki darbi par Latvijas sociāldemokrātijas darbību un revolūcijas norisi laukos.

Publicējamie darbi ir autoru plašāku pētījumu sastāvdaļa, tāpēc katrs raksts ietver sevī tikai pētījamo problēmu atsevišķus aspektus vai jautājumus.

Redakcijas kolēģija: I.Greitjānis (atb.red.),
V.Kanāle, O.Niedre

Данный выпуск ученых записок кафедры истории СССР продолжает начатся в 1973 году издание сборников статей по проблемам аграрной истории Латвии.

В связи с предстоящей годовщиной революции 1905-1907 гг., в сборник включен ряд статей по истории деятельности социал-демократии и развития революции в деревне.

Публикуемые работы являются частью исследований, над которыми работают авторы. Поэтому каждая из них охватывает лишь отдельные стороны исследуемых ими проблем.

Редакционная коллегия: И. Грейтъянис /отв. ред./,
В. Канале, О. Ниедре

© Latvijas Valsts universitāte, 1975

L. 10604-114u 281-74
M 812(11)-75

LVIVS UNIVERSITĀTE
B
1990-2-75

200024413

DAŽI MATERIĀLI PAR LATGALES MUIŽĀM

19. gs. 60.-70. gados

Viens no nozīmīgiem agrārvēstures jautājumiem ir kapitālisma genēze muižās 19.gs.otrā pusē. Jautājuma pētniecība šodien rit gan teorētiskā, gan konkrēti vēsturiskā plāksnē. Pie tam ne maza nozīme ierādīta jaunu avotu grupu iesaistīšanā jautājuma izpētē, jo līdz šim zināmais avotu klāsts nav visai bagāts. Tāpēc šajā rakstā mēģināts parādīt, ko muižu ūsaimniecības izpētē var dot Aizbildņu padomes materiāli, kuras pārsnā nonāca muižas, ja pēc ģpašnieka nāves palika nepilngadīgi mantinieki, vai arī ģpašnieka slimības vai parādu dēļ. Pārņemot muižu, padome sastādīja sīku muižas aprakstu, aizbildņiem ik gadus vajadzēja atskaitīties par ienākumiem un izdevumiem. Par savu darbu aizbildnis saņēma 5% no ienākumiem, bet iztrūkuma gadījumā starpību sedza no saviem līdzekļiem. Diemžēl šādi detalizēti apraksti nav saglabājušies par visām Aizbildņu padomes pārziņā esošajām muižām. Materiāla labākas pārskatāmības dēļ muižas grupētas: nelielās muižas - 100 - 500 desetīnas, vidējās - 500 - 1000 desetīnas un lielās muižas - 1000 - 10 000 desetīnas, kā arī latifundijas ar zemes platību virs 10 000 desetīnām.

Sksita ziņā lielākā muižu grupa bija muižas ar zemes platību no 100 - 500 desetīnām. Latgalē 1860.gadā šādu muižu bija 26,9%, bet 1877.gadā - 32,4%, aizņemot no kopējā muižnieku zemes daudzuma tikai 2,5% un 5%¹. Kā visu muižu grupu, tā arī šīs grupas ūsaimniecisko attīstību 19.gs. 60.-70.gados ietekmēja vispārējais muižnieka finansiālais stāvoklis, interese par muižas ūsaimniecību dzimtbūšanas atcelšanas priekšvakarā. Aizbildņu padomes materiālos sakarā ar mantošanas jautājumu apkopoti dati par Annas muižu Daugavpils apriņķī. Muiža (304 desetīnas) no 1827. līdz 1853.gadam bija isrentēta par

1 I e i n a s a r e I. Muižnieku zemes ģpašums Latgalē 19.gs.otrajā pusē. - Latvijas agrārās vēstures jautājumi, I. Pēteris Stučka Latvijas Valsts universitātes zinātniskie raksti, 168.sēj. Rīga, 1973, 47. - 55.lpp.

430 rbļ. gadā. Muižas īpašnieks pulkvedis Greverns at-
radās šajā laikā dienestā un rentnieks saimniekoja pēc
saviem ieskatiem. Kad 1853.gadā muižu pārņēma īpašnie-
ka meitas vīrs majors Gorodinskis, ēkas bija pussagruvu-
šas, 18 liellopi uz 65 pūriem rudzu izsējuma, tāpēc ra-
žai tikai labā gadā bija trešais grauds. Valsts parāds
180 rbļ.² Pēc neveiksmīga mēģinājuma muižu izrentēt, Go-
rodinskis pats 1856.gadā sāka apsaimniekot muižas daļu
(206 des.), kurā 62 desetīnas aramzemes, bet pārējo iz-
rentēja. Kā rēda izdevumi, tad muižnieks laikā no 1856.-
1859.gadam pievērsās lauku nosusināšanai, kā arī cēla
saimniecības ēkas (skat.1.tabulu). Ienākumos laikā no
1856.-1861.gadam galvenā vieta ir pārdotajiem lauksaim-
niecības produktiem (skat.2.tabulu). Šajos gados muižā
pieaudzis lopu skaits.

Gads	Zirgi	Liellopi	No tiem slaucamās govīs
1853.		18	
1856.	4	51	20
1857.	4	40	14
1858.	4	43	20
1859.	4	44	27
1860.	4	41	26
1861.	4	47	29 ³

Savu darba rīku muižai nav. 1863.gada 1.marta ag-
rārlikuma ietekmē par zemnieku zemes izpirkšanu Viļņas,
Kaunas, Grodņas un Minskas guberņās, kā arī Vitebskas
guberņas Drīsas, Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķos
Gorodinskis izdarīja izdevumu aplēsi gadījumam, ja pār-
ietu uz algotu darba spēku. Tā kā izdevumi izrādījās vi-
sai lieli, jo vajadzēja iegādāties arī darba rīkus, tad
īpašnieks izšķīrās par visas muižas izrentēšanu. Rent-
nieka lietošanā nonāca arī 3 zirgi, 39 liellopi, no ku-
riem 29 slaucamas govīs. Brīvi līdzekļi Gorodinskim bi-
ja, bet, liekas, īpašnieks uzskatīja par drošāku to aiz-
dot un iegūt kā drošību māju Daugavpilī. Novērtējot An-

2 Latvijas PSR CVVA, 76o.f., 1.apr., 2.lieta, 38.lp.

3 Turpat, 91., 107., 123., 140., 176.lp.

Annas muižas izdevumi %⁴

1. tabula

Gads	Grāvju rakšanai	Saimniecības ēku būvei	Amatnieku algām	Darba rīki, dzelzs iegādei	Bērnu izglītībai, uzturam, apģērbam	Nodokļi	Citi izdevumi	Pirkti lopi zemniekiem
1856	8,3	29,8	1,5	-	48,4	8,7	-	3,3
1857	9,4	14,1	20,4	-	54,8	8,1	-	2,8
1858	16,9	14,4	2,1	1,7	50,7	11,0	-	3,2
1859	14,5	16,0	2,9	-	54,7	7,2	4,7	-
1860	-	-	3,4	-	91,6	5,0	-	-
1861	-	-	-	-	94,0	6,0	-	-
1862	-	-	-	3,2	96,8	-	-	-
1863	-	-	-	-	87,4	3,6	9,0	-
1864	-	-	-	-	98,0	2,0	-	-
1865	-	-	-	-	98,4	-	1,6	-
1866	-	-	-	-	96,9	2,6	0,5	-

⁴ LPSR CVVA, 76o.f., 1.apr., 94o.lieta, 157., 28o., 32o., 424., 513., 592.lp.

nas muižas ienākumus 1860.gados, redzams, ka tiem ir tendence palielināties (skat.2.tabulu). Ienākuma ziņā šai muižai samērā līdzīga bija Istromas muiža Rēzeknes apriņķī. Bet ne visās šīs grupas muižās vērojama ienākumu palielināšanās. Dažas no tām rentnieku un īpašnieku nolaidības dēļ bija visai noplicinātas un iestigušas parādos. Tā 1864.g. mirušā Tizengoldta Magnusa muižai ir 258 desetīnas zemes un 17 358 rbl.parāds. Muižas ienākumus no 1865.līdz 1874.gadam, izņemot 1864. - 1866.g. veido rente, kas pieaug no 0,80 līdz 2,10 rbl. uz 1 desetīnu derīgas zemes (skat. 3.tabulu). Jāatzīmē, ka Annas muižā 1863.-1866.g. rente auga no 2,30 rbl. līdz 2,80 rbl. par 1 desetīnu derīgas zemes jeb 1865.-1866. gadā bija gandrīz divas reizes lielāka nekā Magnusa muižā. Summa tika izlietota bērnu audzināšanai un valsts nodevām. Parāda nomaksāšanai līdzekļu nepietika un 1873. gadā Aizbildņu padomi lūdza muižu pārdot.⁵ Spriežot pēc ierēsmumiem no vienas desetīnas derīgas zemes, saimnieciskā ziņā līdzīgā stāvoklī ir Zaķišu un Zamostjes muiža (skat.3.tabulu).

No teiktā liekas, varam secināt, ka ierēsmums 1,45 - 2,10 rbl. no desetīnas derīgās zemes šīs grupas muižās bija tas minimālais ienākums 19.gs. 60.-70.gados, kas pietika valsts nodevu nomaksai un ikdienišķām muižnieka personiskām vajadzībām. Nekādus lielākus maksājumus virs šīs summas muižas ienākumi neatlāva.

Ienākumi jau virs šīs summas ļāva muižai ar mazākām grūtībām segt parādus vai arī izlietot līdzekļus citām vajadzībām. Šo muižas grupu bez jau minētās Annas un Istromas muižas raksturo arī Dubņegi, Gorki, Gomeļmuiža (skat.4.tabulu).

Par muižām ar 500 - 1000 desetīnām zemes⁶ 19.gs. 60.-70.gados plašāka ienākuma aina iegūta par divām muižām - Ludzas apriņķa Sverževska Kurmes muižu (732 des.)

5 Latvijas PSR CVVA, 760.f., 1.apr., 947.lieta, 11.-15.lp.

6 1860.gadā muižu skaits no 500-1000 desetīnām sastādīja 18,4%, bet 1877.g. 17,2% no visām Latgales muižām, bet zemes platība attiecīgi 4,2% un 7,5%. - L e i - n a s a r e I. Muižnieku zemes īpašums..., 47. - 55.lpp.

2.tabula

Annas muižas saimnieciskie rādītāji rubļos uz 1 desetīnu derīgas zemes⁷

Gads	Visa aram- zeme %	Ekonomi- jas aram- zeme %	Dzīvais inven- tārs	Darba riki	Ienākums	n o t ā		Izde- vumi	Atli- kums
						rente	pārdotie produkti		
1855	nav	siņu			1,54	1.54			
1856	36	23,3	2.00	nav	1,95	0.43	1.47	1.90	0.05
1857	"	"	"	"	1.70	0.43	1.27	1.90	
1858	"	"	"	"	1.81	0.43	1.38	1.86	0.05
1859	"	"	"	"	1.61	0.43	1.18	1.50	0.11
1860	"	"	"	"	2,24	0,43	1.68	2.13	0.11
1861	"	"	"	"	2.06	0.43	1.56	1.97	0.09
1862	"	"	"	"	2.39	0.48	1.81	2.33	0.06
1863	"	"	"	"	5.10	2.30	0.11	3.30	1.80
1864	"	"	"	"	4.10	1.08		2.80	1.30
1865	"	"	"	"	3.80	2.40		8.00	0.76
1866	"	"	"	"	5.00	2.51		3.40	1.60
Istronas muiža (378 des.)									
1866.g.		10,7	0.37	nav	2.47	0.56	1.91	0.30	2.17 ⁸

7 LPSR CVVA, 760.f., 1.apr., 2.lieta no 82.-591.lp.

8 Turpat, 771.f., 1.apr., 711.lieta, 16.lp.

Muižas ienākumi uz 1 desetīnu derīgās zemes rubļos⁹

3.tabula

Gads	M a g n u s a (258 des.)					Zaķīšu (365 des.)		Zamostje (100 des.)		
	Arauzeme % no kop- platības	Inven- tārs	Ienā- kumi	no tās		Izde- vumi	Ienā- kums	Izde- vumi	Ienā- kums	Izde- vumi
				rente	pārdotie produkti					
1863	23,3	nav	0.80	0.80						
1864			3.66	-	3.66	1.55				
1865			0.96	-	0.96	1.40				
1866			1.43	-	1.42	1.29				
1867			1.43	1.43	-	1.48				
1868			1.48	1.48	-	1.48				
1869										
1870			1.45	1.45	-	1.45				
1871			1.45	1.45	-	1.45	1.25	1.25	1.75	1.75
1872			1.60	1.60		1.60	1.36	1.36	1.75	1.75
1873			1.60	1.60		1.60	1.36	1.36	1.75	1.75
1874			2.10	2.10		2.10	1.48	1.48	1.75	1.75
1875							1.77	1.77	1.75	1.75
1876							2.24	2.24	1.75	1.75
1877							2.10	2.10	1.75	1.75
1878							1.91	1.91	1.75	1.75
1879							1.55	1.55	1.75	1.75
1880							2.10	2.10	1.80	1.80

Muižu saimnieciskie rādītāji rubļos uz 1 desetīnu
derīgās zemes^{1o}

Gads	Dubnegi (229 des.)		Gorki (140 des.)		Gomeļmuiža (150 des.)	
	Ienākumi	Izdevumi	Ienākumi	Izdevumi	Ienākumi	Izdevumi
1868	3.80	3.80				
1869	3.80	3.80				
1870						
1871	3.80	3.80				
1872	2.70	2.70	1.75	1.75		
1873	3.30	3.30	3.21	3.21	2.67	2.67
1874	3.80	3.80	3.21	3.21	2.67	2.67
1875			3.21	3.21	2.67	2.67
1876					2.67	2.67
1877			4.28	4.28	2.67	2.67
1878			3.28	3.28	2.67	2.67
1879					2.67	2.67

1o Latvijas PSR CVVA, 76o.fonds, 1.apr., 1031.-1089.lieta, 2.-9.lp.

un Daugavpils aprinča Bogomoļca Jauno muižu ar 662 desetīnām zemes. Kurmes muiža visa izrentēta. Jaunā muiža izrentē atsevišķus gabalus, folvarkus un divus gabalus no Jaunās muižas ekonomijas (katrs 40 des.liels). Viena muižas ekonomijas daļas rentnieka lietošanā nodotas arī 15 govīs un līda ar to rente palielinās par 30 rbļ. Pārējo Jaunās muižas centra daļu apsaimniekoja īpašnieks ar gada kalpiem un dienas strādniekiem, kuru skaitu un naudā saņemto atalgojuma daļu rāda 5.tabula.

5.tabula

No 1872.-1879.gadam samaksāts Jaunās muižas kalpotājiem, gada kalpiem un dienas strādniekiem ¹¹

Gads	Muižas kalpotāji, gada kalpi			Dienas strādnieki		
	skaits	rbļ.	kap.	skaits	rbļ.	kap.
1872	9	209	70	13	106	30
1873	14	256	-	25	130	21
1874	13	283	85	28	210	-
1875	8	205	67	24	142	51
1876	8	150	60	17	96	10
1877	12	168	35	23	142	24
1878	8	242	50	20	123	48
1879	13	276	80	16	152	91

Jaunās muižas centra daļā, kuru apsaimniekoja īpašnieks, šajos gados bija 8 zirgi un liellopu skaits svārstījās no 25 līdz 38 lopiem. Muižas ekonomijas sējumos, kā to rāda 6.tabula, parādās arī zālāji. Viņus sēja kopā ar auzām zaļbarībai.

Salīdzinot Jaunās un Kurmes muižas ienākumus, redzam, ka tie dažos gados ir visai līdzīgi (skat.7.tabulu). Pie tam arī Jaunā muižā ienākuma galveno daļu veido rente.

¹¹ Latvijas PSR CVVA, 760.f., 1.apr., 980.lieta, 34., 135., 198., 278., 384., 515.lp.

Jaunās muižas izsējuas laikā no 1872.-1879.g.¹²

	1872	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879
rudzi	35 pūri	35 pūri	35 pūri	30 pūri	21 pūrs	23 pūri	24 pūri	27 pūri
mieži	12 "	19 "	18 "	14 "	10 "	11 "	10 "	12 "
kvieši	3 "	3 "	3 "	2 "	1 "	5 gar- nicas	1 "	2 "
auzas	30 "	22 "	17 "	20 "	11 "	12 pūri	25 "	30 "
zirņi	4 "	4 "	7 "	2 "	2 "	10 gar- nicas	3 "	2 "
pupas	1 "	1 "	1 "	1 "	1 "	12 "	12 gar- nicas	12 gar- nicas
lini	5 "	6 "	8 "	4 "	1 "	3 pūri	2 pūri	4 pūri
kaņepes	-	16 gar- nicas	1 "	1 "	17 gar- nicas	10 gar- nicas	12 gar- nicas	12 gar- nicas
vīķi	8 "	8 pūri	12 "	5 "	2 pūri	2 pūri	13 "	-
kartupeļi	30 "	40 "	53 "	54 "	29 "	30 "	25 pūri	20 pūri

12 Latvijas PSR CVVA, 76o.f., 1.apr., 98o.lieta, 136., 198., 278.,
384.-385., 515.-516., 541.-542.lp.

7.tabula

Muižu saimnieciskie rādītāji rubļos uz I desetīnu derīgās zemes

Gadi	Jaunā muiža (549 des.) ¹³					Kurnes muiža (703 des.) ¹⁴		
	Aramzeme % no kopplatības	Ekonomi- jas aram- zeme %	Ienākumi	n o t ā s		Izde- vumi	Aramzeme % no kop- platības	Ienākumi
				rente	pārdotie produkti			
1872	28,4	4,0	2,26	1,48	0,47	2,26		
1873			2,90	2,18	0,65	2,90	39,2	1,85
1874			3,00	1,62	1,11	3,65		1,85
1875			3,26	2,02	0,66	2,89		1,85
1876			2,77	2,09	0,52	2,77		1,85
1877			2,71	2,20	0,35	2,71		1,85
1878			2,70	2,18	0,19	9,16		2,81
1879			2,79	2,25	0,46	2,79		2,54
1880								2,73
1881								2,76
1882								2,70

13 Latvijas PSR CVVA, 750.f., 1.apr., 980.lieta, 34.-61.lp.

14 Turpat, 759.f., 1.apr., 1153.lieta, 12.lp.

Jaunās muižas izdevumi rāda (skat.8.tabulu), ka līdzekļu lielākā daļa izlietota uzturam, apgērbam un bērnu izglītošanai. Izdevumi muižas saimniecībai aprobežojas ar nelieliem remontiem, izdevumiem kalējam un grāvju tīrīšanu. Muižas ražošanas paplašināšanai Bogomoļcam līdzekļi bija, bet viņš uzskatīja par izdevīgāku ieguldīt tos nekustamos īpašumos Daugavpilī un Viļņā, kas arī atspoguļojas 1878.gada izdevumos.

8.tabula

Jaunās muižas izdevumi %¹⁵

Gads	Bērnu izglītībai, uzturam, apgērbam	Muižas saimniecībai	Algas	Valsts nodokļi	Pārējie izdevumi
1872	53,4	9,1	25,5	4,0	8,1
1873	58,0	5,8	24,2	12,0	-
1874	58,9	4,8	24,6	10,7	-
1875	63,2	7,8	21,9	7,1	-
1876	68,1	3,1	16,2	12,6	-
1877	71,6	0,8	20,8	6,8	-
1878	19,3	-	7,2	2,4	71,1
1879	64,9	-	27,9	7,2	-

Nākošā muižu grupa ar zemes daudzumu no 1000 līdz 10 000 desetinām aptver vairāk nekā 1/3 daļu no visas muižnieku zemes: 39% - 1860.gadā, 34,8% - 1877. gadā. Aizbildņu padomes pārziņā 19.gs. 60.-70.gados nonākušās šīs grupas muižas ir visai dažādas ienākumu ziņā. 19.gs. 60.-70.gados lauksaimnieciski vāji attīstītas ir Ludviampoles, Istras, Feimaņu, Pušas, Ozupino, Lauderu, Vecās un Jaunās Mislājas muiža. Ienākumi no 1 desetinās derīgās zemes šajās muižās ir zem viena rubļa un tikai tajā gadījumā, ja sapēti zemnieku zemes izpirkuma procenti vai pārdots mežs, ieņēmumu summa pārsniedz vienu rubli. Ienākumu ziņā izdalās Jāsmuiža un Eversmuiža, kur tie ir virs diviem rubļiem (skat. 9., 10., 11.tabulu). Ja mēs salīdzinām Ludviampoles un Jāsmuižas ienākumus uz 1 de-

15 Latvijas PSR CVVA, 760.f., 1.apr., 980.lieta, 33., 198., 269.-272., 442., 513.-517.lp.

9. tabula

Muižu saimnieciskie rādītāji uz 1 desetīnu derīgās zemes¹⁶

Muiža	Gads	Araņzeme % no kop- platības	Ekonomi- jas araņ- zeme %	Lopi	Ienākumi	n o t ā s		
						rente	pārdotie produkti	mežs
V. Misļa	1863	51,8	11	0,37	0,54	0,54		-
J. Misļa	1863	50,0	8,7	0,20	0,61	0,61		-
Istra	1866	nav datu	4	0,08	1,08	0,64	0,44	-
Feimaņi	1868	14,8	nav	-	1,00	0,80	0,20	-
Puša	1868	12,3	"	-	1,46	0,58	0,30	0,58

16 Latvijas PSR CVVA, 777.fonds, 1.apr., 707., 711., 712.lieta, 8.-9.lp.

Muižu saimnieciskie rādītāji uz 1 desetinu derīgās zemes¹⁷

10.tabula

Gads	Ludviampole (3960 des.)								Izdevumi	Ozupina (2445 des.)	Lauderi (3213 des.)
	Arauzeme % no kopplat.	Ekonomijas aramzeme %	Lopi	Ienākumi	n o t i e m						
					rente	pārdotie produkti	mežs	zemnieku zemes izpirkums %		Ienākumi	Ienākumi
1863	15,4	4,0	0,17	2,53	0,32	-	-	0,67	2,53		
1864				1,00	0,46	-	-	0,54	1,56		
1865				0,85	0,57	0,28	-	-	0,80		
1866				0,95	0,40	0,50	0,05	-	0,83		
1867				0,70	0,47	0,13	0,10	-	0,69		
1868				1,34	0,32	0,52	0,50	-	1,30		
1869				1,00	0,36	0,40	0,04	0,20	0,98		
1870				1,90	0,40	0,34	0,12	1,01	1,88		
1871				1,46	0,50	0,10	0,30	0,48	1,37	0,50	0,73
1872				1,17	0,70	-	-	0,47	1,07	0,70	0,77
1873				0,74	0,64	-	0,02	-	0,40	0,65	0,79
1874				0,64	0,62	-	0,02	-	0,54	0,86	
1875				1,02	0,61	-	-	0,28	1,27		
1876				1,58	0,64	-	0,19	0,75	1,32		
1877				1,06	0,61	-	0,18	-	0,40		
1878				1,42	0,67	-	0,08	-	0,40		
1879				0,75	0,71	-	0,04	-	0,23		

17 Latvijas PSR CVVA 759.fonds, 1.apr., 974.lieta, 186., 265., 351., 476., 528., 553., 602., 630. u.c.lp.

Muižu saimnieciskie rādītāji uz 1 desetīnu
derīgās zemes¹⁸ 11. tabula

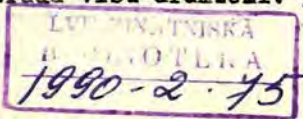
Gads	Jāsmuiža (1253 des.)					Eversmuiža (2305 des.)
	arānzeme % no kop- platības	lopi + darba riki	Ienākumi	no tiem		Inde- vumi
				rente	pārdotie produkti	
1866	26,5	0,40	2,37	1,73	0,64	nav datu
1867		nav	visu	datu		
1868			1,90	1,72	0,11	1,26
1869			2,59	2,34	-	1,91
1870			2,30	2,30	-	1,48
1871			3,98	3,98	-	1,36
1872						
1873						
1874						
1875						2,60
1876						2,69
1877						2,79
1878						2,62

18 Latvijas PSR CVVA 760.fonds, 1.apr., 945.lieta, 86., 476.,
535., 556., 573.lp.

setīnu aramzemes, tad atšķirības šo muižu starpā kļūst vēl redzamākas. Tā Ludviampoles vidējais ienākums uz 1 desetīnu aramzemes no 1866. līdz 1879.gadam bija 6,82 rbļ., bet Jāsmuižā no 1866. līdz 1871.g. - 9,90 rbļ. Rezultātā Jāsmuižas ienākumi ir visai tuvi agrāk minētajai Jaunajai muižai (549 des.), kura laikā no 1872. - 1879.gadam uz 1 desetīnu aramzemes vidēji ieņemts 9,86 rbļ. (skat. 12.tab.). Tā kā divās atšķirīgās muižu lielumu grupās veidojas līdzīgs ieņēmums, tad tas vedina domāt, ka varbūt šāds ienākums raksturo minimālo muižas ieņēmumu 19. gs. 60.gadu beigās - 70.gados, rēķinot uz 1 desetīnu aramzemes.

Jāatzīmē, ka ienākumu 6 rbļ. uz vienu desetīnu aramzemes arī paši muižnieki atzina par ļoti pieticīgu. Ludviampoles mantinieki nelielos muižas ienākumus izskaidroja ar to, ka aizbildnis Ādams Plāters nedzīvo Ludviampolē un neseko tās apsaimniekošanai, bet gan savā muižā Viļņas apriņķī. Tāpēc par aizbildni lūdza nozīmēt mantinieku Mihailu Plāteru. Mantinieku iesniegums pārliecināja padomi un tā aizbildņu maiņu apstiprināja 1866.gadā. Bet tam, kā rāda Ludviampoles muižas ieņēmumi (lo, 12. tab.), nesekoja būtiskas izmaiņas. Liekas, ka galvenais iemesls aizbildņu maiņai - vēlēšanās saņemt ātrāk mantojuma daļu, kuru jaunais aizbildnis (pats būdams ieinteresēts) sāk izmaksāt ar 1869.gadu. Mantiniekiem izmaksājamā daļa veidojas galvenokārt no zemnieku zemes izpirkuma procentiem.

Viktora Šadurska muižas - Pušas, Feimaņu un Jāsmuižas ekonomiju no 1863.g. apstrādā ar graudniekiem, bet pārējā zeme izrentēta. No 1868.gada izrentēta visa Jāsmuiža. Rentniekam nodod arī kuļmašīnu, vienzirga dzelza arklu, vērtījamo mašīnu, 7 zirgus un 18 slaucamas govīs. Sakarā ar Šadurska lielo parādu 50 500 rbļ., Jāsmuiža 1871.gadā tiek pārdota ūtrupē un to nopērk tirgotājs G.Kuzņecovs. Šadurska ienākums Feimaņu muižā 1868.g. uz 1 desetīnu aramzemes bija 10,06 rbļ. Par Pušas muižu 1872.gadā atzīmēts, ka tās saimniecība, salīdzinot ar 60.gadiem, slīd uz leju, saimniecības ēkas brūk kopā, tīrumus slikti mēslo un neapstrādā visu aramzemi. Bez tam

Gads	Ludviampole					Jāsmuiža					
	Pārdo- tie pro- dukti	rente		pārdots mašs	Parādi, atli- kums no iepr.gā- da u.c.	Kopā	pārdo- tie pro- dukti	rente		Parādi, atli- kums no iepr. gada u.c.	Kopā
folvar- ki,fer- mas		krogi, dzir- navas u.c.	folvar- ki,fer- mas					krogi dzir- navas u.c.			
1863	-	0,83	1,26	-	16,0	18,09					
1864	-	1,74	1,26	-	3,56	6,56					
1865	1,77	2,48	1,27	-	-	5,52					
1866	3,61	1,60	0,94	0,35	-	6,50	2,42	3,50	3,0	-	8,92
1867	0,86	1,56	1,07	0,60	0,74	4,83					
1868	3,36	1,21	0,75	3,28	0,12	8,72	0,40	4,24	2,25	0,24	7,12
1869	2,57	2,32		0,08	1,60	6,57	-	4,76	1,66	3,38	9,80
1870	2,20	2,61		0,80	6,67	12,40	-	3,90	2,60	2,20	8,70
1871	0,67	2,59	0,63	0,07	0,55	4,51		9,14	2,73	3,13	15,0
								<u>Jaunā muiža</u>			
1872	-	4,48		-	-	4,48	1,60	5,12	0,08	1,18	7,98
1873		4,13		0,14	0,53	4,80	2,28	5,35	0,65	1,94	10,22
1874	3,43	0,60	0,11	-	-	4,14	3,89	5,08	0,65	0,98	10,60
1875		3,96		-	2,59	6,55	2,31	6,49	0,62	2,03	11,45
1876		4,17	1,23	4,89	10,29	1,81	6,76	0,62	0,56	9,75	
1877		4,0	1,20	1,68	6,88	1,22	7,08	0,62	0,62	9,54	
1878		4,32	0,54	4,39	9,25	0,68	6,95	0,72	1,15	9,50	
1879	3,74	0,86	0,25	-	-	4,85	1,60	7,03	0,83	0,34	9,82

19 Latvijas PSR CVVA 76o.f., 1.apr., 945.lieta, 86.,476., 535.,556.lp.; 974.lieta 186.,275. u.c.lp.; 980.lieta, 28., 189. u.c.lp. Ailē "parādi..." ietverti arī zemnieku zemes izpirkuma procenti, ja tie saņemti.

laukus apsēj vēlu un ražu nenovāc laikā. Kā Pušas, tā Feimaņu muiža šajās laikā ir izrentētas, bet rentnieki tās apstrādā ar graudniekiem.²⁰

Ludviampole Aizbildņu padomes pārziņā nonāca sakarā ar mantošanas jautājumu pēc Kazimira Plātera nāves 1863. gadā. Muižas aizbildnis visus folvarkus, tāpat četrus krogus un dzirnavas izrentēja, bet muižas ekonomiju (132 des. aramzemes) apstrādāja zemnieki ar savu inventāru, saņemot atlīdzību naudā par desētinas uzaršanu un noecēšanu, tīrumu nokopšanu un labības izkulšanu. Pļavas novāca zemnieki, dalot nokopto sienu uz pusēm ar muižu. Lopu skaits muižā 60. gados palielinājās. Tā, ja 1864. g. bija 37 liellopi, tad 1871. gadā Ludviampoles rentnieks saņem 87 liellopus. Laikā no 1863.-1879. gadam nav vērojami lielāki pārkārtojumi muižā. Muižas vajadzībām iegādāti rati, zirglietas, veikti ūku remonta darbi. Līdz ar to muižas izdevumu galveno daļu veido zemniekiem izmaksātā summa par zemes apstrādāšanu, kalpotāju un mežsargu algas (skat. 13. tabulu).

Dažādus muižu apsaimniekošanas veidus un to ietekmi uz ienākumiem redzam Istalsnas muižā (1472 des.). 1874. gadā mira tās īpašnieks J. Sokolovskis un muižā turpina saimniekot viņa sieva, kurai jāsedz arī vīra parāds 20 280 rbļ. Muižai ir zemkopības darba rīki - kuļmašīna, vērtījamā mašīna, dzelzs arkli un ecēšas, tāpat 7 darba zirgi un 47 slaucamas govīs. No 1874.-1878. gadam muižas centru (514 des.) apsaimniekoja īpašniece ar gada kalpiem un dienas strādniekiem. Ienākumu liela daļa aiziet parādiem un to procentiem; ienākumi no lauksaimniecības brīžam nesedz izdevumus (skat. 14.-15. tab.). Kad 1877. gadā krusa nokapāja labību, ienākumi samazinājās un muižniece sāk apsaimniekot ekonomiju ar graudniekiem, sākumā gan tikai pusi, bet 1879. un 1880. gadā visu. Liekas, lai nostabilizētu muižas ienākumus, ar 1881. gadu muižas ekonomiju uz 6 gadiem izrentē.

Dažādā muižas centra apsaimniekošana rāda, ka izaan-

20 Viļņas Universitātes bibliotēkas Rētumu un rokrakstu nodaļa, A 61. fonds, 1098. un 10982. lieta.

Ludviampoles muižas izdevumi procentos
(1863. - 1879. g.)²¹ 13. tabula

Gads	Alga		Re- monts	Pār- tika	Muižas vaja- dzībām	Valsts nodokļi	Pārējie izdevumi	Lantīrie- kiem iz- maksātā nauda
	muižas kal- potājien, mežsargiem	zērnīe- kiem par zemes ap- strādāšanu						
1863	10,2	34,1	14,4	2,7	7,3	12,6	18,7	-
1864	21,4	24,6	14,5	9,6	-	4,2	25,7	-
1865	26,2	37,2	1,9	0,9	5,3	23,8	4,7	-
1866	25,0	46,6	-	1,4	6,0	8,6	12,4	-
1867	27,2	24,2	17,6	5,0	-	20,0	6,0	-
1868	5,4	46,0	13,0	9,4	3,1	2,6	20,5	-
1869	13,6	58,7	-	1,0	-	20,1	-	6,6
1870	10,0	27,0	-	0,6	-	5,7	0,6	56,1
1871	16,9	31,0	-	-	-	6,2	0,3	45,6
1872	38,1	-	13,0	-	-	6,1	0,3	42,5
1873	28,0	-	6,0	-	-	23,0	12,0	31,0
1874	36,0	-	13,0	-	-	30,8	6,2	14,0
1875	14,4	-	2,7	-	-	5,3	73,4	4,2
1876	14,5	-	3,1	-	-	4,5	21,2	56,7
1877	51,1	-	8,4	-	-	2,8	37,7	-
1878	15,1	-	5,4	-	-	7,1	2,3	70,1
1879	44,4	-	3,7	-	-	47,6	4,3	-

21. Latvijas PSR CVVA 76o.f., 1.apr., 974.lieta, 276., 352., 477., 529., 554., 594., 631. u.c. lp. Iedalā "pārējie izdevumi" ietverti - parādi, tiesu izdevumi, kantora vajadzībām izlietotās summas un 1864. un 1866. gadā pieskaitīvi aizbildņu saņemti procenti. Pārējos gados aizbildņu % nav uzrādīti.

Istalsnas muižas saimnieciskie rādītāji rubļos
uz 1 desetīnu derīgās zemes (1874.-1885.g.)²²

Gads	Aramzemes % no kop- platības	Lopi	Darba rīki	Ienākumi	n o t ā s				Izde- vumi
					rente	graud- kopība	lopko- pība	mežs	
1874	24,5	3,68	ir	2.10	0.17	1.31	0.32	-	2.63
1875	"	"	"	2.30	0.41	1.60	0.23	-	3.29
1876	"	"	"	2,24	0.47	1.47	0.27	-	2.97
1877	"	"	"	1.74	0.67	0.76	0.31	-	3.67
1878	"	"	"	2.00	0.83	0.76	0.41	-	3.04
1879	"	"	"	2.47	1.00	0.62	0.31	0.54	2.60
1880	"	"	"	3.45	0.62	1.16	1.41	0.27	3.63
1881	"	"	"	2.35	1.74	0.15	-	0.41	2.40
1882	"	"	"	2.06	1.84	0.13	-	-	2.40
1883	"	"	"	2.65	2.14	-	-	-	2.73
1884	"	"	"	2.23	2.13	-	-	0.10	2.23
1885	"	"	"	2.24	2.24	-	-	-	2.23

22 Latvijas PSR CVA, 759.f., 1.apr., 901.lieta, 7.-681.lp.

Iztalsnas muižas izdevumi procentos
 (1874. - 1885.gads)²³

Gads	Muižnieces vajadzībai	Ēku remonti	Pirkti lopi	A l g a s		Parāda un % nomaksa
				gada kal- kalpiem	dienas strādnieki	
1874	24,9	13,7	0,8	11,9	6,3	30,7
1875	52,4	2,6	-	17,0	7,2	38,8
1876	56,1	8,2	-	18,5	9,2	8,0
1877	54,3	-	-	15,7	6,5	43,5
1878	43,1	-	-	13,5	-	43,4
1879	60,2	-	-	14,0	-	25,8
1880	26,8	-	-	9,8	-	63,4
1881	20,8	2,3	-	12,7	-	65,0
1882	31,5	1,4	-	12,1	-	51,0
1883	35,7	-	-	1,2	-	63,1
1884	45,5	-	-	1,4	-	54,1
1885	42,9	-	-	2,9	-	54,2

23 Latvijas PSR CVVA, 759.f., 1.apr., 901.lieta, 7. - 681.lp.
 Iztalsnas izdevumu ailē - "muižnieces vajadzībām" ietverti izdevumi
 bērnu audzināšanai, uzturs, apģērbs. 1882.g. izdevumos vienīgo
 reizi parādās mežsarga alga, kas sastāda 4% un tabulā nav ietverta.

tojot graudniekus, muižai paliek mazāk graudu ko pārdot un lai izlīdzinātu starpību, tiek pārdoti kokmateriāli 1880.g. ienākumu summa ir lielāka, jo labība pārdota nedaudz vairāk, bet galvenokārt par augstāku cenu kā iepriekšējos gados, pārdotas arī 60 govīs. Arī šajā muižā vidējais gada ienākums uz 1 desetīnu aramzemes no 1874. - 1880.g. ir 9,35 rubļ.

Par muižu latifundijām (virs lo oot desetīnām), kuru rokās 1860.gadā koncentrējās 53,7%, bet 1877.g. 52% no visas muižnieku zemes Aizbildņu padomes materiālos saglabājušies daži dati par barona Korfa ienākumiem no Krustpils muižas. 19.gs. 60.gados izrentēta visa muiža, bet 70.gados muižas centru vairu neizrentēja, apstrādājot to ar gada kalpiem un dienas strādniekiem. Muižai bija visi nepieciešamie darba rīki un vilcēj spēks. Vidējais ienākums uz 1 desetīnu aramzemes svārstās ap 6 rubļiem un, tikai pastiprināti pārdodot mežu, tas palielinās.

Rezultātā muižu latifundiju saimnieciskais stāvoklis bija visai līdzīgs iepriekšējai muižu grupai. Tikai latifundijas ienākumu summā bez krogiem, dzirnavām, alusbrūžiem nozīmīgu vietu ieņēma meži, veidojot 1879. un 1880.g. pusi no visiem Krustpils muižas ienākumiem (skat. 16.tabulu).

16. tabula
Ienākumi Krustpils muižā uz 1 desetīnu
derīgās zemes rubļos²⁴

Gads	Rente	Pārdo- tais mežs	Pārdotie -augsaim- niecības produkti	Parā- di	Zemnie- ku zemes izpir- kums %	Pārē- jie ienā- kumi	Kopā
1867	0,76	0,27	-	0,80	0,15	-	1,98
1868	0,48	0,31	-	0,00	0,67	-	1,46
1869	0,70	0,23	-	0,00	0,59	0,03	1,55
1870	0,76	0,29	-	0,03	0,59	0,07	1,65
1878	1,04	0,87	0,24	0,03	-	0,03	2,26
1879	1,08	1,01	0,16	-	-	-	2,25
1880	1,12	1,98	0,17	-	-	0,07	3,34

24 Latvijas PSR OVVA, 760.f., 1.apr., 910, 913, 918, 1376, 1379.lieta.

Novērtējot augstāk aplūkoto muižu materiālu, vispirms jāsecina, ka tas neraksturo Latgales muižas kopumā, bet gan nelielu muižu grupu, kas bija nonākušas Aizbildņu padomes pārziņā. Aizbildņi parasti maz interesējās par saimnieciskajiem uzlabojumiem muižās, viņus interesēja vienīgi, lai ienākumi no tās segtu izdevumus, kas parasti aprobežojas ar maksājumiem bērnu audzināšanai, valsts nodokļu un parādu nomaksas. Dinamiskāka muižas saimnieciskā attīstība vērojama tikai retos gadījumos.

Tādējādi šo muižu ienākumi uz 1 desetīnu derīgās zemes raksturo muižas, kas nonākušas visai smagos saimnieciskos apstākļos.

LAUKSTRĀDNIĒKU ALGU APMĒRI UN SASTĀVDAĻAS
IRLAVAS, JUMURDAS, LĀZBERGA UN RUNDĀLES PAGASTOS
20. GS. SĀKUMĀ¹

Darbā izmantotas Lāzberga, Rundāles, Irlavas un Jumurdas pagastu tiesu lietas, kopskaitā 295. No tēm uz Lāzbergu pagastu attiecas 101 lieta, uz Rundāles pagastu 136, uz Irlavas pagastu - 43 un uz Jumurdas pagastu - 15 lietas. Visās šajās lietās izskatīti saimnieku un laukstrādnieku konflikti.

Hronoloģiskā ziņā Lāzberga pagasta lietas attiecas uz laiku no 1900. līdz 1916.gadam, Rundāles pagasta lietas - no 1900. līdz 1912.gadam, Irlavas pagasta lietas - no 1900. līdz 1914.gadam, Jumurdas pagasta lietas - no 1902. līdz 1912.gadam.

Pagasta tiesu lietas sarakstītas rokrakstā, latviešu valodā. Parasti tās satur sūdzību, pavēstes apsūdzētajam un lieciniekiem, tiesas sēžu protokolus, spriedumu u.c. materiālus. Tā kā lielākā daļa saimnieku un laukstrādnieku konfliktu skāra algas jautājumus, tad pēc tiesu protokoliem var spriest par laukstrādnieku algu apjomu un sastāvdaļām.

No 295 izskatītajām lietām 209 minētas laukstrādnieku algas pilnā apjomā. Pa pagastiem tās sadalās šādi:

Lāzberga pagastā - 57 algas,

Jumurdas pagastā - 8 algas,

Irlavas pagastā - 34 algas,

1 Redakcijas piezīme: šī darba autore ir vēstures specialitātes 1973.gada absolvente. Darbs ir daļa no diplomdarba. Autore savākusi, apkopojusi un analizējusi plašu pagasta tiesu materiālu. Uzskatām, ka savāktais materiāls un autores pielietotās metodes pagasta tiesu materiālu apstrādē var piesaistīt plašākas vēsturisku auditorijas uzmanību. - Iemesli, kāpēc analīzei izraudzīti tieši šie četri pagasti, ir: 1) ģeogrāfiskais izvietojums (2 Vidzemē - Jumurdas, Lāzberga, 2 Kurzemē - Irlavas, Rundāles), 2) labi uzglabājušies šo pagastu dokumentālie materiāli. Samērā viendabīgās parādības dažādajos rajonos apliecina šādas metodes pareizību.

Rundāles pagastā - 107 algas.

Gada puīšu algas minētas 25 gadījumos, no tiem 12 - Lāzberga pagastā, 9 - Rundāles pagastā, 3 - Irlavas pagastā un 1 - Jumurdas pagastā. Redzam, ka tikai 9 gadījumos algas sastāv vienīgi no naudas, pārējos gadījumos sastāvā ir arī dažādas naturālijas. Visizplatītākā no naturālijām algas sastāvdaļām gada puīša algā ir labība. Tā, piemēram, 1902./03. gadā Irlavas pagastā puīša Jāņa Vinberga alga bijusi 35 rbļ. naudā, 17 mēri rudzu, 16 mēri miežu, 1 mērs zirņu un 1 mērs kviešu.² Otra izplatītākā algas sastāvdaļa ir dažādi apģērba gabali un adījumi - cimdi, zeķes, kā arī apavi. Piemēram, 1900./01. gadā Lāzberga pagastā puīša Pētera Kengsepa alga sastāvējusi no 20 rbļ. naudas, kārtas pusvilnas drēbju, 1 pūra rudzu, 1 pūra miežu, 1 pāra zābaku.³ Saņemam arī algas ar garēku un dažādāku naturāliju saturakstu. Piemēram, 1902./03. gadā Lāzberga pagastā Otto Lūkumita alga sastāvējusi no 15 rbļ. naudas, galvas naudas, atļaujas sēt saimnieka zemē 1/3 pūra linu un 2 pūrus auzas, 1 kārtas vilnas drēbju, vadmalas pusmēteļa, 3 gubām siena.⁴ Visas protokolos minētās algas sastāvdaļas pēc izplatības var sarindot šādā secībā:

Algas sastāvdaļa	G a d ī j u m u s k a i t s				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Ko-pā
nauda	12	9	3	1	25
galvas nauda	2				2
labība	4	6	1		11
drēbes	4	4			8
cimdi, zeķes	1	4		1	6
lini vai zeme līniem	4	1			5
apavi	2			1	3
vilna		2			2
aitu ādas kažokam		2			2

2 LPSR CVVA, 971.f., 1.apr., 1312.l., 6.lp.

3 Turpat, 1134.f., 1.apr., 4.l., 1.lp.

4 Turpat, 200.l., 1.lp.

Algas sastāvdaļa	Gadījumu skaits				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Kopā
kāposti	1				1
siens	1				1
zeme kartupeļiem		1			1
atļauja turēt aitas	1				1
sūtīšana dievgalda māoībā				1	1

Pārrēķinot naturāliju vērtību naudā un salīdzinot algas pēc lieluma, redzama liela dažādība.⁵ Vismazākā alga - 13 rbļ. naudā bijusi 1900.g. Lāzberga pagastā Andreja Pūra nepilngadīgajam dēlam⁶, vislielākā - 144 rbļ. - 1911./12. gadā Irlavas pagastā Žanim Krūziņam.⁷ Algas lieluma ziņā vērojamas atšķirības dažādos pagastos. Ja Rundāles un Irlavas pagastos puīša alga vidēji bijusi 100 - 120 rbļ., tad Lāzberga pagastā tikai ap 50 rbļ. Jumurdas pagastā 1903./04. gadā Alberta Graudiņa algas vērtība naudā bijusi 81 rbļ. 65 kap.⁸

Dažādas vērtības gada puīša algu izplatību apskatītajos pagastos rāda tabula:

Algas vērtība rubļos	Algu skaits				
	Lāzberga pagastā	Rundāles pagastā	Irlavas pagastā	Jumurdas pagastā	Kopā
1 - 25	1				1
25 - 50	6				6
51 - 75	4	1			5
76 - 100	1	2		1	4
101 - 125		5	2		7
126 - 150		1	1		2
K o p ā	12	9	3	1	25

5 Visos šais aprēķinos nav ietverta uztura vērtība, ko laukstrādnieks patērēja, "ēdot pie saimnieka galda".

6 LPSR CVVA, 1124.f., 1.apr., 65.l., 3.lp.

7 Turpat, 971.f., 1.apr., 1345.l., 3.lp.

8 Turpat, 3321.f., 1.apr., 37.l., 1.lp.

Dažādas ir arī algu naudas un naturālās daļas attiecības. Naudas īpatsvaru gada puīšu algās redzam tabulā:

Naudas īpatsvars procentos	A l g u s k a i t s				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Kopā
100%	5	2	2		9
99 - 80%		3			3
79 - 60%	4	3		1	8
59 - 50%	1	1			2
49 - 40%	1		1		2
mazāk kā 40%	1				1
K o p ā	12	9	3	1	25

Nauda gada puīša algās sastāda lielāko daļu; vairumā gadījumu tā ir 60 - 100% algas.

Vasaras puīšu algas minētas 24 gadījumos, no tiem 18 - Rundāles pagastā.

Algas lielums rubļos	A l g u s k a i t s				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Kopā
1 - 25			1		1
26 - 50		5			5
51 - 75	1	5	1	1	8
76 - 100	1	7	1		9
101 - 125		1			1
K o p ā	2	18	3	1	24

Vasaras puīšu kalpošanas laiks ir stipri dažāds. Rundāles pagastā visbiežāk sastopamais kalpošanas laiks ir no Jurgiem līdz ziemsvētkiem (23.IV - 24.XII). Šādi gadījumi pavisam minēti 8. Algu lielumam svārstoties no 62 līdz 120 rbļ.: vidēji tas ir 86 rbļ. Kalpošanas laiks no Jurgiem līdz Mārtiņiem minēts 2 reizes - Rundāles un Lāzberga pagastā (abos gadījumos algas lielums ir 77 rbļ.). Pārējos gadījumos kalpošanas sākuma un beigu datumi ir visai dažādi. 4 gadījumos kalpošanas laiks ildzis 6 mēnešus, 3 gadījumos - 5 mēnešus, 3 gadījumos - 4 mēnešus, 4 gadījumos kalpošanas sākuma un beigu datumi

nav precīzi nosakāmi. Par 6 mēnešus ilgo darba periodu vidējā alga ir 72 rbļ., par 5 mēnešiem - 65 rubļi, par 4 mēnešiem - 38 rbļ. Gadījumu nelielā skaita dēļ atšķirības starp pagastiem šo algu lieluma ziņā nav jūtamas.

Naudas īpatsvars vasaras puīšu algās ir līdzīgs naudas īpatsveram gada puīšu algās - nauda ir galvenā un lielākā algas sastāvdaļa, sastādot 60 - 100% algas.

Naudas īpatsvars procentos	A l g u s k a i t s				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Kopā
100%	2	5	1	1	9
99 - 80%		5	1		6
79 - 60%		4	1		5
59 - 50%		2			2
49 - 40%					
mazāk kā 40%		2			2
K o p ā	2	18	3	1	24

Naturāliju dažādība vasaras puīšu algās ir nedaudz mazāka, bet visbiežāk sastopamās algu sastāvdaļas ir tādas pašas kā gada puīšu algās.

Algas sastāvdaļa	G a d ī j u m u s k a i t s				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Kopā
nauda	2	18	3	1	24
drēbes		11	1		12
labība		8			8
cimdi, zeķes		5	1		6
vilna		3			3
lini		3			3
kartupeļi vai zeme stādīšanai		2	1		3
ādas kažokam		2			2
žāveta cūkas gaļa		1			1
ziepes		1			1

Precētu gada kalpu algas minētas tikai 6 gadījumos, no tiem Lāzberga pagastā - 3, Rundāles pagastā - 2 un

Irlavas pagastā - 1. Pēc algas kopvērtības tie sadalās šādi:

Algas vērtība rubļos	A l g u s k a i t s			
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Kopā
26 - 50	1			1
51 - 75				
76 - 100	1	2		3
101 - 125				
126 - 150			1	1
151 - 200	1			1
K o p ā	3	2	1	6

Naudas īpatsvars precētu kalpu algās ir krietni zemāks nekā puīšu algās un vairumā gadījumu nepārsniedz 20 - 40%.

Naudas īpatsvars procentos	A l g u s k a i t s			
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Kopā
1 - 20%			1	1
21 - 40%	1	1	1	3
41 - 60%				
61 - 80%	2			2
K o p ā	3	2	1	6

Naturālijas nevien sastāda precētu kalpu algas lielāko daļu, bet tās ir arī ļoti dažādas. Piemēram, Rundāles pagastā 1900.gadā kalpa Pētera Ūdra alga bijusi šāda: 2 rbļ.50 kap. naudā, 8 mēri rudzu, 1 mērs kviešu, 10 mēri miežu, 4 sieka vietas zemes auzu sēšanai, 1 sieka vieta zemes zirņu sēšanai, zeme 2 mēru kartupeļu stādīšanai, 1/2 pūrvieta āboliņa zemes linu sēšanai, 1 vezums siena, 2 vezumi miežu salmu, 1 rija rudzu pelavu, 1 rija kviešu pelavu, 1 rija miežu pelavu. Kalps var turēt 1 govī, 3 aitas ar visiem jēriem, izmantojot saimnieka ganības. Par šādu algu kalps strādā visu gadu, viņa sieva atsevišķas dienas, kad saimnieks aicina darbā - pie labības un linu novākšanas, mēslu ārdīšanas u.c.darbēm.⁹

Precētu vasaras kalpu algas minētas 11 gadījumos, no tiem 7 - Rundāles pagastā un 4 - Irlavas pagastā. Kalpošanas laiks Irlavas pagastā visos gadījumos ir no Jurgiem līdz Mārtiņiem (23.IV - 10.XI). Rundāles pagastā šāds kalpošanas laiks ir 1 gadījumā, pārējos - no Jurgiem līdz ziemsvētkiem (23.IV - 24.XII).

Pēc kopvērtības vasaras kalpu algas sadalās šādi:

Algas vērtība rubļos	A l g u s k a i t s		
	Rundāles pagastā	Irlavas pagastā	Kopā
1 - 25		1	1
26 - 50	1		1
51 - 75	3	1	4
76 - 100		1	1
100 - 125	3	1	4
K o p ā	7	4	11

Naudas īpatsvars vasaras kalpu algās ir vēl mazāks nekā gada kalpu algās, atsevišķos gadījumos algas sastāvā naudas pat nav. Vairumā gadījumu naudas īpatsvars nepārsniedz 20%, nevienā gadījumā tas nav augstāks par 40%.

Naudas īpatsvars procentos	A l g u s k a i t s		
	Rundāles pagastā	Irlavas pagastā	Kopā
0	2	1	3
1 - 20%	4	2	6
21 - 40%	1	1	2
K o p ā	7	4	11

Naturālās sastāvdaļas vasaras kalpu algās ir tādas pašas, kā gada kalpu algās. Pēc izplatības precētu kalpu (kā vasaras, tā gada) algu sastāvdaļas var grupēt šādā secībā:

Algas sastāvdaļa	G a d ī j u m u s k a i t s			
	Lāzberga pagastā	Rundāles pagastā	Irlavas pagastā	Kopā
labība	2	9	5	16
nauda	3	7	4	14
zeme kartupeļiem	2	7	4	13
zeme liniem		7	3	10
siens, āboliņš		6	4	10
salmi, pelavas		4	4	8
aitu ganīšana	1	3	1	5
zeme dārzam	1	3	1	5
lini	3	1		4
malka	1	2	1	4
žagari		1	2	3
zeme auzām		3		3
zeme zirņiem		3		3
cūku ganīšana		3		3
govs ganīšana	1	1		2
plava	1			1
bietes		1		1
pastalas		1		1

Skaitliski vislielākā dokumentos minētā algu grupa ir meitu gada algas. Tādu pavisam ir 38. Pa pagastiem tās sadalās šādi: Lāzberga pagastā - 17, Rundāles pagastā - 11, Irlavas pagastā - 10.

Pēc kopvērtības meitu gada algas ir mazākas par puīšu gada algām, to lielums dažādos pagastos ir atšķirīgs.

Algas vērtība rubļos	A l g u s k a i t s			
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Kopā
1 - 25	6			6
26 - 50	10	3	2	15
51 - 75	1	7	6	14
76 - 100		1	2	3
K o p ē	17	11	10	38

Ja Rundāles un Irlavas pagastos vidējā alga ir 60-70 rbļ., tad Lāzberga pagastā tā ir apmēram 30 rbļ.

Meitu algās, tāpat kā gada un vasaras puīšu algās, nauda sastāda lielāko daļu un vairumā gadījumu tās īpatsvare ir 60 - 100%.

Naudas īpatsvare procentos	A l g u s k a i t s			
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Kopā
100%	4	4	4	12
99 - 80%	2	4	3	9
79 - 60%	5		3	8
59 - 50%	3	2		5
49 - 40%	1	1		2
39 - 20%	1			1
19% - 0	1			1
K o p ā	17	11	10	30

Naturāliju sastāvs meitu algās ir citāds kā puīšu algās. Meitu algu galvenās sastāvdaļas līdzās naudai ir lini, vilna vai atļauja turēt aitas, ziepes, apavi. Piemēram, Lāzberga pagastā 1900./01. gadā meitas Marijas Pīkas gada alga bijusi 20 rbļ. naudā, 2 podi linu, 1 pāris kamašu, 10 mārciņas ziepju, atļauja turēt 2 aitas.¹⁰ Irlavas pagastā 1903./04. gadā Trīnes Švāģeres gada alga bijusi 34 rubļi naudā, 1¹/₂ poda linu, 10 mārciņas ziepju, atļauja turēt 3 aitas.¹¹ Rundāles pagastā 1901./02. gadā Malvīnes Godmanes alga bijusi 60 rbļ. naudā, 1 pods linu, 10 mārciņas ziepju, 5 mārciņas kārstas vilnas.¹² Rundāles pagasta meitu algu sastāvā sastopami arī audumi dažādiem apģērba gabaliem. Piemēram, 1901./02. gadā Dore Vāveres gada alga bijusi 35 rbļ. naudas, 12 olektis drānas kleitai, 1 sega, 20 olektis linu audekla, 10 olektis pusvilnas auduma, 3 mārciņas kārstas vilnas,

10 LPSR CVVA, 1134.f., 1.apr., 45.l., 1.lp.

11 Turpat, 971.f., 1.apr., 1318.l., 1.lp.

12 Turpat, 3332.f., 1.apr., 932.l., 2.lp.

¹/2 pods ziepju, 6 mārciņas linu.¹³

Galvenās meitu gada algas sastāvdaļas var sakērtot šādā secībā:

Algas sastāvdaļas	G a d ī j u m u s k a i t s			
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Kopā
nauda	17	11	10	38
lini	10	4	4	18
ziepes	7	4	6	17
aitu turēšana	9		5	14
apavi	5	3		8
vilna		6		6
audumi		4		4
zeme kartupeļiem	2	1	1	4
segas		2		2
rokas nauda	1	1		2
linu dzija		1		1
ādas kažokiem		1		1
govs turēšana	1			1
labība		1		1
zeme liniem	1			1

Vasaras meitu algas minētas 2 gadījumos. 1909.gadā Irlavas pagastā vasaras meitas Lības Vētras alga bijusi 40 rbļ. naudā.¹⁴ 1902.gadā Rundāles pagastā Dores Zvirbules alga bijusi 43 rbļ. naudā un 4 mārciņas kārstas vilnas.¹⁵ Abos gadījumos kalpošanas laiks bijis no 23.IV līdz 10.XI.

2 gadījumos minētas kalpu algas par rudens un ziemas sezonu. 1899./1900.gadā Rundāles pagastā Antons Ancions strādājis no 3.VIII līdz 23.IV par 43 rbļ.naudā.¹⁶ 1906./07.gadā Irlavas pagastā Anna Krauklis nolīgst no 1.X līdz 23.IV par 30 rbļ. naudā.¹⁷

13 LPSR CVVA, 3232.f., 1.apr., 925.l., 1.lp.

14 Turpat, 971.f., 1.apr., 1328.l., 1.lp.

15 Turpat, 3332.f., 1.apr., 943.l., 1.lp.

16 Turpat, 3332.f., 1.apr., 912.l., 1.lp.

17 Turpat, 971.f., 1.apr., 1323.l., 1.lp.

Protokolos minētas arī algas par īsākiem darba periodiem. Puišu mēneša algas atrodamas 3 gadījumos Rundāles pagastā 1902. un 1903.gadā. Tās bijušas attiecīgi 12 rbļ., 14 un 10 rbļ.naudā.¹⁸

Meitu mēneša algas atrodamas 7 gadījumos, no tiem Lāzberga pagastā - 2, Irlavas pagastā - 1, Rundāles pagastā - 4. Lāzberga un Irlavas pagastā visos gadījumos šīs algas ir 5 rbļ. mēnesī, tāda pati alga 1 gadījumā ir arī Rundāles pagastā (Mīles Tīcas alga 1899./1900.g.).¹⁹ Pārējās algas ir atšķirīgas. 1903.gadā Lības Kažumas alga bijusi 4 rbļ. mēnesī,²⁰ 1904.gadā Līzas Kažas alga - 5 rbļ. 50 kap. mēnesī,²¹ 1911.gadā Līnas Pumpures alga - 9 rbļ. mēnesī.²²

Meitu nedēļas alga minēta tikai 1 gadījumā. 1906.gadā Lāzberga pagastā Vilhelma Cimdara sieva kalpojusi par 2 rbļ. nedēļā.²³

Puišu nedēļas algas minētas 3 gadījumos Rundāles pagastā. Tās ir visai dažādas. 1900.gadā Ģederts Līrums strādājis pirms Jurgiem par 2 rbļ. 50 kap. nedēļā, pēc Jurgiem - par 3 rbļ. nedēļā.²⁴ 1904.gadā Jēkabs Lantags strādājis vasarā par 2 rbļ. nedēļā,²⁵ bet 1907.gada vasarā Joža Zvirbuļa vietā pieņemtam strādniekam saimnieks maksājis 4 rbļ. 50 kap. nedēļā.²⁶

Puišu dienas algas minētas 25 gadījumos, no tiem 15 - Rundāles pagastā. Pēc lieluma tās sadalās šādi:

Algas vērtība rubļos	A l g u s k a i t s			
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas/Ko- pagasts bā
0,25		2		2
0,30		1		1

- 18 LPSR CVVA, 3332.f., 1.apr., 943.l., 12.lp.
 19 Turpat, 3332.f., 1.apr., 909.l., 1.lp.
 20 Turpat, 3332.f., 1.apr., 968.l., 1.lp.
 21 Turpat, 3332.f., 1.apr., 990.l., 1.lp.
 22 Turpat, 3332.f., 1.apr., 1035.l., 1.lp.
 23. Turpat, 1134.f., 1.apr., 557.l., 1.lp.
 24 Turpat, 3332.f., 1.apr., 916.l., 1.lp.
 25 Turpat, 3332.f., 1.apr., 974.l., 1.lp.
 26 Turpat, 3332.f., 1.apr., 1011.l., 5.lp.

Algas vērtība rubļos	A l g u s k a i t s				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Kopā
0,35		1			1
0,40	1	1			2
0,45		1			1
0,50	1	5	2	2	10
0,60		2			2
0,65		1		1	2
0,75	1	1			2
1,50			2		2
K o p ā	3	15	4	3	25

Vidējā dienas alga ir 0,50 - 0,60 rbļ.

Meitu dienas algas minētas 16 gadījumos, no tiem 11 - Rundāles pagastā. Pēc lieluma tās sadalās šādi:

Algas lielums rubļos	A l g u s k a i t s				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Kopā
0,30	2	3			5
0,35		2			2
0,40		2			2
0,50		3	1	1	5
0,80			1		1
1,00		1			1
K o p ā	2	11	2	1	16

Meitu vidējās dienas algas ir 0,30 - 0,40 rbļ. Ne-
daudz augstākas algas bijušas par linu novākšanu, kartu-
peļu rakšanu, rudzu pļaušanu u.c. smagākajiem darbiem.

Gabaldarbu algas minētas 12 gadījumos, no tiem Lāz-
berga pagastā - 4, Irlavas pagastā - 1, Rundāles pagas-
tā - 7 gadījumi. Gabaldarba algas visvairāk maksātas
par grāvju rakšanu un linu kulstišanu. Algas par grāvju
rakšanu minētas pavisam 5 reizes - 2 reizes Lāzberga pa-
gastā (1910. un 1914.gadā) un 3 reizes Rundāles pagastā
(1900., 1901. un 1905.gadā). Lāzberga pagastā algas lie-
lums ir pirmajā gadījumā 6 kap., otrajā gadījumā -5 kap.

par asi,²⁷ Rundāles pagastā attiecīgi - 3 kap., 5 kap. un 2 kap.²⁸ Algas par līnu kulstīšanu minētas 3 reizes, no tām Lāzberga pagastā 1 reize - 1902.gadā kulstīti līni par 20 kap. podā,²⁹ Rundāles pagastā 1903.g. kulstīti līni par 4 rbļ. 25 kap. birkavā jeb 21 kap. podā,³⁰ bet 1908.gadā - par 5 rbļ. 50 kap. birkavā.³¹

Līnu plūkšana kā gabaldarbs minēts 1 reizi Lāzberga pagastā 1914.gadā - 2 rbļ. pūrvietā.³² Irlavas pagastā minēta pakulu dzijas vērpsana 1911.gadā par 5 kapeikām mārciņā,³³ Rundāles pagastā - vasarāja pļaušana 1904.gadā par 30 kap. pūrvietā³⁴ un 1900.gadā grants izbēršana dobēs par 3 kap.vezumā.³⁵

Pēdējā algu grupa - ganu algas - ir viena no lielākajām, kas minēta pagastu tiesu protokolos. Ganu algas minētas pavisam 33 reizes, no tām Lāzberga pagastā 11 reizes, Rundāles pagastā 17 reizes, Irlavas pagastā 3 reizes un Jumurdas pagastā - 2 reizes. Vidējā gada alga, pārrēķinot naudā, ir 30 - 40 rbļ. Ievērojamas atšķirības starp minētajiem pagastiem šajā ziņā nav. Pēc lieluma algas var grupēt šādi:

Algas vērtība rubļos	A l g u s k a i t s				
	Lāzberga pagasts	Rundāles pagasts	Irlavas pagasts	Jumurdas pagasts	Kopā
1 - 20	2	1		3	6
21 - 30	2	1	1	2	6
31 - 40	3		1	8	12
41 - 50	3		1	1	5
51 - 60				2	2
61 - 70					
71 - 80				1	1
81 - 90	1				1
K o p ā	11	2	3	17	33

27 LPSR CVVA, 1134.f., 1.apr., 749.l., 1.lp.
LPSR CVVA, 1134.f., 1.apr., 928.l., 1.lp.

28 Turpat, 3332.f., 1.apr., 906.l., 1.lp.
Turpat, 3332.f., 1.apr., 922.l., 1.lp.
Turpat, 3332.f., 1.apr., 980.l., 1.lp.

Ganu algas sastāv no dažādām naturālijām. Nauda tās sastāvā ir tikai atsevišķos gadījumos. Algu sastāvs ļoti daudzveidīgs. Piemēram, 1901.gadā Lāzberga pagastā gana Eduarda Gogula alga sastāvējusi no 2 pūriem rudzu, 1 pūra miežu, 2 pūriem kartupeļu, 1 poda linu, 1 rbl.vilnas iegādei, 2 podiem gaļas, 5 mārčiņām tauku, 5 mārčiņām sviesta, 1 poda piena, 1 nastas kāpostu, 1 poda sāls.³⁶ 1905.gadā Jumurdas pagastā ganes Martas Žāvajas algā paredzēti spavi, cik plīst, un sūtīšana ziemu skolā.³⁷ 1914.gadā Irlavas pagastā gana Anša Pēterona alga sastāvējusi no 56 rbl. naudā, 3 mārčiņām vilnas, pastalām, cik valkāt vajadzīgs, 1 pāra jaunu pastalu dienesta beigās.³⁸ 1900.gadā Rundāles pagastā gana Jēkaba Neimaņa alga bijusi 10 rbl.naudā, 3 mēri rudzu, 1 mērs kviešu, 1 kārta drēbju: ziemas mētelis, žakete, bikses, veste, 3 mārčiņas vilnas, 12 olektis audekla.³⁹

Ganu algu galvenās sastāvdaļas var sakārtot šādā secībā:

Algas sastāvdaļas	G a d ī j u m u s k a i t s				
	Lāzberga pagastā	Rundāles pagastā	Irlavas pagastā	Jumurdas pagastā	Ko- pā
labība	7	13	1	1	22
lini	9	9			18
vilna	7	7	2		16
nauda	3	11	2		16
kartupeļi vai zeme stādīšanai	8	5		1	14
drēbes	1	11	1		13

- 29 LPSR CVVA, 1134.f., 1.apr., 170.l., 1.lp.
- 30 Turpat, 3332.f., 1.apr., 952.l., 1.lp.
- 31 Turpat, 3332.f., 1.apr., 102.l., 1.lp.
- 32 Turpat, 1134.f., 1.apr., 928.l., 1.lp.
- 33 Turpat, 971.f., 1.apr., 1343.l., 1.lp.
- 34 Turpat, 3332.f., 1.apr., 974.l., 1.lp.
- 35 Turpat, 3332.f., 1.apr., 936.l., 1.lp.
- 36 Turpat, 1134.f., 1.apr., 112.l., 1.lp.
- 37 Turpat, 3321.f., 1.apr., 38.l., 1.lp.
- 38 Turpat, 971.f., 1.apr., 1603.l., 1.lp.
- 39 Turpat, 3332.f., 1.apr., 938.l., 1.lp.

Algas sastāvdaļas	G a d i j u m u s k a i t s				Kopā
	Lāzberga pagastā	Rundāles pagastā	Irlavas pagastā	Jumurdas pagastā	
apavi	4	1	1	2	8
sāls	8				8
sviests	8				8
tauki	7				7
gaļa	7				7
kāposti	7				7
zirņi, pupas, kaņepes	5	1	1		7
ziepes		7			7
biezpiens	4				4
ziemū skolā sūtīt		2		1	3
skolas nauda	1	1			2
ziemei dzīvoklis	1	1			2
piens	1				1
silķes		1			1
atļauja ganīt aitas		1			1
atļauja ganīt govis	1				1

Rundāles pagastā 1906.gadā minēts arī gana algas novērtējums naudā. Vismazākā gana alga novērtēta uz 40 rbl.⁴⁰ Ir arī gana algas vērtējums īsākam laikam - 1 rbl. 40 kap. nedēļā jeb 20 kap.par dieru.⁴¹ Zirgu gana alga Rundāles pagastā 1905.gadā novērtēta par 10 kap. dienā.⁴²

Laukstrādnieku algu ārkārtīgi lielā daudzveidība, to raibais sastāvs apstākļos, kad nebija rakstisku līgumu starp saimnieku un strādnieku, deva iespēju saimniekam noliegt vienu vai otru algas sastāvdaļu vai samazināt algas apjomu. Tas bija par iemeslu daudziem konfliktiem saimnieku un laukstrādnieku starpā.

Apskatīto 4 pagastu 295 tiesu lietās isskatīti dažādi saimnieku un viņu laukstrādnieku konflikti. Visu sūdzību iedalījumu pēc satura redzam tabulā.

⁴⁰ LPSR CVVA, 3332.f.,1.apr.,113.l.,11.lp.
⁴¹ Turpat, 3332.f.,1.apr.,114.l.,17.lp.

Laukstrādnieku sūdzības

	<u>Lāzberga</u> <u>pagasts</u>	<u>Jumurdas</u> <u>pagasts</u>	<u>Irlavas</u> <u>pagasts</u>	<u>Rundāles</u> <u>pagasts</u>	<u>Kopā</u>
1) Pēc nokalpošanas laika vai padarīta darba saimnieks nesamaksā visu vai daļu algas	68	10	21	95	194
2) Saimnieks atļāvis strādnieku pirms termiņa, neizmaksājot visu vai daļu algas	26	3	8	17	54
3) Strādnieks aizgājis no darba pirms termiņa, bet saimnieks atsakās samaksāt par nokalpošanas laiku	4	-	3	15	22
4) Saimnieks neizdod strādnieka mantas, tam aizējot strādāt citur	-	-	3	2	5
5) Saimnieks pieņēmis visus strādniekus	-	-	1	-	1

Saimnieku sūdzības

1) Strādnieks pēc līguma noslēgšanas nav stājies darbā vai aizgājis no darba pirms termiņa	3	2	6	4	15
2) Saimnieks pieprasa atlīdzību par nodarītiem mantas zaudējumiem	-	-	1	1	2
3) Saimnieks pieprasa atlīdzību par nokavētām dienām vai nepadarīto darbu	-	-	-	2	2

K o p ā 101 15 43 136 295

Lielāko daļu no visām sūdzībām - 93,8% sastāda laukstrādnieku sūdzības, un tikai 6,2% ir saimnieku sūdzības.

Laukstrādnieku sūdzību lielākā daļa radušās tāpēc, ka saimnieks pēc nokalpošanas laika vai padarīta darba neizmaksā visu vai daļu algas. Piemēram, Lāzberga pagastā 1907.gadā Emma Zaube sūdz saimnieku Otto Marķitantu par to, ka tas neizmaksā viņai algas parādu - 4 rbļ. 60 kap. un nav turējis viņai 1 aitu, kā bijis nolīgts. Tiesas sēdē saimnieks atzīst, ka palicis parādā tikai 3 rbļ. 50 kap., bet no aitas turēšanas kalpone pati atteikusies. Emmai Zaubei neizdodas ar liecinieku palīdzību pierādīt, cik īsti naudas saimnieks tai palicis parādā.⁴³

Vēl biežāk sastopami gadījumi, kad saimnieks mēģina noliegt kādu no algas naturālajām sastāvdaļām vai arī samazināt tās lielumu. Piemēram, 1901.gadā Lāzberga pagastā Juris Dobris sūdz saimnieku Sīmani Cepli par to, ka tas neizmaksā viņa dēla gana algu. Viņam bijis jāsaņem 2 rbļ. naudas, 2 pūri rudzu, 2 pūri miežu, 1 pūrs auzu, 2 podi žāvētas cūkas gaļas, 1 pods līnu, 2 podi sāls, kopvērtībā 24 rbļ. 46 kap. Saimnieks atzīst, ka viņam jāmaksā tikai 1 pūrs rudzu, 1 pūrs miežu, 1 pods gaļas, 10 mārciņas līnu, 1 pods sāls, kopvērtībā 10 rbļ. 98 kap. Liecinieku trūkuma dēļ Juris Dobris savu prasību nevar pierādīt.⁴⁴ Ir arī tādi gadījumi, kad saimnieks atzīst algas parādu, bet neatzīst par pareizu naturāliju novērtējumu naudā. Tādā gadījumā vēra pents tā saucamā "lietpratēja" spriedums par atsevišķo algas sastāvdaļu vērtību. Piemēram, 1901.gadā Rundāles pagastā Dore Vāvere sūdz saimnieci Dori Līdaku par to, ka tā neizmaksā viņas algu, kuras naturālā daļa, pēc kalpones vērtējuma, sastāda 25 rbļ. 40 kap. Tiesā pieaicinātais lietpratējs dod naturālījām krietni zemāku novērtējumu, kas kopumā sastāda tikai 16 rbļ. 50 kap.⁴⁵ Bet ne vienmēr lietpratēju dotais algas vērtējums ir zemāks par laukstrādnieka sūdzībā doto vērtējumu, sevišķi tajos gadījumos, kad lietpratēju izvēlas pats laukstrādnieks. Reizēm tiesas sēdēs piedalās arī

43 LPSR CVVA, 1134.f., 1.apr., 600.l., 1.-5.lp.

44 Turpat, 1134.f., 1.apr., 4.l., 1.-7.lp.

45 Turpat, 3332.f., 1.apr., 925.l., 1.-7.lp.

divi lietpratēji.

Bieži sastopamas arī dienas strādnieku sūdzības. Piemēram, 1912.gadā Lāzbergu pagastā Jānis Cinis sūdz saimnieku Pēteri Lancmani par to, ka tas nesamaksā viņam par 6 dienu strādāšanu, bet viņa sievai par 42 dienu strādāšanu. Saimnieks savukārt apgalvo, ka šīs dienas bijušas jāatstrādā par īri, un atsakās maksāt.⁴⁶

Otra lielākā sūdzības grupa saistīta ar laukstrādnieku atlaišanu no darba pirms līgumā paredzētā laika. Šādos gadījumos redzama saimnieku vēlēšanās atbrīvoties no viņiem vairs nevajadzīgiem strādniekiem. Piemēram, 1906.gadā Lāzberga pagastā Dore Bērziņa sūdzībā pret saimnieku Dāvi Roni raksta: "Kad par vasaru, darba laikā, es saimniekam izpildīju pa laikiem gana, pa laikiem dienestnieces vietu, tad biju viņam nepieciešama un viss gāja labi, kamēr, darbiem uz galu ejot, saimnieks vēlējās no manis vaļā tikt un sēka man nedot apava, kā arī citādi meklēt iemesla manis atlaišanai. Par to žēlojos policijas desmitniekam - Ozolu ciema Āķam, bet Ronis pēdējā klātbūtnē, mani visādi apmelodams, 25.augustā š.g. mani galīgi atlaida, jo šā, Roņa, mājā man vairs vietas neesot." Atlaižot kalponi, saimnieks tai nesamaksā pat par nokalpoto laiku.⁴⁷ 1903.gadā Irlavas pagastā saimnieks Miķelis Vestfāls atlaidis uz gadu līgto kalponi Trīni Švāgeri 20.oktobrī ar iemeslu, ka tā bez viņa atļaujas vairākas naktis izgājusi no mājām un tikai no rīta pārnākusi.⁴⁸

Sastopami arī gadījumi, kad saimnieki nepieņem atpakaļ darbā laukstrādniekus, kas kādu laiku slimojuši. Piemēram, 1904.gadā Jumurdas pagastā Karlīne Graudiņa sūdz Jēkabu Šipanu par to, ka tas neņemot atpakaļ darbā viņas nepilngadīgo dēlu Albertu, kurš 7 nedēļas noslimojis. Tiesas sēdē saimnieks noliedz atlaišanu no darba, apgalvodams, ka prasījis tikai ārsta izziņu, lai pārliecinātos, vai strādnieks ir vesels.⁴⁹ Vairākos gadījumos

46 LPSR CVVA, 1134.f., 1.apr., 824.l., 1.-4.lp.

47 Turpat, 1134.f., 1.apr., 568.l., 1.lpp.

48 Turpat, 971.f., 1.apr., 1318.l., 1.-7.lp.

49 Turpat, 3321.f., 1.apr., 37.l., 1.-2.lp.

saimnieki cenšas pierādīt, ka nevis viņi atlaiduši savus laukstrādniekus, bet tie paši aizgājuši no darba, vādāj, algu maksāt tiem nevarot.

Daļa laukstrādnieku sūdzību saistītas ar gadījumiem, kad viņi paši aizgājuši no saimniekiem, bet tie atsakās samaksāt par nokalpoto laiku. Iemesli darba pārtraukšanai minēti dažādi. Piemēram, sliktu uzturu par iemeslu min Fricis Skuja Irlavas pagastā 1901.gadā,⁵⁰ Jēkabs Vilks Rundāles pagastā 1900.gadā⁵¹ u.c. Kalpone Paulīne Alksne Irlavas pagastā 1913.gadā aizgājusi no saimniekiem Miķeļa un Lidijas Jansoniem sliktās apiešanās dēļ.⁵² 1905.gadā Rundāles pagastā kalpone Līza Kaža bijusi spiesta aiziet no darba slimības dēļ.⁵³

Sastopamas arī laukstrādnieku sūdzības, ka saimnieki neizdod viņu mantas, aizejot uz jaunu darba vietu. Piemēram, 1900.gadā Irlavas pagastā saimnieks Otto Munkevičs visu vasaru neatdod kalpones Annas Goldšteines mantas, aizbildinoties ar to, ka nezinot, kad būšot mājās, bet klēts atslēgu citiem neuzticot. Savas mantas kalpone saņem tikai 27.novembrī, pēc tiesas sprieduma, lai gan aizgājusi no saimnieka jau Jurgos.⁵⁴ 1903.gadā Irlavas pagastā saimniece Eda Doniņa neatdod kalpones Marijas Zeltiņas govi, apgalvojot, ka esot to nopirkusi. Pārējās mantas viņa ir ar mieru atdot.⁵⁵ Rundāles pagastā 1900.gadā Kārlis Laiks neatdod Kārļa Treides drēbes un mantu, aizbildinoties, ka to nopircis⁵⁶ u. tml.

Vienā gadījumā sastopama arī sūdzība par sišanu. 1912.gadā Irlavas pagastā Matīss Ruba sūdz saimnieku Kārli Silķi par to, ka tas piekāvis viņa 13 gadus veco audzudēlu, kad tas uzmaucis zirgam kaklā nepareizus rīkus. Taču pēc dažām dienām Matīss Ruba no savas sūdzības atsakās, un tiesas sēde nenotiek.⁵⁷

-
- 50 LPSR CWVA, 971.f., 1.apr., 1309.l., 1.lp.
51 Turpat, 3332.f., 1.apr., 905.l., 1.lp.
52 Turpat, 971.l., 1.apr., 1352.l., 1.lp.
53 Turpat, 3332.f., 1.apr., 90.l., 1.lp.
54 Turpat, 971.f., 1.apr., 1673.l., 1.-19.lp.
55 Turpat, 971.f., 1.apr., 1674.l., 1.-5.lp.
56 Turpat, 3332.f., 1.apr., 1342.l., 1.-14.lp.
57 Turpat, 971.f., 1.apr., 4640.l., 1.-4.lp.

No saimnieku sūdzībām visizplatītākās ir vērstas pret strādnieku aiziešanu no darba pirms termiņa vai neiestāšanos darbā vispār. Piemēram, 1903.gadā Irlavas pagastā saimnieks Fricis Lācis sūdz Mīli Silķi par to, ka viņa uzteikusi dienestu vēl pirms stāšanās darbā. Viņas vietā nolīgtajai kalponei saimnieks bijis spiests maksāt par 6 rbl. lielāku algu. Šo summu saimnieks lūdz viņan piespriest no Mīles Silķes kā "zaudējumu atlīdzību."⁵⁸ Reizēm, slēdzot līgumu, vienojās par zināmu naudas summu, kas jāmaksā tai pusei, kura līgumu neizpilda. Piemēram, 1912.gadā Irlavas pagastā saimnieks Kārlis Birkenšteins sūdz Kārli Graudiņu par neiestāšanos darbā un lūdz piespriest no tā 20 rbl. par līguma nepildīšanu. Saimnieka prasību apstiprina liecinieki.⁵⁹

Sastopami arī gadījumi, kad saimnieks pieprasa atlīdzību par nodarītiem mantas zaudējumiem, nokavētām darba dienām un nepadarītu darbu. Piemēram, 1900.gadā Rundāles pagasta saimnieks Jēkabs Puntulis pieprasa atlīdzību no Antona Anciona par 13 nokavētām darba dienām,⁶⁰ Irlavas pagastā Roberts Kolls pieprasa atlīdzību no Augusta Neperta par to, ka viņa nolaidības dēļ ķēve lauzusi kāju.⁶¹ u.tml.

Tiesas prāvu rezultāti visos gadījumos ir dažādi (skat.tabulu 45. lpp.).

Līdzīgi iedalāmi arī saimnieku sūdzību rezultāti:

Prāvu rezultāti	Skaitis	%
Pilnīgi apmierinātas prasības	2	11%
Daļēji apmierinātas prasības	5	26%
Noraidītas prasības	5	26%
Panākts izlīgums	2	11%
Lietas izbeigtas bez sprieduma	5	26%
K o p ā	19	100%

Daudzas lietas izbeigtas bez sprieduma sakarā ar prāvinieku neierašanos tiesā, daļa prāvinieku izlīguši tiesas

58 LPSR CVVA, 971.f., 1.apr., 1314.1., 1.-6.lp.

59 Turpat, 971.f., 1.apr., 1819.1., 1.-8.lp.

60 Turpat, 3332.f., 1.apr., 919.1., 1.-10.lp.

61 Turpat, 971.f., 1.apr., 1824.1., 1.-9.lp.

Laukstrādnieku sūdzību rezultātus var sadalīt šādi:

Prāvu rezultāti	Lāzberga pagastā	Jumurdas pagastā	Irlavas pagastā	Rundāles pagastā
Pilnīgi apmierinā- tas prasības	21	8	8	38
Daļēji apmierinā- tas prasības	37	7	6	27
Noraidītas prasī- bas	13	2	12	17
Panākts izlīgums	14	2	8	18
Lietas izbeigtas bez sprieduma	16	1	2	27

procesa gaitā. Taču lielākajai sūdzību daļai pagastu tiesas devušas savus spriedumus. Gadījumu nelielā skaita dēļ nav iespējams izdarīt plašākus secinājumus par pagastu tiesu sēžu rezultātiem, bet visi izskatītie materiāli liecina par ļoti asām pretrunām saimnieku un viņu laukstrādnieku starpā.

4 apskatīto pagastu tiesu materiāli liecina, ka laukstrādnieku algas 20.gs. sākumā bija ļoti nenoteiktas: gan lieluma, gan sastāva ziņā. Šā apstākļa, kā arī rakstīto līgumu trūkuma dēļ starp saimniekiem un laukstrādniekiem bieži izcēlās konflikti, kas saistīti ar visas algas vai kādas tās daļas neizmaksāšanu. Daudzās laukstrādnieku sūdzības par saimnieku patvaļīgu rīcību - nepamatotu atlaišanu no darba, algas neizmaksāšanu, mantas neizdošanu, sišanu u.c. liecina par laukstrādnieku smago stāvokli šajā laikā, par viņu un saimnieku interešu asām sadursmēm Latvijas laukos.

JAUTĀJUMĀ PAR RĪCĪBAS KOMITEJĀM LATVIJĀ 1905. GADĀ

Masveidīgā rīcības komiteju dibināšana Latvijas pagastos kā īpatnēja revolucionārās kustības forma pievērsusi sev visu vēsturnieku uzmanību, kuri pētījuši pirmās revolūcijas vēsturi Latvijā, it sevišķi laukos. Taču īpaša pētījuma par rīcības komitejām līdz pēdējam laikam vēl nebija, kaut nepieciešamība pēc tāda stipri jūtama.¹

1972.gadā izdevniecība "Liesma" laida klajā K. Martinsona grāmatu "Rīcības komitejas Latvijā 1905.gada revolūcijā", kas ir pirmais speciālais pētījums par šo jautājumu, pie tam - daudzu gadu darba rezultāts.² Grāmatu recenzējusi I. Apine,³ pamatoti norādot uz grāmatas autora lielo ieguldījumu jautājuma izpētē.

Šo rindu autora nolūks arī ir dot zināmu vērtējumu K. Martinsona ieguldījumam vairāku problēmu risināšanā, kā arī izteikt dažas piezīmes par materiāliem, kas iegūti arhīvā un mudina paplašināt jautājumu loku rīcības komiteju vēstures pētīšanā un to novērtēšanā.

K. Martinsona grāmata liecina, ka autors ievērojami paplašinājis līdzšinējo a v o t u b ā s i rīcības komiteju vēstures pētīšanai. Cieņu pelna viņa enerģiskā darbība atmiņu materiāla organizēšanā - tās iegūtas mērķtiecīgi no daudziem notikumu aculieciniekiem. Šodien praktiski tikpat kā nav iespējams šādu materiālu iegūt. Taču neskaidru jautājumu vēl joprojām ir daudz, un tos mēs palīdz izpētīt visai vienveidīgo atmiņu publikācijas.

1 Skat. Бирон А. К., Дорошенко В. В. Советская историография Латвии. Р., 1970, с. 255.

2 Skat. M a r t i n s o n s K. Rīcības komitejas Latvijā 1905.gada revolūcijā. Rīgā, 1972, 4.lpp. (Turpmāk - M a r t i n s o n s K. Rīcības komitejas Latvijā).

3 A p i n e I. Jauns darbs par 1905.gada revolūciju Latvijā. "Padomju Latvijas Komunisti", 1972, Nr. 6, 78.-79.lpp.

Autors spēris vēl vienu soli uz priekšu avotu izmantošanā - ķēries pie pagastu arhīvu - pašu zemnieku dokumentu - pētīšanas. Tas ir liels ieguvums, jo līdz šim tika publicēti un arī pētījumos parasti izmantoti vienīgi tie pašu zemnieku dokumentālie avoti, kas atradās centrālo iestāžu arhīvos.⁴

Par lielāko K.Martinsona nopelnu jāatzīst tas, ka ilgā darba rezultātā viņš ievērojami paplašinājis un konkretizējis mūsu priekšstatus par rīcības komiteju skaitu Latvijā. Pareizi norādījis uz līdzšinējo datu nepilnību,⁵ autors nodevis lasītāju rīcībā materiālu, kas noformēts kā grāmatas pielikums, uzrādot par katru pagastu šādas ziņas: kad nodibināta rīcības komiteja un cik liels bijis tās locekļu skaits (īpaši izdalīts ievēlēto skaits, avotos roskaidroto locekļu skaits un sievietu skaits).⁶ Šajā gadījumā jau var runāt par zināmu pamatu nopietnām zinātniskām studijām, kas nav iespējamās vai ir stipri apgrūtinātas, izmantojot fragmentāru ilustratīvo materiālu. Līdz šim mūsu rīcībā ir bijis tieši tāds ilustratīvs materiāls, kā arī vienīgi A.Tranzē-Rozeneka grāmatā publicētie no oficiāliem avotiem iegūtie dati,⁷ kas izplatīti literatūrā un vērtē-

-
- 4 Skat. G r e i t j ā n i s I. Pagasta valžu fondu materiāli kā avots par zemnieku kustību un šķiru cīņu laukos Vidzemē 1905.-1907.g. revolūcijas laikā. - Grām : P.Stučkas LVU Zinātniskie raksti, 168.sēj. Latvijas agrārās vēstures jautājumi, 1. R., 1973, 110.lpp.
- 5 Oponējot K.Martinsona kategoriskajam apgalvojumam, ka literatūrā izplatītie dati ir "nepareizi" (48.lpp.), jānorāda, ka neviens vēsturnieks līdz šim nav savos darbos apgalvojis, ka šīs ziņas būtu pilnīgas. Visur atrodama atruna: "dati, bez šaubām, ir samazināti..." (K r a s t i n š J. 1905.gada revolūcija Latvijā. R., 1955, 176.lpp.); "Pēc oficiāliem, acīm redzami samazinātiem datiem..." (Latvijas PSR vēsture, 2.sēj. R., 1955, 253.lpp.); "Pēc nepilnīgām ziņām..." (Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. R., 1961, 122.lpp.) u.c.
- 6 Skat. M a r t i n s o n s K. Rīcības komitejas Latvijā, 179.-196.lpp.
- 7 (Transehe-Roseneck A.). Die lettische Revolution, T.2. Berlin, 1908, S. 348, 369.

jami kā nepilnīgi.⁸

Liela darbu autors veicis, lai noskaidrotu rīcības komiteju nodibināšanas laiku. Pielikumā viņš 254 rīcības komitejām norāda precīzu datumu, kad tās ievēlētas, 147 rīcības komitejām - mēnesi; un tikai 69 rīcības komitejām nodibināšanas laiks nav norādīts.⁹

- 8 Literatūrā vēl līdz 1972.gadam jau bija sastopami pilnīgāki dati, uz ko K.Martinsons grāmatā norādes nav dotas. Jau A.Tranzē-Rozeneks savā grāmatā, komentējot oficiālos datus, rakstīja, ka ziņas no Cēsu apriņķa ir tik nepilnīgas, ka te jāpārskaita vēl vismaz 14 attālākās komitejas, un Vidzemē līdz ar to jāpērkina 170 rīcības komitejas. (Die lettische Revolution, T.2. Berlin, 1908, S.225). - Šos pašus skaitļus, nenorādot avotu, savā rakstā min T.Draudīns 1955.gadā (Драудин Т. Остзейское дворянство и латышское крестьянство в революции 1905-1907 гг. - "Известия АН Латв. ССР", 1955, №II, с.9), - Latvijas PSR vēstures saīsinātā kursa pārstrādātajā izdevumā rīcības komiteju skaits tiek minēts jau ap 400. (Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss. R., 1967., 246.lpp.). - Vēl lielāku skaitu komiteju min V.Millers, norādot, ka tādu pagastu skaits, kur rīcības komitejas neievēlēja, nez vai pārsniedza dažus desmitus no 501 Latvijas pagasta (Миллер О.В.Создание советской государственности в Латвии. Р., 1967, с. 73). - J.Babris rīcības komiteju skaitam pievienoja pāri par 30 rīcības komitejām, kas nodibinātas Latgalē. (Бабрис Я. Рīcības комитетов. ЛМЕ, 3.сēj. Р., 1970., 168.-169.lpp.).

Ja minētos papildinājumus ievērojam, K.Martinsons zināmo rīcības komiteju skaitu papildinājis ar apm.70 komitejām.

- 9 Taču šī pirmmateriāla izmantošanu apgrūtināja kāds nesaņemts apstāklis: apstrādājot to pēc grāmatas tabulu leceres, dabūjam citu rezultātu, nekā tas dots tabulu kopavilkumos (skat.50.-51., 64.-65., 85.lpp.). Tabulas pilnīgi atbilst pielikuma datiem vienīgi par Daugavpils apriņķi. Par pārējiem novadiem atšķirības dažkārt ir visai lielas. Piemēram, Rīgas apr.oktobrī pēc tabulas ievēlētas 5 rīcības komitejas, pēc pielikuma - tikai viena; Kurzemes guberņā novembrī pēc tabulas ievēlētas 179 rīcības komitejas, pēc pielikuma - tikai 120 utt.

Nav skaidrs, kāpēc komitejas, kam pielikumā kā ievēlēšanas laiks norādīts novembris, ir sadalītas pa divām ailēm - pirms un pēc pagastu delegātu kongresa. Un tādu pielikumā pavisam ir 75. - Tabulās nav ailes, kur norādīt rīcības komiteju skaitu, kam ievēlēšanas laiks pielikumā vispār nav norādīts. Bet tādu pielikumā ir 69. Tabulās tās visas ieskaitītas kādā

K.Martinsons grāmata ir zināms solis uz priekšu rīcības komiteju sociālā sastāva pētīšanā. Grāmatā atrodams materiāls par 16 pagastiem.¹⁰ Tas ir ievērojami vairāk nekā līdzšinējās ilustrācijas literatūrā par pāris pagastiem vai atsaukšanās uz vadošu partijas darbinieku runām un presi par atsevišķiem Latvijas novadiem.

Taču arī pēc šī pirmā speciālā pētījuma iznākšanas jākonstatē, ka darbs rīcības komiteju vēstures pētīšanā vēl turpināms. Grāmatā ir aizsākta vairāku nopietnu problēmu risināšana gan par komiteju sastāvu un darbību, gan šo jauno organizāciju būtību. Tas ir visai svarīgi, jo no izdarītajiem secinājumiem ir atkarīgs rīcības komiteju kā jauna institūta novērtējums vispār.

Pagaidām vēl neapmierina rezultāti, kādi gūti rīcības komiteju sociālā sastāva noskaidrošanā. Šis jautājums joprojām atrodas ilustrēšanas stadijā.¹¹

no ailēm, tātad - attiecinātas uz noteiktu ievēlēšanas laiku.

Izvirzās jautājums: kas ticamāks? Spricēot pēc grāmatas teksta - tabulas, jo tās analizētas, pēc to kopsavilkumu datiem izdarīti nopietni secinājumi (60.-61., 80., 86.-87.lpp.). Acīmredzot autora rīcībā bijuši kādi precīzāki dati, kas pielikumā nav atspoguļoti. Līdz ar to ir radušās zināmas grūtības iecerēto vērtīgo pielikumu izmantot zinātniskām studijām.

10 Skat. K. Martinsons K. Rīcības komitejas Latvijā, 76., 95.-98.lpp.

11 No materiāla, kam ir gadījuma raksturs (16 no Latvijas 470 rīcības komitejām), autors izdara visai kategoriskus secinājumus par visu Latviju: rīcības komitejās "...vadošā loma bija proletariātam" (96.lpp); "...gandrīz katrā rīcības komitejā visvairāk bija pārstāvēti tā saucamie valinieki" (99.lpp.; secinājums izdarīts pēc piecu rīcības komiteju sastāva nosaukšanas); "Prāvs bija tādu rīcības komiteju skaits, kurā kalpi bija vairākumā" (133.lpp.).

Taču plašāki meklējumi rīcības komiteju locekļu sociālā stāvokļa noskaidrošanā nav izdarīti; tiek vispār apšaubīta iespēja to veikt. K.Martinsons raksta: "Pats par sevi saprotams, ka nav un nevar būt tādu avotu (pasv.mans - I.G.), kur varētu sameklēt atbildi attiecībā uz visu rīcības komiteju sociālo sastāvu." (94.lpp.). Taču ir pagastu lietvedība, kurā, zinot komitejas vārdisko sarakstu, var iegūt visai precīzas ziņas par pagasta locekļu sociālo stāvokli. Iedzīvotāju saraksta ("pagasta rullis") no-

Pretstatē K. Martinsona grāmatā minētajiem faktiem par bezzemnieku pārsvaru rīcības komiteju sastāvā varētu nosaukt līdzīgu skaitu citu, kas rādītu saimnieku un bezzemnieku līdzsvaru vai pat saimnieku pārsvaru rīcības komiteju sastāvā.¹²

Viss materiāla izklāsts un secinājumi par rīcības komiteju sociālo sastāvu atstāj iespaidu, ka, cenšoties parādīt (un pilnīgi pamatoti) bezzemnieku politisko aktivitāti, viņu interešu ievērošanu rīcības komiteju darbībā, autors vienkāršo sabiedriskās parādības, cenšas tās izskaidrot ar tīri mehānisku bezzemnieku līdzdalību vai pat vairākumu rīcības komitejās.¹³ Šajā gadījumā jāievēro, ka pagasta iedzīvotāju reālo sociālo struktūru atspoguļoja tautas sapulce, un tā ievēlēja komitejā piemērotākos cilvēkus revolūcijas vispārdemokrātisko uzdevumu veikšanai;¹⁴ pretējā gadījumā to pārvēlēja no jauna. Tautas

rāda arī viņu radniecības pakāpi ģimenē. Tas atļauj atšifrēt daudzu saimniekdēlu faktisko sociālo stāvokli, ne tikai viņu formālo piederību pie kalpu vai valnieku "kārtas". Viņu vidū bija tēva mājās dzīvojošie vecākie vai vienīgie dēli, kuru stāšanās "saimnieku kārtā" bija tikai laika jautājums. Tādi, piemēram, bija Ķēcu pag. rīcības komitejas locekļi E. Silpiņš (formāli - kalps) un A. Upīts (formāli - valnieks). Un viņi bija vienīgie bezzemnieku pārstāvji rīcības komitejas desmit locekļu vidū. Jādomā, ka šāda viņu šķiriskā stāvokļa dēļ savos personiskajos uzskatos un noskaņojumā viņi stāvēja daudz tuvāk zemniekiem-saimniekiem nekā bezzemniekiem. Ne velti dažkārt īstie bezzemnieki 1905. gadā protestēja pret šādu saimniekdēlu kā bezzemnieku pārstāvju ievēlšanu vēl likumīgajos pagasta pašvaldības orgānos (skat. Latvijas PĀR Centrālais Valsts Vēstures arhīvs, 870.f., l.apr., 88.l., 54.lp. - Turpmāk - CVVA.).

- 12 Piemēram, Adulienas pag. - 10 saimnieki un 4 bezzemnieki; Ilzenes pag. - 8 saimnieki un 6 bezzemnieki; Trikātes pag. - 6 saimnieki un 4 bezzemnieki, 1 skolotājs; Drabešu pag. no 10 rīcības komitejas locekļiem 7 bija saimnieki, bet pārējo sociālā stāvokļa nav noskaidrots (ja arī tie visi būtu bezzemnieki, saimnieku pārsvars šajā rīcības komitejā ir acīmredzams); Ķēcu pag. visi rīcības komitejas locekļi jāuzskata par saimniekiem (skat. iepriekšējo norādi).
- 13 Pie tam bezzemnieki dažkārt tiek identificēti ar lauku proletariātu (skat., piemēram, 101.lpp.u.c.).
- 14 Kokneses pag. rīcības komitejas priekšsēdētājs, pagastu delegātu kongresa vadošs darbinieks J. Kroders pā-

sapulces lēmumi bija saistoši rīcības komitejai neatkarīgi no komitejas sociālā sastāva.¹⁵

Jāatzīst, ka pagaidām, kamēr mūsu rīcībā ir pārāk maz datu par atsevišķo rīcības komiteju sastāvu, par Latviju kópumā nevar izdarīt kategoriskus vispārinošus secinājumus, pamatojoties tikai uz stāvokli atsevišķos pagastos vai novados. Katrā ziņā turpināma faktiskā materiāla apzināšana, pēc iespējas izveidojot tādu pašu pārskatu, kādu K.Martinsons devis savas grāmatas pielikumā par rīcības komiteju dibināšanas laiku un to skaitlisko sastāvu.

Par neizdevušos jāuzskata K.Martinsona mēģinājums pārādīt rīcības komitejas revolucionārās pagaidu valdības lomā,¹⁶ atsaucoties uz V.I.Leņina doto pagaidu valdības raksturojumu: "Revolucionārā pagaidu valdība ir sacelšanās orgāns, kas apvieno visus sacēlušos un politiski vada sacelšanos."¹⁷ Šim salīdzinājumam nav pietiekama reāla seguma rīcības komiteju darbībā.¹⁸ Autoram nav arī

ris gadus vēlāk rakstīja, ka vēlēja izglītotākos un apzinīgākos, "... neskatoties uz kārtu un nodarbošanos". K r o d e r s J. Kā savilkās mākoņi pār Baltijas ciemiem. R., 1908, 75.lpp.

- 15 Autora lielā piesardzība attiecībā uz zemnieku-saimnieku līdzdalību rīcības komitejās vispirms acīmredzot izriet no vairākkārt atkārtotā klūdainā uzskata, ka visi saimnieki bija lauku buržuāzija (skat. 91., 94.-95., 100.lpp.). Sāds apgalvojums padara pavisam neizprotamus un neizskaidrojamus arī grāmatā minētos faktus, ka vairākos gadījumos saimnieki bija arī LSDSP biedri un aktīvi revolucionārās kustības vadītāji pagastos. Bez tam paragrāfa sākumā autors gan citē V.I.Leņina vārdus, ka zemnieku komitejas pārstāv arī bagātos zemniekus (tātad - arī lauku buržuāziju), taču Latvijas konkrētā materiāla izskaidrošanā un novērtēšanā šī doma ir aizmirsta, netiek izmantota.
- 16 "Latvijas zemnieki radīja savu revolucionāro pagaidu valdību - rīcības komitejas, tautas cīņas organizācijas, kas bija pilnīgi neatkarīgas no visām vecās varas iestādēm un cīnījās par jaunu valsts iekārtu. Tās bija tautas neierobežotas varas ierocis un līdzeklis tās nodrošināšanai." (43.lpp.).
- 17 Leņins V. I. Mirstošā patvaldība un jaunie tautas varas orgāni. Raksti, 10.sēj. R., 1949, 48.lpp.

noteiktas koncepcijas rīcības komiteju raksturošanā un novērtēšanā.¹⁹ Cenzdamies kā sava darba vadlīniju pasvītrot, ka rīcības komitejas bija vienīgi sacelšanās organizētājas un vadītājas, viņš ir nekonsekvents un arī nenovērtē to plašo materiālu savā grāmatā, kas liecina, ka vispirms rīcības komitejas kā tautas sepulču lēmumus izpildītājs rīcības orgāns pārņēma daļu no agrākās pagasta pašvaldības funkcijām.

Vispirms to pierāda konsekventi realizētā un protokolētā pagasta lpašumu, lietvedības un arhīva nodošana-pieņemšana rīcības komiteju darbības sākumā un beigās. To pierāda arī visa rīcības komiteju finansiālā darbība.²⁰ Arhīvu dokumenti sniedz ziņas, ka šī darbība

18 Bez tam tas liecina par minētā V.I. Lēxina raksta neizprašanu visumā un konkrēta vēsturiska jēdziena lietošanu nevietā.

19 "... revolucionārā kārtā atcēla vecos amatvīrus un uz demokrātiskiem pamatiem ievēlēja jaunos amatvīrus." (45.lpp.); "... revolucionārā kārtā atcelto veco varas orgānu vietā tika ievēlēti jauni varas orgāni." (81.lpp.); "Dignājas pagastā... jaunās pagasta valdes (respektīvi rīcības komitejas) vēlēšanas notika 3.novembrī." (29.-30.lpp.); "Rīcības komitejas nebija ne parlaments, ne pašvaldības orgāns, bet bezpartejiska masu organizācija noteiktu mērķu sasniegšanai." (92.lpp.); atreferejot delegātu kongresa gaitu, piekrīt domai, ka "... kamēr Krievijā nav demokrātiskas valdības, par demokrātisku pašvaldību nevar būt runas." (128.lpp.); "... tautas masu radītās sacelšanās orgāni - rīcības komitejas." (60.lpp.); "Rīcības komitejas šai periodā (pagastu delegātu kongresa dienās - I.G.) pārvērtās par sacelšanās orgāniem." (129.lpp.); "Kad Latvijā vairākos apvidos uzliesmoja bruņotās sacelšanās... tās izveidojās par bruņotās sacelšanās orgāniem." (173.lpp.); "Rīcības komitejas bija proletariāta un zemniecības revolucionārās diktatūras dīgļi." (173.lpp.); "Rīcības komiteju radīšana Latvijā nozīmēja proletariāta kaujiniecisku vienošanos ar revolucionāro zemniecību vai, plašāk, ar visu revolucionāro buržuāzisko demokrātiju." (101.lpp.); "... rīcības komitejas bija demokrātisma augstākā forma, kas modināja un cēla masas vēsturiskam jaunrades darbam. Tas bija darbaļaužu masu demokrātisms, kas sistemātiski apspieda ekspluatatoru pretošanos." (93.lpp.).

20 Materiālu par to sniedz nedaudzies saglabājušies rīcības komiteju dokumenti, kā arī pagastu lietvedības revīziju akti pēc rīcības komiteju likvidēšanas, kas saglabājušies daudz lielākā skaitā.

tieši turpināja vecās pašvaldības pasākumus - maksāja algas amatpersonām, pagasta kalpotājiem un skolotājiem, apgādāja nespējniekus, uzturēja skolas, ievāca no iedzīvotājiem agrākos parādus utt., ar nedaudz izņēmumiem kārtojot tos atbilstoši agrākiem vietnieku pulka lēmumiem.²¹ Arī tie jautājumi, kuros rīcības komiteju darbība (atbilstoši tautas sapulču lēmumiem) gāja tālāk par līdzšinējās pašvaldības kompetencēm - bruņošanās aizsardzībai, uzbrukumiem tiem muižniekiem, kuri vērsās pret revolūciju utt. -, bija veikti pagasta sabiedrības tiešās interesēs un tātād atbilda pašvaldības kā vietējās sabiedriskās pārvaldes primārajai funkcijai revolūcijas apstākļos. Šajos apstākļos kārtojamo jautājumu loks ievērojami paplašinājās, jo jaunā pagastu pašvaldība, pati būdama revolucionāras darbības produkts, pārstāja būt zemākais posms patvaldības organizētajā pārvaldes sistēmā, boikotēja tās augstākos posmus. Rīcības komiteju dibināšanas lozungs nekur netika atrauts no revolūcijas galvenās politiskās prasības - Satversmes sapulces sasaukšanas, kas tāpat būtu vēlēta uz demokrātiskiem pamatiem un nodibinātu demokrātisku varas un pārvaldes sistēmu visā valstī. Rīcības komitejas kā zemākie pašvaldības orgāni jau atbilda šīs jaunās demokrātiskās republikas politiskajai sistēmai, lai gan pagastu delegātu kongress aicināja tās nodibināt kā pagaidu iestādes, kamēr Satversmes sapulce noteiks politisko iekārtu valstī. Šādā nozīmē Latvijas zemnieku komitejas - pagastu rīcības komitejas - jau bija jaunās varas dīgļi.

Lai risinātu tikko minētās problēmas, būtu pētāmi vairāki jautājumi, kam līdz šim literatūrā, tai skaitā arī K. Martinsona grāmatā, īpaša uzmanība nav pievērsta. Vispirms tās ir p r o t e s t a u n c ī ņ a s f o r m a s pagastu pašvaldības jomā, kādās lauku iedzīvotāju kustība risinājās l ī d z v e c ā s p a š v a l d ī -

21 Izrādās, ka lielum lielā daļa rīcības komiteju finansiālās darbības šai ziņā vēlāk pagastu valdēs un to uzraudzības iestādēs netika nosodīta, jo formāli atbilda agrākiem vietnieku pulka lēmumiem (algas, nespējnieku apgāde, skolu uzturēšana u.c.).

bas galīgi salaušana. Ja līdz šim arī tiek minēta atteikšanās maksāt nodokļus un pildīt citas klausības, t.s. pagasta valžu "tīrīšana" un pretošanās mobilizācijai, tad pagaidām vēl nav noskaidrota šo formu izplatība.

Nemaz nav aprakstītas un vērtētas tādas kustības formas kā priekšlikumu izstrādāšana par vēlēšanu procedūras uzlabošanu pagasta amatpersonu vēlēšanās, oficiālās pašvaldības vēlēšanu kampaņas izjaukšana 1905.gada rudenī (bezzemnieku atteikšanās vēlēties savus desmitniekus uz pagasta kopsapulci, saimnieku atteikšanās vēlēties pagasta amatpersonas bez bezzemnieku desmitnieku līdzdalības²²), veco amatpersonu atteikšanās no amatiem (tūlītēja vai ar 1906.gada 1.janvāri) vēl pirms rīcības komitejas ievēlēšanas pagastā,²³ vecās pašvaldības lēmumi par ieroču iepirkšanu paš aizsardzībai vēl pirms varas pārņemšanas tautas rokās un rīcības komitejas ievēlēšanas, valdības iestāžu faktiskais bojikots u.c.; pie rīcības komiteju priekšvēstures pieskaitāma arī t.s. biroja darbība Kokneses pagastā no 23.oktobra līdz 28.novembrim un citu pagastu vēlētu orgānu darbība, kam bija uzdots sagatavot jaunās pašvaldības vēlēšanas.

Apzinot un novērtējot šīs kustības formas, saprotamāka kļūtu vairākos gadījumos likumīgo pagasta amatpersonu ievēlēšana rīcības komitejās un viņu aktīvā darbība tajās.²⁴ Tāpat uzmanību saista fakts, ka pēc rīcības komiteju sagrāves vairākos pagastos risinājās cīņa par

22 K.Martinsons šo formu piemin sakarā ar Kurzemes vice-gubernātoru 3. un 4.novembra ziņojumiem par Kurzemi (35.lpp.). Lietotā atstāstījuma izteiksme šim faktam piešķir īpaši ilustratīvu raksturu. Bet Vidzemē šī kustība izplatījās jau ar septembra beigām un nozīmēja kvalitatīvi jaunu posmu ceļā uz rīcības komitejām, uz vispārēju un vienlīdzīgu vēlēšanu tiesību iekarošanu.

23 K.Martinsons vienīgi min dažus gadījumus Kurzemes apriņķos, kur, masu kustības spiestas, veco pagasta valžu amatpersonas kolektīvi atteicās no amatiem (skat. 62.-63., 67., 74., 75.lpp.).

24 Piemēram, Plāņu pag. - 3, Adulienas, Jaungulbenes, Stāmerienas un Vecgulbenes pag. - pa 4, Ilzenes, Lēdurgas un Trikātes pag. - pa 6, bet Galgauskas un

to locekļu atstāšanu vai ievēlēšanu no jauna atjaunotajā likumīgajā pašvaldībā.²⁵ Šajās parādībās arī acīmredzot izpaužas pagasta iedzīvotāju pārliecība par rīcības komitejām kā organizācijām, kam vispirms uzticētas pašvaldības funkcijas. Tautas sapulces, vēlot rīcības komitejas, saskatīja zināmu vēsturisku pēctecību un realizēja to ar saviem lēmumiem par rīcības komiteju uzdevumiem un viņu praktisko darbību. Tā bija revolucionāra cīņa laukos par pagastu pašvaldības demokratizāciju.

Salīdzinot risināmo jautājumu loku, gan jākonstatē, ka svarīgākās agrākā vietnieku pulka funkcijas pārņēma pati tautas sapulce (budžeta, tai skaitā nodokļu noteikšana, skolotāju un rakstvežu iecelšana, algu noteikšana viņiem u.c.),²⁶ atstājot rīcības komitejām savu lēmumu izpildes kompetenci.²⁷

Lai minēto vēsturisko pēctecību atklātu, nepieciešami plašāki pētījumi par pagastu pašvaldību Latvijā 19.gs. otrajā pusē - 20.gs. sākumā, novērtējot tās atbilstību tām sociāli ekonomiskajām pārmaiņām, kas kopš 1866.g. 19.februāra likuma par pagastu pārvaldi un reformām 80. gadu beigās bija notikušas laukos. Savu novērtējumu gaida arī tie gadījumi, kad vēl pirms revolūcijas risinājās

Vidrižu pag. - pat pa 9 vecās pagasta valdes locekļi utt.

- 25 Piemēram, Plāņu un Vecgulbenes pag. - pa 3, Trikātes pag. - 5 gadījumos utt.
Par dažiem spilgtākajiem gadījumiem skat. G r e i t j ā n i s I. Pagasta valžu fondu materiāli kā avots par zemnieku kustību un šķiru cīņu laukos vidzemes 1905.-1907.g. revolūcijas laikā.- Grām.:P.Stučkas LVU Zinātniskie raksti, 168.sēj. Latvijas agrārās vēstures jautājumi, 1. R., 1973, 121.-124.lpp.
- 26 Tieši tā acīmredzot tautas sapulce domāja nodrošināt pagasta iedzīvotāju vairuma - zemnieku interešu ieviešanu jaunajos apstākļos. - Tautas sapulce izšķīra arī svarīgākās tiesu lietas.
- 27 No tautas sapulču noteicošo lomu pagastos revolūcijas uzplūdu laikā 1905.g. rudenī līdz šim literatūrā visprecīzāk raksturojis V. M i l l e r s. Skat. viņa grāmatu - Создание советской государственности в Латвии. Р., 1967, с. 61-64.

pagastu pašvaldības locekļu cīņa pret feodālisma paliekām saimniecībā un pārvaldē, par lauku iedzīvotāju (vairākos gadījumos arī mazturīgo - bezzemnieku, sīkzemnieku²⁸) materiālā un tiesiskā stāvokļa uzlabošanu. Diemžēl šobrīd mūsu rīcībā ir maz materiāla par šiem jautājumiem.

Darbs pie rīcības komiteju vēstures pētišanas turpināms arī tālākai faktu precizēšanai. Izrādās, ka vairākos gadījumos K.Martinsona grāmatā uzrādīti kļūdaini dati par rīcības komiteju dibināšanas laiku,²⁹ kas radušies, pārlielu uzticoties atmiņām un nesalīdzinot tās ar dokumentālo materiālu. Tā kā vēlēšanu sapulces nozīmēja varas pārņemšanu pagastā tautas rokās, bet tautas varas esamības ilgums ir viens no objektīviem rīcības komitejas darbības priekšnoteikumiem, precizitāte šai ziņā ir visai nepieciešama.

Dažas piezīmes jāizsaka par pirmo rīcības komiteju nodibināšanas laiku Latvijā. Līdz šim literatūrā par pirmo Latvijā ievēlēto rīcības komiteju minēta Dundagas pag. rīcības komiteja, ievēlēta 26. oktobrī, bet Vidzemē - Aizkraukles, ievēlēta 1. novembrī. K.Martinsons raksta, ka pirmā rīcības komiteja Latvijā ievēlēta Koknesē jau 23. oktobrī; avots šim faktam, kā rāda teksts u. norāde, ir

- 28 Skat., piemēram, Kažoks A. Revolucionārie notikumi Dzelzavas apkārtnē. - Grām.: "Noietais ceļš. Atmiņu krājums. Veltīts Krievijas pirmās revolūcijas 60. g. dskārtai." R., 1965, 196.-197. lpp. - Grēitjānis I. Par dažām lauku iedzīvotāju cīņas formām pret feodālisma paliekām Latvijā XIX gs. 80. gados. - Grām.: P. Stučkas LVU Zinātniskie raksti, 40. sēj. R., 1961, 229.-246. lpp.
- 29 Liepas pag. tā dibināta nevis oktobrī (181. lpp.), bet novembra beigās. (Skat. CVVA, 1044. f., 1. apr., 8. l., 138.-141. lp.); Katlakalna pag. - nevis 13. novembrī (186. lpp.), bet 15. decembrī. (Skat. CVVA, 14. f., 2. apr., 310. l., 182. lp., skat. arī "Dienas Lapa", 1905, Nr. 259, 22. novembrī); Adulienas pag. - nevis 31. decembrī (189. lpp.), bet 3. decembrī (Skat. CVVA, 802. f., 2. apr., 36. l., 200. lp.); Beļavas pag. - nevis 17. novembrī (189. lpp.), bet 9. decembrī (Skat. CVVA, 14. f., 1. apr., 1905. g., 4196. l., 125. lp.) u.c.

J.Krodera brošūra "Kā savilkās mākoņi pār Baltijas ciemien."³⁰

Taču nez vai ir pamats "uzlabot" Fokneses rīcības komitejas priekšsēdētāja J.Krodera publicētās ziņas par rīcības komitejas nodibināšanu Koknesē 28.novembrī. Kā raksta J.Kroders,³¹ 23.oktobrī nodibinātajam birojam bija visai šauri uzdevumi - iedzīvotāju sapulču darbības kārtošana (jautājumu izvirzīšana lekcijām, kārtība sapulcēs un pagastā un tam.). "No kaut kādām krasākām un pretlikumīgām rīcībām nebija ne runas," raksta J. Kroders.³² Vēl novembra otrajā pusē, pat pēc pagastu delegātu kongresa, Koknesē strādāja vecā pagasta valde, kuras skrīveris bija tas pats J.Kroders. Rīcības komitejas vēlēšanas bija paredzētas 28.novembrī, un tad tās arī notika.³³ Konkrēto vēlēšanu kārtību un vēlētāju tiesības noteica tautas sapulce 27.novembrī. Rīcības komiteja sāka savu darbu ar pagasta nespējnieku apgādes jautājumu kārtošanu un nodokļu "klasēšanas" sagatavošanu.³⁴

Tas, ko raksta J.Kroders, saskan ar pagasta dokumentiem, kas saglabājušies zemnieku lietu komisāra fondā arhīvā.³⁵ Viens no dokumentiem ir Kokneses pagasta kopsapulces protokola kopija, kas komisāram piesūtīta pēc 31. oktobra. Kopiju izgatavojis un komisāram piesūtījis ar savu parakstu vēlākais rīcības komitejas priekšsēdētājs, tolaik pagasta skrīveris, J.Kroders.³⁶ Šis dokuments

30 Skat. M a r t i n s o n s K. Rīcības komitejas Latvijā, 19.lpp.

31 K r o d e r s J. Kā savilkās mākoņi pār Baltijas ciemiem, 49.-66.lpp.

32 Turpat, 50.lpp.

33 K.Martinsons tās uzrāda par otrajām vēlēšanām.

34 K r o d e r s J. Kā savilkās mākoņi pār Baltijas ciemiem, 83.-85.lpp.

35 Dienšl Kokneses pagasta valdes fonda arhīvā ir gan drīz pilnīgi tukšs.

36 CVVA, 15.f., 6.apr., 167.l., 196.lp.

vēstī, ka 31.oktobrī pagasta kopsapulce pieņēmusi Kokneses pagasta vecākā, viņa palīgu (vietnieku), pagasta tiesas priekšsēdētāja un tiesnešu (pavisam 8 amatpersonu) atteikšanos no amatiem ar 1906.g. 1.janvāri. Ja šajā laikā pagastā būtu jau ievēlēta rīcības komiteja, tad: 1) J.Krodars nebūtu parakstījis protokolu kā pagasta skrīveris, 2) protokola kopija ar viņa apstiprinājumu nebūtu piesūtīta komisāram, jo sakari ar to kā ar patvaldības pārstāvi būtu pārtraukti, 3) atteikšanās no amatiem būtu tūlītēja - ar 31.oktobrī.³⁷ - Tātad šis dokuments izslēdz iespēju, ka Koknesē rīcības komiteja būtu ievēlēta 23.oktobrī.³⁸

Līdzīgs stāvoklis ir ar Dundagas pagasta rīcības komitejas ievēlēšanas laiku, kuru (bez atsaucēs uz avotu) parasti attiecina uz 26.oktobrī.³⁹ - Taču Dundagas pagasta valdes arhīvā saglabājusies dokumentācija liek apšaubīt šo datumu. Vietnieku pulka protokolu grāmatā 14., 17. un 18.oktobrī ierakstīti protokoli par bezzemnieku desmitnieku vēlēšanām uz likumīgo pagasta kopsapulci.⁴⁰ Tās notikušas parastajā kārtībā. Pagasta kopsapulces protokols grāmatā nav ierakstīts (tā varētu pārvērsties par tautas sapulci ar rīcības komitejas ievēlēšanu). Taču 8.novembrī pagasta vecākā Leimaņa vadībā notikusi likumīgā vietnieku pulka sēde, kuras gaitā nekas neliecina par rīcības komitejas pastāvēšanu pagastā. Vietnieku pulks izskatījis vairākus jautājumus un pieņēmis lēmumus:

37 Tā tas notika 27.novembrī. Skat. K r o d e r s J. Kā savilkās mākoņi pār Baltijas cietiem. 72.lpp.

38 Teorētiski kādu laiku pagastā varētu pastāvēt "divvaldība" - pagasta valde un rīcības komiteja, taču konkrētajā gadījumā tas nav iespējams, ievērojot šo orģānu personālo sastāvu.

39 Skat. M a r t i n s o n s K. Rīcības komitejas Latvijā, 27., 193.lpp. u.c.

Avots šim faktam acīredzot ir minētā A. Traizē-Rozeneka grāmata, kur tas minēts 2.d. 352.lpp.

40 GVVA, 874.f., 1.apr., 57.1., 257.-260.lp.

1) nolemj protokolus turpmāk rakstīt latviešu valodā; 41
2) uzklauša delegātus Kārli Friebergu un Kārli Balma-
ni, 42 kuri ziņo, ka 5.novembrī notikusi skolotāju un
bērnu vecāku sapulce, kurā pieņemti lēmumi par pagasta
skolu revolucionāru pārveidošanu; vietnieku pulks šos
lēmumus atzīst par pareiziem un akceptē; 3) nolemj
vietnieku pulka locekļiem maksāt algu - 0,50 rbļ. par
sēdes dienu. 43 Šādu jautājumu izskatīšana un minēto lē-
mumu pieņemšana vietnieku pulka sēdē nekādā gadījumā ne-
notiktu, ja pagastā jau pirms divām nedēļām būtu ievēlē-
ta rīcības komiteja. 44

Pieminētie dokumentālie materiāli tāpat liek stip-
ri šaubīties par literatūrā izplatīto faktu precizitāti.

Darba turpināšanu prasa arī jautājums par rīcības
komiteju s k a i t l i s k o s a s t ā v u. Blakus
datu precizēšanai un papildināšanai šis darbs prasa arī
dažu principiālu jautājumu risināšanu.

Ir zināms, ka tautas sapulces pagastos nerīkojās
vienveidīgi - vairumā gadījumu tās ievēlēja atsevišķu rī-
cības komiteju saimnieciski administratīvo funkciju veik-
šanai un atsevišķu tautas tiesu; taču ir ne mazums gadī-
jumu, kad ievēlēja vienu orgānu - rīcības komiteju, kuras
locekļiem uzticēja pašiem no sava vidus ievēlēt tiesas
locekļus. 45 - Kā tādus apstākļos rīkoties, lai maksimāli
konsekventi un pilnīgi uzskaitītu cilvēkus, ko iesaistī-
ja jaunajās revolucionārajās organizācijās? Acīmredzot,
vienīgais pareizais ceļš ir uzskaitīt visus jaunievēlē-
tos dažādo institūtu (ne tikai rīcības komitejas un tie-

41 Lēmums skan visai kategoriskā tonī; līdz tam vietnie-
ku pulks bija vairākkārt lūdzis komisāru atļaut to.

42 Nākošās revolucionārās tautas tiesas priekšsēdētājs.

43 CVVA, 874.f., 1.apr., 57.l., 264.-265.lp.

44 Preses ziņojums par tautas sapulcēm laukos minētas
sapulces Dundagā 28.oktobrī un 1.novembrī, kuru nori-
se un lēmumi neliecina par rīcības komitejas pastā-
vēšanu līdz novembra sākumam (parasti šis fakts zi-
ņojumos tiek minēts). Skat. "Dienas Lapa", 1905,
Nr.245, 5. (18.) novembrī.

45 Šīs darbības laika dēļ daļā pagastu šo pasākumu pat
nepaspēja veikt.

sas, bet arī skolu komiteju, nodokļu komisiju utt.) locekļus, jo pretējā gadījumā ārpus uskaitījuma jāatstāj tā minētā pagastu grupa, kas ievēlēja vienu kopīgu rīcības komiteju.⁴⁵

Veidojot locerēte p i e l i k u m u, to būtu bijis vēlams papildināt vēl ar dažām ailēm, kas sniegtu ziņas, piemēram, par rīcības komiteju faktiskās darbības laiku, partijas biedru skaitu tajās. Pašreiz vienīgais no kopīgi ievēlēto skaita izdalītais papildu rādītājs - sievietību skaits - nav uskaitāms par svarīgāku.⁴⁷

Vērtējot kādas rīcības komitejas veikto pasākumus un to apjomu, svarīgi būtu dokumentāli noskaidrot to f a k t i s k ā s d a r b ī b a s l a i k u. Darbība parasti sākās tikai ar lietvedības un pagasta īpašumu pārņemšanu.⁴⁸ Ir ne mazums gadījumu, kad no rīcības komitejas ievēlēšanas līdz lietu pārņemšanai pagājis ilgāks laiks, kā rezultātā rīcības komiteja darbojās ievērojami īsāku laiku, nekā vara pagastā atradās tautas(sapulces) rokās.⁴⁹

Par pilnīgi neizstrādātu jūzuskata problēma par

46 K. Martinsons, aprisot pēc grāmatas teksta, pie rīcības komiteju locekļiem pieskaita tikai saimnieciski administratīvo funkciju veikšanai ievēlētos cilvēkus. Taču pielikuma sastādīšanā šis princips vai nu nav bijis skaidri ieviests vai arī nav konsekventi realizēts, piemēram, Ačažu, Bīriņu (184. lpp.), Kalsnavas (181. lpp.) u.c. pagastos ir uskaitīti arī tautas tiesas locekļi. Līdz ar to pielikumā minētie skaitļi par ievēlēto cilvēku skaitu visumā ir samazināti.

47 Sievietību politiskā aktivitāte arī laukos protams uskaitāma par lielu revolūcijas panākumu, jo tautas sapulcēs tās ieguva tāpat kā vīrieši demokrātiskas vēlēšanu tiesības. Mākošais solis viņu tiesību paplašināšanā - ievēlēšana arī rīcības komitejās, K. Martinsons noliedzot tādēļ atradīs par nepieciešamu īpaši izdalīt sievietību skaitu rīcības komitejās, kaut grāmatā īpašu uzmanību šim faktam viņš nav pievēršis, visumā sekojot vispārīgajām deklarācijām par sievietību plašo līdzdalību rīcības komiteju darbā, kas izplatītas literatūrā līdz šim. Apkopojot pielikuma datus, izrādās, ka no 2050 zināmajiem rīcības komiteju locekļiem sievietes bija 96 jeb 4,7%. Jāatzīst, ka šis procents nepavisam nav augsts.

48 Dažkārt tā notika tajā pašā dienā, piemēram, Lāudozās, Ņegres, Trikātes, Siguldas pagastos.

revolūcijas iekarojumam laukos. Arī K. Martinsons revolūcijas iekarojumus saskata vienīgi apstākļi, ka tā atstājusi dziļas pēdas tautas politiskajā apziņā un tā sekmēja atbrīvošanās kustības turpmāko attīstību.⁵⁰ Taču pagastu arhīvi sniedz dokumentālu materiālu par to, ka tautas sapulču un rīcības komiteju darbība nepalika bez saviem konkrētiem rezultātiem. Tā Vidzemē revolūcijas atplūdu gados un pēc revolūcijas bezzemniekiem izdevās atkarot to, ko tie jau bija ieguvuši revolūcijā 1905.g. rudenī vismaz vienā jautājumā - t.s. nodokļu "klasēšanā".⁵¹ Par revolūcijas tiešu iekarojumu jāuzskata arī jaunais pasu likums 1906. gada 5. oktobrī, kas neatļāva vairs pagastu valdēm aizturēt pasu izsniegšanu gadījumos, kad lūdzēji nebija nokārtojuši savus nodokļu maksājumus.⁵² Un beidzot - pagastu pašvaldības jautājumu apspriešana īpašajā apspriedē pie Baltijas ģenerālgubernatora liecināja, ka plašā kustība par pagastu pašvaldības demokratizēšanu, šādas pašvaldības praktiskā nodibināšana 1905.gadā spieda valdību nodarboties ar šiem jautājumiem.

Nobeidzot šīs piezīmes, vēlreiz jāsaka, ka K. Martin-

- 49 Piemēram, Pabažu rīcības komiteja pārņēma lietas 7 dienas pēc ievēlēšanas, Ādažu un Tīrzas pag. - 8, Ilzenes pag. - 9 dienas pēc ievēlēšanas. Olaines pag. rīcības komiteja pagasta kasi pārņēma tikai 21 dienu pēc savas ievēlēšanas.
- 50 Skat. M a r t i n s o n s K. Rīcības komitejas Latvijā, 177.lpp.
- 51 Skat. G r e i t j ā n i s I. Pagasta valžu fondu materiāli kā avots par zemnieku kustību un šķiru cīņu laukos Vidzemē 1905.-1907.g. revolūcijas laikā.- Grām.: P. Stučkas LVU Zinātniskie raksti, 168.sēj. Latvijas agrārās vēstures jautājumi, 1. R., 1973, 126.-128.lpp.
- K. Martinsons, balstoties uz P. Birzgaļa atmiņām, par Vecates pagastu, šo faktu nolieda vispār. (132. lpp.).
- 52 Pases bija vajadzīgas galvenokārt bezzemniekiem, kas pēļas nolūkā īsāku vai garāku laiku atradās ārpus pagasta.

sona grāmata "Rīcības komitejas Latvijā 1905.gada revolūcijā" neapšaubāmi ir nozīmīgs ieguldījums rīcības komiteju vēstures pētīšanā - tajā izvirzītas un plašāk nekā līdz šim risinātas vairākas nopietnas problēmas. Taču jāatzīst, ka grāmata vienlaicīgi atklāj arī tās vājās vietas, kādas vēl joprojām ir šī jautājuma pētīšanā, saglabājot tā aktualitāti arī turpmāk.

Lai pilnībā noskaidrotu rīcības komiteju vietu 1905. gada revolūcijā, to būtību, noteiktā secībā jāparāda arī pārējās ciņas formas laukos ceļā uz rīcības komitejām uz plašāka un stabilāka pamata, ar plašāku faktisko materiālu jārisina jautājums par rīcības komiteju sociālo sastāvu, viņu darbības raksturu. Jāturpina pētīt arī jautājums par revolūcijas konkrētajiem iekarojumiem laukos, kam ir tiešs sakars ar ciņu par pašvaldības demokratizēšanu pagastos 1905.gadā.

LSD BOLŠEVIKU CIŅA PRET OPORTŪNISTU
KONCEPCIJĀM AGRĀRAJĀ JAUTĀJUMĀ 1907. - 1914. GADĪ

1905.-1907. gada revolūcija Krievijā un arī Latvijā cieta sakāvi. Revolūcija skaidri pierādīja āķiru spēku samēru Krievijā, konkretizēja proletariāta un tū sabiedrotās zemniecības revolucionārās prasības, izvirzīja jaunus uzdevumus bolševiku partijas teorētiskajā un praktiskajā darbībā. Jauni uzdevumi bolševiku partijai izvirzījās arī agrārajā jautājumā, jo šis jautājums bija svarīgākais 1905.-1907.gada revolūcijā un noteica Krievijas pirmās revolūcijas nacionālās īpatnības.

Ievērojot to apstākli, ka revolūcijā iesaistījās plašas Krievijas zemniecības masas un zemnieku revolucionārās prasības agrārajā jautājumā sniedzās pāri KSDSP II kongresa pieņemtās programmas ietvariem, pēcrevolūcijas periodā partijai vajadzēja izmainīt un konkretizēt partijas programmu agrārajā jautājumā atbilstoši jaunajai vēsturiskajai situācijai. Taču pašā KSDSP, pastiprinoties oportūnisma izpausmēm teorijā un partijas praktiskajā darbībā, arī agrārajā jautājumā KSDSP bolševikiem vajadzēja cīnīties pret revizionistu mēģinājumiem izkropļot partijas revolucionārās prasības.

Asa cīņa starp bolševikiem un oportūnistiem agrārajā jautājumā izvērtās KSDSP IV (apvienošanās) kongresā 1906. gada aprīlī. Bolševiku referents V.I. Leņins, ievērojot 1905.-1907.g. revolūcijas raksturu, virzītājspēkus un uzdevumus, agrārajā jautājumā aizstāvēja prasības par muižnieku zemes konfiskāciju, visas zemes nacionalizāciju un rekomendēja risināt agrāro jautājumu revolucionārā ceļā - gāžot cara patvaldību un nodibinot proletariāta un zemniecības revolucionāri demokrātisko diktatūru.¹

Meņševiku referents F.Maslovs izvirzīja zemes municipalizācijas programmu, kuras saturs bija reformistisks. Tā radīja utopiskas ilūzijas, it kā agrāro jautājumu Krievijā varētu atrisināt mierīgā ceļā, saglabājot reakcionāro

¹ Leņins V.I. Raksti. Tulk. no 4.izd. 10.sēj.,164.lpp.

centrālo iestāžu varu. Tā kā oportunistiem kongresā bija skaitlisks vairākums, tad ar nelieliem grozījumiem tika pieņemta P.Maslova izvirzītā programma. Vērtējot šo programmu, V.I. Leņins rakstīja, ka "Istenībā mūsu partijas programma (domāta programma agrārajā jautājumā - A.M.) paliek programma izlīgumam ar reakciju."² Tāpēc KSDSP bolševikiem un viņu idejiskajam vadītājam V.I. Leņinam vajadzēja cīnīties pret šo oportunistisko programmu.

Līdzīga situācija pēc 1905.-1907.g. revolūcijas izveidojās arī Latvijā. LSDSP programmā, kuru pieņēma LSDSP II kongress 1905.g., nebija izvirzītas konkrētas agrārprasības, jo Latvijas sociāldemokrāti "par augstu novērtēja kapitālisma attīstību un pienāoīgi nenovērtēja feodālisma palieku īpatvaru Latvijas laukos."³ Arī KSDSP IV (Apvienošanās) kongresā LSDSP uzdevumā uzstājās A.Buševics un aizstāvēja uskatu, ka Latvijas sociāldemokrātijai īpaša agrārprogramma nav vajadzīga.⁴ Pēc šī kongresa, motivējot ar agrārpatākļu īpatnību Baltijā, LSD paturēja sev tiesības KSDSP programmas agrāro daļu neuzskatīt par obligātu.⁵ Agrārais jautājums laika trūkuma dēļ netika apspriests arī LSD II kongresā.⁶ Īpašas diskusijas agrārajā jautājumā neizvērtās arī LSD III kongresā 1908.gadā.⁷ Kongresa dalībnieku vairākums vienprātīgi ataina, ka "Latvijas Sociāldemokrātijai nav jāpieņem sevišķa agrārprogramma", jo "Latvijas agrārpatākļi jo stipri atšķiras no pārējās Krievijas."⁸ Oportunis-

2 Leņins V.I. Raksti, 10.sēj., 296.lpp.

3 Latvijas komunistiskās partijas vēstures apcerējumi. I d., R., 1961, 78.lpp.

4 Четвертый /объединительный/ съезд РСДРП. протоколы. М., 10, 59, с. 120-124.

5 PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos. I d., R., 1954, 117.lpp.

6 Latvijas sociāldemokrātijas II kongress. М., 1935, 232.lpp.

7 "Пролетарий", 1909, № 41, 7 /20/ января.

8 Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, I d., R., 1958, 58.lpp.

tisko svārstību rezultātā, kuras LSD bija vērojamas īpaši jauno revolucionāro uzplūdu gados, arī LSD IV kongresā 1914.g. pieņemtajā rezolūcijā "Tagadējais moments un partijas uzdevumi", lai gan tika uzsvērts, ka sociāldemokrātijas lozungam agrārajā jautājumā jābūt: "Muižnieku, klosteru, kroņa un ķeizara zemju konfiskācija,"⁹ tomēr bolševistiskais lozungs par visas zemes nacionalizāciju netika izvirzīts. Tikai LSD XIII konference 1917.g. aprīlī pieņēma P.Stučkas izstrādāto rezolūciju "Par agrārjautājumu", kurā aizstāvēti zemes nacionalizācijas leģitīmie principi.¹⁰

Tomēr LSD konkrētās programmas trūkums agrārajā jautājumā nebūt nenozīmē, ka tā nerisinātu šo problēmu un partijai nebūtu noteiktas agrārpolitikas. Tieši agrārpolitikas jautājumos risinājās asa cīņa starp LSD bolševikiem un oportunistiem.

Pirmās oportunistiska rakstura svārstības agrārajā jautājumā bija redzamas jau LSDSP I kongresā, kurā, kā atzīmēja P.Stučka, vēlākais oportūnists Ž.Buševics mēģināja partijai uzspiest revizionistiskus uzskatus agrārjautājumā.¹¹ KSDSP IV (Apvienošanās) kongresā arī V.Dermanis, kas šai laikā dažos jautājumos ievēma oportunistiskas pozīcijas, aizstāvēja P.Maslova izstrādāto agrārās programmas projektu un savā runā uzsvēra, ka "zemes nacionalizācija nav pieņemama. Pret to usstāsies veseli apgabali. Ar tādu propagandu nedrīkst iet pie zemniekiem. Municipalizācija kā programma ir prātīga. Tā nav pretrunā ar sabiedrisko attīstību."¹² Īpašu aktivitāti agrārjautājuma revizionistiskajā nopamatošanā LSD oportunisti izrādīja pirms un pēc KSDSP IV (Apvienošanās) kongresa. Viņi par katru cenu centās pierādīt, ka LSD programmā būtu jāietver P.Maslova un citu KSDSP mežševiku

9 Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, I d., R., 1958, 87.lpp.

10 Turpat, 125.lpp.

11 LKP 25 gadi. M., 1929, 9.lpp.

12 Четвертый /объединительный/ съезд РСДРП. Протоколы. М., 1959, с. 125.

aizstāvētās revizionistiskās zemes municipalizācijas idejas. Viņu vidū īpaši izcēlās K.Kalniņa, K.Eliass u.c.

Oportunisti gan partijas nelegālajā, gan kreisajā legālajā presē publicēja virkni rakstu, kuros vērsās pret V.I.Ļeņina un LSD boļševiku aizstāvētajām zemes nacionalizācijas idejām. Nelzpraxdami zemes rentes teorijas būtību, viņi propagandēja uzskatu, ka agrāro jautājumu cariskajā Krievijā var atrisināt mierīgas evolūcijas ceļā, nemainot pastāvošo sabiedriski politisko iekārtu. Līdz ar to oportunisti zemes renti gribēja nodot nevis demokrātiskās valsts rokās, bet buržuāziskajai vietējai pašpārvaldei. Tas jau bija tiešs pakalpojums buržuāzijai.

P.Maslova zemes municipalizācijas programmas realizāti un zinātniskumu izmēģīgi aizstāvēja K.Kalniņa rakstā "Municipalizācija vai nacionalizācija", atzīdama V.I.Ļeņina un KSDSP boļševiku izvirzīto zemes nacionalizācijas programmu par nereālu un kaitīgu.¹³ Pret Ļeņiniskajiem uzskatiem rakstā "Agrārjautājums un sociāldemokrātija Baltijā" vērsās K. Eliass un nonāca pie oportunistiska secinājuma, ka "par zemes pāriešanu valsts īpašumā te (domāts Krievijā - A.M.) neviens prātīgs cilvēks nedomā, par zemes dalīšanu lielākajā Krievijas daļā, arī nevar runa būt, - atliekas (paliek - A.M.) municipalizācija."¹⁴ Kāds nezināms meņševiku autors Tgs rakstā "Agrārreformas un sociāldemokrātija Baltijā" nonāca pat tik tālu, ka formulējot zemes rentes būtību, konstatēja, ka tā ir "valsts un tautas saimnieciskās un politiskās dzīves produkts". Balstoties uz tik nesinātnisku un nešķirisku zemes rentes izpratni viņš secināja, ka "vienīgā attiecīgā iestāde, kuras rokās var uzticēt agrārās reformas ir vietējā pašvaldība."¹⁵ 1909.g. plašu rakstu par agrāro jautājumu

13 "Cīņa", 1907, Nr. 75, 31.maijā. Skat. arī: Treijs R. "Cīņa" par revolucionāro kustību Latvijas laukos un agrāro jautājumu 1905.-1907.g. revolūcijas laikā. - Grām.: P.Stuckas LVU Zinātniskie raksti, 168.sēj.Latvijas agrārās vēstures jautājumi, 1. R., 1973, 105. lpp.

14 "Cīņa", 1907, Nr.89, 23.oktobrī.

15 "Jaunās Domas", 1908, Nr.2., 5.janvārī.

un tā atrisināšanas ceļiem atkal publicēja arī K.Eliass. Jau raksta nosaukums "Kritiskas piezīmes par mūsu uzskatiem agrārajā jautājumā", liecināja par autora vēlēšanas galīgi atrisināt agrārā jautājuma būtību. Šai rakstā K.Eliass, veikli manipulējot ar faktiem, mēģināja parādīt zemes nacionalizācijas teorijas aplamību un slavināja zemes municipalizācijas koncepciju. Viņa beigu secinājums, ka municipalitāte pat kapitālisma apstākļos var attīstīties par "sociālistisku vairākumu",¹⁶ spilgti atsedza LSD oportunistu reformistiskos uzskatus.

P.Maslova propagandēto zemes municipalizācijas programmu aizstāvēja arī II Valsts domes deputāts J. Ozols-Zars. 1907.gada 16. maijā 39. II Valsts domes sēdē viņš uzstājās ar runu par agrāro jautājumu, kuru V.I. Leņins novērtēja šādi: "Pirmkārt, tiek atkārtots labējo un kadetu trivialais arguments, it kā nevarot iznīcināt feodālo ekspluatāciju, neaizskarot buržuāzisko. Otrkārt, atklājas pārsteidzošs ekonomiskās izglītības trūkums... Treškārt, mūsu "marksists" (domāts J.Ozols-Zars. A.M.), sekojot Maslovam, pilnīgi aizmirst (vai noliedz?) absolūto renti. Ceturtkārt, iznāk tā, ka marksists noraida esera aizstāvētais "visattīstītākās kapitālisma formas" vēlamību! Masloviskās municipalizācijas pārles..."¹⁷

Ar šīm antizininātniskajām koncepcijām agrārajā jautājumā LSD oportunisti mēģināja novirzīt Latvijas darbaļaudžu, īpaši zemniecības kustību, uz reformisma ceļu. Tāpēc LSD bolševikiem isvirzījās uzdevums dot konsekventu prettriecienu tādām revizionisma izpausmēm.

Cīņā pret LSD oportunistu uzskatiem agrārajā jautājumā stājās partijas labākie teorētiķi: P.Stučka, P.Rozinš, J.Bērziņš-Ziemeļis u.c. Sociāldemokrātiskajā un kreisajā legālajā presē viņi publicēja virkni rakstu, kuros izskaidroja zemes rentes būtību, tās divus veidus un aizstāvēja leņiniskos uzskatus par agrārā jautājuma atrisināšanas ceļiem Krievijā. Viņu propagandētās bolševistiskās idejas partijas biedru masās tālāk izplatīja LSD

16 "Sociāldemokrātijas Vēstnesis", 1909, Nr.4., 6.lpp.

17 Leņins V.I. Raksti, 13.sēj., 365.lpp.

centrālās propagandistu kolēģijas un vietējo organizāciju un rajonu propagandistu kolēģiju locekļi.

Vērtējot LSD bolševiku uzskatus agrārajā jautājumā, jāatzīmē, ka šo uzskatu pamatā bija K. Marksa un V.I. Leņina svarīgākie darbi, kuros skarts agrārais jautājums. P. Stučka, F. Roziņš u.c. dziļi izprata K. Marksa "Kapitālu" un V.I. Leņina darbus. Tā P. Stučka atzīmēja, ka viņš kopā ar V.I. Leņinu vairākkārt pārsprīdīs K. Marksa izstrādātās virsvērtības teorijas būtību un agrāro jautājumu. "Ja man ir bijuši kādi sakari ar Leņinu", viņš rakstīja, "tad nevien Latvijas partijas jautājumā, kurā Leņina augstais partijas novērtējums spēlēja galveno lomu, bet arī agrārjautājumā. Pirmā personiskā tikšanās (1906.g.), kā arī nākošās reizēs - mūsu sarunas otrā vietā grozījās ap agrārjautājumu, sīkāk: absolūto zemes renti."¹⁸ Nopietni K. Marksa "Kapitālu" studēja F. Roziņš. Viņš 1907.gadā uzrakstīja rakstu par K. Marksa uzskatiem agrārajā jautājumā,¹⁹ kuru mēģināja publicēt P. Stučkas vadītā izdevniecības "Dzirkstele" izdotajā rakstu krājumā Atvases III.²⁰ Apzinoties K. Marksa "Kapitāla" ideju svarīgumu agrārā jautājuma izpratnē, F. Roziņš pat atrazdamies trimdā, tulkoja šo izdevumu.²¹ Bez tam F. Roziņš žurnālā "Darbs" publicēja K. Marksa "Kapitāla" 3. sējuma 47.nodaļas tulkojumu ar nosaukumu "K. Marksa par sīkgruntniecību"²² un piezīmē rakstīja, ka šajā nodaļā izteiktie uzskati sīkzemnieku jautājumā ir labākie, ko viņš vispār lasījis marksistiskajā literatūrā.²³ Ievērību pelna arī F. Roziņa mēģinājums trimdā uzrakstīt

18 LKP CK partijas vēstures institūts. Partijas arhīva. 55.f., 6.apr., 15., 21.lpp. "Sīgas Biedrs", 1931, Nr. 6.-7., 66.lpp.

19 Olmane P. "Slāpētas bij domu kvēles..." "Karogs", 1969, Nr.9, 123.lpp.

20 Šis F. Roziņa raksts nav saglabājies, jo visu rakstu krājuma Atvases III tirāžu iznīcināja cara žandarmērija.

21 "Dzīves Balss", 1913, Nr.6, 16.februāri.

22 "Darbs", 1914, Nr. 1., 42.-52.lpp.

23 Turpat, 42.lpp.

"Latviešu zemnieka" otrās daļas ievadu, kurā, pēc viņa vienošanās ar P. Stučku, būtu tieši jāatspoguļo zemes rentes būtība un jāizkritizē "Maslova un citu absolūtās zemes rentes noliedzēju uzskatus."²⁴

Svarīga nozīme LSD bolševiku cīņā pret oportunistu uzskatiem agrārajā jautājumā bija V.I. Leņina rekomendācijām J. Bērziņam-Ziemeļim²⁵, kā arī V.I. Leņina darbiem agrārajā jautājumā, kuri izplatījās Latvijā. Svarīgākie no tiem bija "Strādnieku partijas agrārās programmas caurskatīšana" un "Ziņojums par KSDSP apvienošanās kongresu". Daudzus šos V.I. Leņina darbu eksemplārus 1907. gadā atrada cara žandarmērija, izdarot kratīšanu J. Ranka grāmatu veikalā Rīgā, kuru LSD izmantoja kā revolucionāra saturā literatūras noliktavu un izplatīšanas punktu.²⁶

Viss tas liecina, ka LSD bolševiku aizstāvētās prasības agrārajā jautājumā balstījās uz K. Marksa un V.I. Leņina teorētiskajiem uzskatiem vai rekomendācijām.

Pretēji LSD oportunistu dogmatiskai un skolastiskai spriedelēšanai jautājumā par to, vai partijai vajadzīga īpaša agrārprogramma vai agrārpolitika, LSD bolševiki principā nenoliedza revolucionārās agrārprogrammas nepieciešamību. Par to spilgti liecina F. Roziņa raksts "Domas par agrārreformu".²⁷ Arī P. Stučka rakstā "Agrārprogramma vai agrārpolitika" atzīmēja, ka, "ja aiz taktiskiem iemesliem tiktu atrasta par derīgu tomēr pieņemamā zināmas agrārprasības, kā atsevišķu programmu, tad tā nebūtu vēl tik liela bēda, nekā tā, ka mēs pavisam nenoteicam un neapzināmie savu agrārpolitiku."²⁸ Taču tā kā LSD nepieņēma īpašu agrārprogrammu, LSD bolševiki konsekventi aizstāvēja revolucionārās agrārpolitikas nepieciešamību partijai. Revolucionārās agrārpolitikas prasības

24 F. Roziņa vēstule J. Rainim 1913. g. 17.(4.) aprīlī. J. Raina literatūras un mākslas muzejs. Inv. Nr. 53939.

25 Bērziņš-Ziemeļis J. Pirmās tikšanās ar Leņinu. - Grām.: Leņins Latvijas revolucionāru atmiņās. R., 1969, 29. lpp.

26 LPSR Centrālais Valsts vēstures arhīvs. 4621.f., 1.apr. 47.1., 325.lpp.

27 Atvases, I, Pēterburgā, 1907, 24.lpp.

28 Atvases, 2, Pēterburgā, 1908, 14.lpp.

viņi balstīja uz marksistisko zemes rentes izpratni.

Svarīga nozīme zemes rentes zinātniskās izpratnes propagandai Latvijā bija P.Stučkas un F.Roziņa rakstiem. Ne velti P.Stučka rakstā "Agrārprogramma vai agrārpolitika" uzsvēra, ka "zemes rentes jautājums ir un paliek visa agrārjautājuma kodols, cik grūti to arī nebūtu izlobīt."²⁹ Apskatot zemes rentes būtību, LSD bolševiku uzskati bija konsekventi zinātniski. Zemes rentes būtību viņi dialektiski saistīja ar virsvērtības daļu, ko piesavinās zemes īpašnieki, bet rada algotie strādnieki. Tā P.Stučka jau minētajā rakstā kritizēja jau minētā oportūnista Tgs uzskatu zemes rentes jautājumā un propagandēja marksistisku atziņu, ka zemes rente "ir - strādnieka darba produkts - daļa virsvērtības."³⁰ Arī F.Roziņš nepiekrita Rikardo un viņa sekotāju uzskatam, ka "zemes rente ir tā virsvērtības daļa, kuru zemes īpašnieks saņem no kapitālista par atļauju izmantot dabas dāvanas", bet akcentēja, ka "zemes rente ir tā virsvērtības daļa, kuru zemes īpašnieks saņem no kapitālista par atvēli ierīkot profita raušanas iestādi."³¹ Kaut arī F.Roziņa izveidotajā zemes rentes definīcijā ir dažas nepilnības, tomēr redzams, ka zemes rentes būtību viņš izpratis pareizi.

P.Stučka un F.Roziņš, sekojot K.Marksam, parādīja, ka kapitālisma apstākļos pastāv divi galvenie zemes rentes veidi: diferenciālā un absolūtā.

Diferenciālās, jeb zemes dažādības rentes rašanās cēloņus P.Stučka un F.Roziņš saskatīja lauksaimniecības produktu ražošanas labvēlīgākajos apstākļos: ūdens, dzelzceļu, pilsētu tuvumā, zemes gabalu lielākā vai mazākā auglībā. Šie labvēlīgākie apstākļi, kā rakstīja P.Stučka, ļauj zemes īpašniekam saņemt lielāku "nomu", "piedevu palņu", kura "ierīpo zemes īpašnieka kabatā".³² Arī

29 Atvases, 2. Pēterburgā, 1908, 14.lpp.

30 Turpat, 23.lpp.

31 (Roziņš F.) Sociālisma katķisms. Pēterburgā, 1907, 36.lpp.

32 "Nākotne", 1906, Nr.1., 23.lpp.

F.Roziņš aizrādīja, ka diferenciālās zemes rentes cēloni slēpjas zemes gabalu kvalitātē. Tāpēc, kā atzīmēja F.Roziņš, "kapitālisti ir ar mieru par vienu gruntsgabalu dot vairāk nekā par otru."³³

Absolūtās zemes rentes rašanās cēloņus P.Stučka un F.Roziņš saskatīja zemes privātipašumā. Tieši zemes privātipašums, pēc viņu atzinuma, kapitālisma apstākļos ļauj zemes īpašniekam piesavināties darbaļaužu saražotās viņsvērtības daļu. Definējot absolūto zemes renti, F.Roziņš rakstīja, ka tā ir "nodoklis, bez kura zemes īpašnieki nedod lietošanā pat vissliktāko un visnomaļāko grunts gabalu",³⁴ bet P.Stučka citēja K.Marksa vārdus, ka absolūtās zemes rentes cēlonis ir "vienkārši zināmu personu privātipašums uz zemi, kalniem, ūdeņiem utt."³⁵ Apzinoties absolūtās zemes rentes svarīgumu agrārjautājuma izpratnē, P.Stučka absolūto zemes renti pilnīgi pamatoti atzina par "fundamentu, uz kura ir uzbūvēta visa Marksa zemes rentes teorija."³⁶ Tāda zinātniska zemes rentes būtības izpratne neapšaubāmi deva nopietnu triecienu LSD oportunistu antizinātniskajām koncepcijām un formēja Latvijas darbaļaužu zinātnisko pasaules uzskatu.

Svarīgi atzīmēt, ka P.Stučka un F.Roziņš spēja piemērot marksistisko zemes rentes teoriju konkrētajiem Latvijas agrāraptākļiem un līdz ar to bagātināja marksisma mācību. Izanalizējot konkrētos Latvijas agrāraptākļus, viņi secināja, ka Latvijā zemes rentnieku lielākā daļa ir sīkzemnieki, bet pati zemes rente ir nesamērīgi augsta. Tā P.Stučka rakstīja, ka Latvijā "zemes noma nemaz nesakrīt kopā ar to, ko zinātne pēc Marksa sauc par zemes renti, tas ir ar to vērtības daļu, kas sniedzas pāri par normālo caurmēra peļņu, maksājot strādniekiem normālas algas." Tāpēc, aizrādīja P.Stučka, zemes nomnieks Latvijā maksā zemes īpašniekam ne tikai se-

33 (Roziņš F.) Sociālisma katķisms, 37.lpp.

34 Turpat.

35 "Pūrs", 2, 1906, 102.lpp.

36 Turpat, 100.lpp.

mes renti, bet "arī daļu savas peļņas (vai pat visu), un daļu no savas un savu strādnieku algas."³⁷ Arī F.Rozinš atzina, ka "mūsu zemkopji, sevišķi sīkie saimnieki, maksā zemes īpašniekam ne tikvien zemes renti, bet vēl daļu no sava profita un nereti pat visu profitu un daļu no savas algas."³⁸ Šai latviešu bolševiku tēsei Latvijas apstākļos bija sevišķi svarīga nozīme, jo tā raksturoja pastiprinātās ekspluatācijas būtību, bet tās propaganda darbalaužu masās veicināja šķiru cīņas saasināšanos.

Balstoties uz konsekventi zinātnisko zemes rentes izpratni, LSD bolševiki cīnījās pret antizinātniskajām oportunistu koncepcijām agrārajā jautājumā un aistāvēja revolucionārās agrārprasības. Svarīga nozīme šī jautājuma propagandā Latvijā bija P.Stučkas, F.Rozina, J.Bērziņa-Ziemeļa, J.Daniševska rakstiem.

Konsekventi pret zemes municipalizācijas programmu vērsās P.Stučka. Rakstā "Agrārprogramma vai agrārpolitika" P.Stučka izstrādāja konkrētus programmatiska rakstura priekšlikumus, kuri varētu būt partijas agrārprogrammas vai taktiskās resolūcijas pamatā. Šo agrārprasību saturs bija šāds:

- I Lielo zemes īpašumu atsavināšana vienīgi bez atmaksas - kā ne no viena nenestrīdēta,
- II Cīņa pret zemes renti caur: a) proletariiskās programmas izvešanu "minimālnoteikumu" veidā zemes lietotājiem, b) zemkopības progresa veicināšanu obligatorisku noteikumu veidā, un a) zemes labojumu nodrošināšanu zemkopības interesēs,
- III Kā līdzekļi to īvest cauri: a) atsavinātās zemes nacionalizācija, atslēgt valsts virsīpašumu, virskontroli un tiesību uz neizstrādēto zemes renti, b) zemes nodošana vietējo pašvaldību autonomā valdīšanā un lietošanā, iecelot p.II a, b, c izlikto prasību īspildīšanai demokrātiski vēlētais uz laukiem: iecirkņu zemkopības valdes un pilsētās:

37 "Pūrs", 2, 1906, 107.lpp.

38 (Rozinš F.) Sociālais katkiens, 39.lpp.

zemes valdes,"³⁹

Kā redzams, šajās programmatiskajās prasībās agrārajā jautājumā P.Stučka aizstāvēja lielo zemes īpašumu konfiskāciju un nacionalizāciju, kā arī izvirzīja vairākus konkrētus priekšlikumus, kā cīnīties pret zemes renti. Šis P.Stučkas prasības principiāli atšķīrās no LSD oportunistu uzskatiem agrārajā jautājumā un gandrīz pilnīgi sakrita ar V.I.ļeņina izstrādāto agrārprogrammas projektu, ko viņš aizstāvēja KSDSP IV kongresā.⁴⁰ P.Stučka kategoriski nepiekrīta oportunistu aizstāvētajām zemes municipalizācijas idejām un katrā izdevīgā gadījumā atmakoja šo koncepciju antizinaītnisko raksturu un reakcionāro būtību. Par to spilgti liecina P.Stučkas raksts "Vēl reiz sociāldemokrātiskā agrārpolitika", kurā viņš, aizstāvot ļeņiniskās zemes konfiskācijas un nacionalizācijas idejas, aizrādīja, ka zemes municipalizācijas programma ir nezinātniska, jo tā balstās uz subjektīvu agrārā jautājuma izpratni, bet "ne uz Marksa zemes rentes likumiem." Šajā rakstā viņš kategoriski vērsās pret KSDSP programmā ietvertajām agrārprasībām, jo tās "ir taisni Maslova gara produkts", kurā "tik maz un mazākais tik origināli sapratis Marksu" un aicināja grozīt KSDSP agrārprogrammu, jo prakse rāda, ka "Stokholmas (KSDSP IV kongresa - A.M.) vairākums jau sen pārvērties par masākumu."⁴¹

P.Stučka atmakoja arī LSD oportunistu antimarksis-tiskos uzskatus agrārajā jautājumā. Rakstos "Agrārprogramma vai agrārpolitika?"⁴² un "Vēl reiz sociāldemokrātiskā agrārpolitika" viņš atmakoja K.Eliasa oportunistisko viedokli par agrārjautājuma atrisināšanas ceļiem Latvijā un aizstāvēja lielo zemes īpašumu konfiskācijas un visas zemes nacionalizācijas lozungu nepieciešamību. Zemes municipalizācijas koncepciju P.Stučka atsina par nederīgu un rakstīja, ka zemes nodošana municipalitāšu

39 Atvases, 2, 22.lpp.

40 Ļeņins V.I. Raksti, 10.sēj., 164.lpp.

41 "Sociāldemokrātijas Vēstnesis", 1910, Nr.6., 7.lpp.

42 Atvases, 2, 18.-19.lpp.

ricībā nebūt nelikvidēs zemes renti, bet tikai pārceļ "šo jūgu no muižniecības uz vietējo pašvaldību." "Zemes rentei", viņš turpināja, "ir vienāda proletariāta sviedru smaka, vai tā nāk no muižnieka zemes, vai no birģeļa muižas, vai zemnieka mājas"⁴³ un aicināja risināt agrāro jautājumu revolucionārā ceļā.

Ar P.Stučkas uzskatiem pamatos solidarizējās arī F.Roziņš. Viņš asi vērsās pret zemes privātīpašuma monopolu un nosauca to par darbaļaužu izsūkšanas "pamatu". Lai likvidētu zemes privātīpašumu un zemes renti, arī F.Roziņš aizstāvēja un propagandēja zemes konfiskācijas un nacionalizācijas idejas. Darbā "Sociālistiska katķisms" viņš rakstīja: "... zemes un citu ražojamo līdzekļu socializēšana, pēc kāda cenšas sociāldemokrāti, nozīmē nevien pārņemšanu valsts īpašumā, bet pilnīgā sabiedrības rīcībā... sociālisti grib nevien pievēkt renti no kapitālistiem... bet nodod pašus šos uzņēmumus sabiedrības rīcībā, vadīt uzņēmumus... visas sabiedrības labā."⁴⁴ Taču risinot jautājumu par LSD agrārprogrammas konkrētajām prasībām, F.Roziņa pozīcija bija īpatnēja. Darbā "Sociālistiska katķisms" un rakstā "Domas par agrārreformu" F.Roziņš izvirzīja ideju par zemes nodošanu īpašu zemkopības valžu jeb agrārkomiteju rīcībā.⁴⁵ Tas it kā tuvināja F.Roziņa agrāro projektu P.Maslova aizstāvētajai zemes municipalizācijas programmai. Taču pats F. Roziņš kategoriski noraidīja P.Maslova zemes municipalizācijas programmu un rakstīja, ka "par "municipalizāciju" es savu plānu ne par ko saukt negribu,"⁴⁶ jo municipalizācijas programma rekomendē zemes nodošanu vietējās pašpārvaldes rīcībā. F.Roziņa propagandētās agrārās komitejas jeb zemkopības valdes principiāli atšķīrās no municipalitātēm. Tās, pēc F.Roziņa domām, būtu jāizveido no personām, kuras būtu ievēlētas viapārējās, vienlīdzīgās, aiz-

43 "Sociāldemokrātijas Vēstnesis", 1910, Nr.6., 7.lpp.

44 (Roziņš F.) Sociālistiska katķisms, 45.lpp.

45 Turpat, 46, 47.lpp.; Atvases, 1, Pēterburgā, 1907, 33.lpp.

46 Atvases, 1, 33.lpp.

klātās vēlēšanās.⁴⁷ Tādu agrārkomiteju izveidošanu F.Roziņš saistīja ar valsts iekārtas radikālu demokratizēšanu un rakstīja, ka tās "var tikai tad tikt nodibinātas, kad Krievijas centrālajā parlamentā pūtīs demokrātijas vējš."⁴⁸ Pēc F.Roziņa domām, agrāro komiteju kompetencē ietilpa zemes ierīcības un zemes rentes jautājumu regulēšana, pie tam zemes rentei, ar agrāro komiteju starpniecību, vajadzēja nonākt demokrātiskās valsts kasē. Ja šie priekšlikumi būtu īstenoti, tad, pēc F.Roziņa atziņuma, būtībā tiktu risināts jautājums par "zemes nacionalizāciju, bet ne municipalizāciju."⁴⁹ Tomēr, kritiski vērtējot F.Roziņa uzskatus, jāatzīmē, ka viņa projektā par agrārā jautājuma risināšanu ir zināmas nekonsekvences. Pie tam cariskās Krievijas apstākļos tādu projektu īstenot diez vai būtu iespējama. To saprata J.Bērziņš-Ziemeļis un J.Daniševkis un rakstos "Latviešu sociāldemokrātu pozīcija agrārprogrammas jautājumā"⁵⁰ un "Dažas piezīmes par Ā. agrārreformām"⁵¹ prasīja ierēmt konsekventāku nostāju agrārajā jautājumā.

J.Bērziņš-Ziemeļis minētajā rakstā kritiski novērtēja K.Eliasa, F.Roziņa un P.Stučkas uzskatus agrārajā jautājumā, norādot uz K.Eliasa agrāro uzskatu saistību ar P.Maslova municipalizācijas programmu un F.Roziņa nekonsekvencēm. Viņš citēja P.Stučkas rakstā "Agrārprogramma vai agrārpolitika?" izteiktos programmātiskos priekšlikumus agrārajā jautājumā un atzina, ka P.Stučkas izstrādātā programma "pēc būtības nemaz neatšķiras no agrārprogrammas, kāda ir mums (bolševikiem - A.M.)."⁵² Tas liecina, ka J.Bērziņš-Ziemeļis bija ļepiniskās agrārprogrammas aizstāvis.

Tādi 1907.-1914.g. bija LSD bolševiku uzskati agrārajā jautājumā. Neapšaubāmi vislielākā nozīme bija P.Stuč-

47 (Roziņš F.) Sociālisma katķisms, 46.-47.lpp.

48 Atvases, 1, 33.lpp.

49 Turpat, 34.lpp.

50 "Пролетарий", 1908, № 36, 24 /II/ сентября.

51 "Jaunās Domas", 1907, Nr.31., 22.decembrī.

52 "Пролетарий", 1908, № 36, 24 /II/ сентября.

kas un F.Roziņa ieguldījumam agrārā jautājuma risināšanā. Vērtējot P.Stučkas un F.Roziņa ieguldījumu, P.Dauge atzīmēja, ka viņu uzskati "agrārās problēmas atrisināšanai Latvijas apstākļos bija noteicoši Latvijas sociāldemokrātijas turpmākai darbībai, un viņi arī tieši atspegulojās šīs partijas vispārējā programmā, kurā gan nebija ievietota atsevišķa agrārās programmas daļa, bet krā agrārās prasības bija pieņemtas pārējām pilsētu un lauku proletariāta sociālistiskām prasībām. Šīs prasības bija dziļi marksistiski pārdomātas un izjustas."⁵³

Apkopojot iepriekš teikto, var izdarīt šādus secinājumus:

1. Pēc 1905.-1907.g. revolūcijas sakāves LSD, tāpat kā KSDSP krasi saasinājās cīņa starp bolševikiem un oportunistiem agrārajā jautājumā. Propagandējot zemes municipalizācijas koncepciju, LSD oportunisti mēģināja novirzīt Latvijas revolucionāro kustību uz reformisma ceļu. Tāpēc LSD bolševikiem 1907.-1914.g. vajadzēja izcīnīt smagas idejiskas cīņas ar revizionistisko uzskatu paudējiem.
2. LSD līdz pat 1917.g. nebija īpašas agrārprogrammas. Agrārprogrammas trūkumu partijai jāatzīst par tās kļūdu, kura izrietēja galvenokārt no kapitālisma attīstības pakāpes pārspīlēšanas Baltijā. Tomēr partijai, kurā neapšaubāmi valdošās bija bolševiku idejas, bija konsekventi zinātniska agrārpolitika. Šīs agrārpolitikas pamatā bija K.Marksa, F.Engelesa, V.I.Leņina svarīgākās atziņas par agrāro jautājumu.
3. Balstoties uz marksistiski leņinisko agrārjautājuma izpratni, LSD bolševiki spēja zinātniski izskaidrot zemes rentes būtību un līdz ar to pierādīt zemes municipalizācijas teorijas nezinātnisko raksturu.
4. Izstrādājot konkrētos programmātiska rakstura priekšlikumus agrārajā jautājumā, LSD bolševiki P.Stučka, F.Roziņš, J.Bērziņš-Ziemeļis u.c. aizstāvēja prasības par lielo zemes īpašumu konfiskācijas un visas

53 Dauge P. P.Stučkas dzīve un darbs. R., 1958, 317.-318.lpp.

zemes nacionalizācijas nepieciešamību. Šie uzskati bija ļoti tuvi V.I. Leņina viedoklim dotajā jautājumā.

5. LSD bolševiki spēja piemērot marksistisko zemes rentes izpratni konkrētajiem Latvijas apstākļiem un tādā ar to bagātināja marksisma mācību ar jaunām atziņām.

NO "ARĀJA" LĪDZ "LAUKSTRĀDNIĒKU CĪŅAI"
(LSD LAIKRAKSTI LAUKU PROLETARIĀTAM)

V.I. Ļeņins jau XIX gs. beigās darbā "Kapitālisma attīstība Krievijā" norādīja, ka Baltijas guberņu zemkopībā valda ļoti attīstīts kapitālisms.¹ Vidzemes un Kurzemes guberņā aptuveni trīs ceturtdaļas lauku iedzīvotāju bija bezzemnieki,² strauji pieauga šķiru pretrunas un jau XX gs. pirmajos gados sāka veidoties spēcīgas lauku sociāldemokrātiskās organizācijas - vienas no pirmajām un visu imperiālisma periodu spēcīgākajām Krievijā.³

Lūk, kāpēc bija nepieciešams un Latvijas Sociāldemokrātijai arī iespējams izdot īpašus laikrakstus lauku proletariāta vajadzībām: "Arāju" 1906.gadā, "Laukstrādnieku" un "Cīņas Biedri" - 1912.-1913.gadā un "Laukstrādnieku Cīņu" - 1917.gadā. To nosīme Latvijas lauku proletāriešu un visu pārējo bezzemnieku revolucionārās kustības apgaismošanā, rosināšanā un vadīšanā padomju vēstures literatūrā, ja neskaita šā apcerējuma autora nelielu populārzinātnisku rakstu "Arājs" - pirmā latviešu lauku proletariāta avīse⁴ un E.Freliha atmiņas "LSD Madlienas-Gaismas organizācijas nelegālā tipogrāfija"⁵, nav apskatīta. Arī nosīmīgākajos bolševistiskās preses pirms-

1 Ļeņins V.I. Raksti, 3.sēj., 231.lpp.

2 Manaseina revīzija. R., 1949, 331.lpp. Par bezzemniekiem LSD uzskatīja "lauku proletariātu (kalpus), graudniekus un mazažu rentniekus (kas neekspluatē algotu darbaspēku), amatniekus un brīvās profesijas, kā skolotājus utt." (Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. I daļa. 1904.-1940. R., 1958, 145.lpp.). Lauku proletariāts tādējādi bija tikai viens, bet tajā pašā laikā skaitliski vislielākā un arī visnosīmīgākā bezzemnieku kategorija.

3 Sal. Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, I. 1893.-1919. R., 1961, 47.-48., 62., 73.-74. un 97.lpp.; История КПСС. Том первый. Создание большевистской партии. 1883-1903 гг. М., 1967, 400.-401. lpp.; история КПСС. Том второй. Партия большевиков в борьбе за свержение царизма. 1904-февраль 1917 года. М., 1967, 86.-87. lpp.

4 "Lauku Dzīve", 1971, Nr. 7, 2.lpp.

5 Noietais ceļš. Atmiņu krājums. R., 1965, 256. v. 263. lpp.

oktobra vēsturei veltītajos pētījumos⁶ šis vienīgās laukstrādnieku avīzes Krievijā nav pieminētas, lai gan pat hronoloģiskā ziņā "Arājs" sāka iznākt tikai nedaudz vēlāk par pirmajām KSDSP zemnieku avīzēm ("Крестьянский листок"-1905.gada jūlijā Saratovā; "Нижегородская крестьянская газета"- Nižņijnovgorodā 1905.gada decembrī u.c.⁷). J.Amiantovs gan min⁸, ka 1905.-1907.g. revolūcijas laikā neregulāri iznākušas 5 bolševiku avīzes zemniekiem, pavisam ap 15 numuru, taču tuvākas ziņas par šiem izdevumiem arī viņš nesniedz. Šā raksta mērķis tādējādi ir aizpildīt zināmu robu bolševistiskās preses vēstures izpētē.

LSDS partijas pirmā lauku organizāciju propagandistu un organizatoru konference notika 1906.gada jūnija beigās. Vienā no tās lēmumiem bija norādīts, ka, "ja iespējams, tad izdodams sevišķs laikraksts priekš laukiem."⁹ Jau pēc mēneša - 1906.gada 24.jūlijā - Rīgā nelegāli iznāca laukstrādnieku avīzes "Arājs" pirmais numurs, tiesa bez redakcijas programmas raksta, kas apgalvotu jaunā izdevuma mērķus un uzdevumus. Tikai numurā dominējošais "lauciniecisks" saturs un apzīmējums "Laukstrādnieku avīze" liecināja, kādai auditorijai domāts "Arājs". Laikraksta turpmākie numuri par to liecināja jau nepārprotami.

Pats par sevi saprotams, ka lauku proletariātu revolūcijas laikā vispirms interesēja agrārais jautājums un tā atrisināšanas perspektīvas. Tālab tas visu laiku bija "Arāja" uzmanības centrā. Laikraksts pirmām kārtām ļoti asi vērsās pret vācu muižniecību Latvijā. -s./P.Stučka7/ rakstā "Vai par naudu jeb par velti?"¹⁰ norādīja, ka

5 Большеви́стская печать. Краткие очерки истории. 1894-1917 гг. М., 1962; Овсенян Р.И. Многонациональная печать большевиков /1900-1917 гг./ М., 1972.

("Arājs" un "Laukstrādnieku Cīņa" ir minēti vienīgi R.Ovseņjana grāmatas pielikumā).

7 См. Большеви́стская печать, 161. Ipp.

8 "Вопросы истории КПСС" 1960, № 3, II6.

9 "Arājs", 1906, Nr.3, 15.augustā.

10 Turpat.

baroniem, kas "liek priekšā asinsuņus dīdīt uz revolucionāru pēdu dziļšanu, nav vietas mūsu zemē un viņi ar suņiem izrīdami iz mūsu zemes, bet vēl vairāk saprotams, ka šiem kundziņiem nemetīs pakaļ uz Ērzenēm desas un zelta gabalus." Un tālāk precizēja iepriekšējo domu: "Nekad un nekādā ziņā mēs nepiekritīsim tam, ka uz valsts (t.i., arī strādnieku un kalpu šķiras) rēķina spriestu atmaksas muižu zemju īpašniekiem." Raksta autors paskaidroja, ka privilēģiju saņemt bez sava darba ienākumu no zemes zinātniski sauc par renti, un tā nav nekas cits kā daļa no laukstrādnieku neapmaksātā darba. Rakstā vēl un vēlreiz bija uzsvērts, ka "mēs katrā laikā un vietā esam pretim kautkādi atmaksai lielgruntniecībai par viņas zemi." Baronu zemi - "tikai ne par naudu, bet vienīgi par velti" - paužot tūkstošu domas, deklarēja "Arājs!"

Bet kā apstrādāt konfiscēto muižnieku zemi? Par to, paskaidroja avīze nule minētajā rakstā, būs jālemj Sattversmes sapulcei, un turpināja: "Mēs, sociāldemokrāti, neesam nedz priekš mākslīgas lielo zemes īpašumu skaldīšanas, nedz arī priekš mākslīgas lielo muižu uzturēšanas bez dalīšanas." Raksta autors tāpat atturējās dot plašāku un precīzāku atbildi uz šo, kā zināms, tajā laikā un arī vēlāk visai sarežģīto jautājumu LSD teorētiskajā un praktiskajā darbībā.

Jāatzīmē arī, ka "Arējā" publicētajā Skbg. (Ž. Buševica) plašajā retrospektīvajā rakstā "Baltijas asinsdzīru cēloņi un sekas"¹¹ līdztekus daudzām pareizām atziņām bija vairāki pavisam aplami vērtējumi. Autors, piemēram, naivi, lai neteiktu vairāk, apgalvoja, ka pēc lielas Vidzemes muižnieku grupas sagūstīšanas Lielvārdē 1905. gada rudenī "muižniecība bij gatava izlīgt, atteikties (pasvītrojums mans - R.T.) no savām priekšrocībām". Un, padziļinot savu oportunistisko domu, pilnīgā pretrunā ar revolucionāro latviešu sociāldemokrātu uzskatiem turpināja: "Izgājušā gadā vēl varēja notikt izlīgums: muižnieki būtu varējuši savas muižas paturēt (? - R.T.) un palikt kā laukstrādnieki (? - R.T.), bet tagad tas vairs

11 "Arājs", 1906, Nr. 4, 31. augustā.

nav domājams; muižniecība pārāk dziļi peldējusies tautas asinīs", Dienšl "Arājs" redakcija šos reformistiskos, pēc būtības kadetiskos uzskatus atstāja bez vajadzīgās atbildes.

Avīzes uzmanībai ņoties nepagāja secen latviešu lauku buržuāzijas manipulācijas agrārajā jautājumā. 1906. gada jūlijā Rīgas Latviešu biedrībā notika Vidzemes liel-saimnieku kongress (oficiāli, to, protams, dēvēja par zemnieku vai zemkopju kongresu). Un jau pēc nedēļas "Arājs" publicēja rakstu "Siksemnieku ideāli",¹² kurā sīki komentēja šīs sanāksmes lēmumu (uzskatāmības labad redakcija ievietoja arī kongresa rezolūcijas).

Avīze trāpīgi raksturoja kongresu kā pusbailīgu tēr-zētavu, pār kuru "lidinājās Veinberga un Niedras gars", atšķirībā no iepriekšējā 1905. gada novembra pagastu delegātu kongresa, kurā sacīja droši valdībai acis, kas zemniekiem vajadzīgs. Liel-saimnieki pilnīgi apgāja jautājumu par kara stāvokli, patvaldības slepkavošanām un soda ekspedīcijām Latvijā. "Sava Ipašuma labad", pasvītvoja "Arājs", "tie noklusē kara stāvokli, noklusē cietušo lās-tus, bāriņu un atraitņu asaras. Tie neprasa pat atlīdzī-bu par no soda ekspedīcijas nodedzinātām mājām un nošau-tiem cilvēkiem. Tie piedod patvaldībai visu, tie panes no muižniekiem visu, lai tik iegūtu par savu kādu drošu Ipašumu."

"Arājs" kategoriski usatājās pret latviešu lauku buržuāzijas mēģinājumiem runāt arī Vidzemes bezzemnieku vārdā, pret apgalvojumu, ka pēdējie visi gribot zemi. "Bet vai tie (bezzemnieki - R.T.) lielākas algas un īsāku dar-ba laiku negrib?" jautāja laikraksts. "Vai galvas naudu tie grib maksāt, lai gan tiem nav Ipašuma, vai saldātos tie grib iet, lai stiprinātu kroņa varu? Un kā rēķina ietan apdrošināmi kalpi pret nelaimi, slimībām un ve-cumu...?" šos jautājumus kongress pilnīgi apgāja.

Kongress gan prasīja atcelt visas muižu privilēģijas,

¹² "Arājs", 1906, Nr. 2, 31. jūlijā. Ar "siksemniekiem" šajā gadījumā pirmā kārtā jāsaprot latviešu liel-saimnieki (magstratnieki), atšķirībā no vācu baro-niem (lielgruntniekiem).

atzīmēja "Arājs", bet kā tās atceļamas, kas tās atceļ, kur ir tā iestāde, kas par to rūpēsies, uz šiem jautājumiem sanāksme atbildi nedeva. "Ceriet vien!" ironiski piebilda laikraksts. "Tad jums viss taps dots!" Avīze nemitējās atgādināt, ka agrāro jautājumu varēs atrisināt, tikai uzvarot revolūcijai. To nevar izdarīt, pastāvot kara stāvoklī.

Kā pilsētu, tā lauku proletariāta oīņu 1905.-1907. gada revolūcijas laikā vadīja Latvijas sociāldemokrātiskās organizācijas. Tālab saprotams, ka "Arāja" slejās bija atspoguļota arī to darbība.

Kā zināms, izcils notikums Latvijas revolucionārajā kustībā 1906. gadā bija LSDSP apvienošānās ar Krievijas SDSP. "Arājs" šajā sakarībā publicēja īpašu paziņojumu¹³, kas sākās ar vārdiem: "Biedri laukstrādnieki! Kā jums visiem zināms, tad mūsu pilsētās (Rīgā, Liepājā u.c.) blakus Latviešu Sociāldemokrātiskajai Strādnieku partijai darbojās vēl arī žīdu, leišu, krievu un citu tautu sociāldemokrātiskās organizācijas. Cieši iegaumēdama mūsu avīzēs un visu proklamāciju priekšgalā rakstīto uzsaukumu "Visu zemju proletārieši, savienojaties!", Latviešu Sociāldemokrātiskā Strādnieku partija viennēr lūkoja nodibināt iespējami ciešas saites starp visām šīm organizācijām." Paziņojumā bija atzīmēts, ka pēc pamatīgiem priekšdarbiem, kuri tika veikti LSDSP "Pavasara" konferencē un KSDSP IV kongresā, šie tuvināšanās centieni beidzot sasnieguši savu mērķi - vairāku nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju vietā izveidojusies viena vienīga partija - Latvijas Sociāldemokrātija, kas ir KSDSP autonoma sastāvdaļa.

"Mēs nevaram nepriecāties par jauno panākumu", uzsvēra avīze. "Mēs visi esam vienādi, pie viena kara pulka piederīgi revolūcijas zaldāti. Jo ciešāk mēs esam apvienoti un jo lielāks mūsu pulks, jo drošāk un draudošāk atskanēs mūsu sauciens: "Uz priekšu!"

"Arājs" regulāri informēja savus lasītājus par lau-

13 "Arājs", 1906, Nr.3, 5.augustā.

ku partijas organizāciju darbību. Par spīti represijām, tā pamazām atjaunojās. No Malienas ziņoja¹⁴, ka organizācija "atkal pilnīgi atdzīvojusies, izkaisītās proklamācijas tiek kāri uzlasītas." No Kalnamuižas informēja¹⁵, ka pārtrauktie sakari atjaunojas. "Sāk kārtīgi izplatīties proklamācijas un "Cīņa". No Tukuma rakatīja¹⁶: "Neskatoties uz sēda ekspedīciju briesmīgo rīcību, nesen tika noturēta masu sapulce ar 60 dalībniekiem. Sapulce pārrunāja tagadējo stāvokli un agrārjautājumu. Agitācija sāk liet dzīvāk us priekšu... Pieprasījumi pēc lapiņām un literatūras aug."

Avīze publicēja lauku organizāciju propagandistu un organizatoru pirmās konferences rezolūcijas¹⁷ un plašu pārskatu par otro konferenci.¹⁸ Pēdējais liecināja, ka LSD biedru skaits visur bija pieaudzis, un 1906.gada septembrī Latvijas laukos darbojās ap 2800 organizētu sociāldemokrātu. Pārskatā bija atainēta, ka "...agitācija un propaganda tiek viesta drīvi. Masu sapulces var noturēt retāk, toties biedru sapulces dažos rajonos notur kārtēji katru nedēļu." Konference konstatēja, ka darba vislabāk veicas tajos rajonos, kur organizācijas sastāv galvenokārt no lauku proletāriešiem: "Tur aug pieprasījumi ne tikaien pēc literatūras, bet arī pēc ieročiem. Dažās vietās partizānā cīņa gēmusi pat pārvaru pār organizēšanas un agitācijas darbu..." Konference ieteicās par partizānu kustības paplašināšanu, reizē ussverot, ka tai jābūt stingri organizētai un vērētai pret revolūcijas tiešajiem ienaidniekiem.¹⁹

"Arējan" bija liela autoritāte un pieēas saites ar

14 "Arējs", 1906, Nr.1, 20.jūlijā.

15 Turpat, 1906, Nr.5, 15.septembrī.

16 Turpat, 1906, Nr.1, 24.jūlijā.

17 Turpat.

18 Turpat, 1906, Nr.5, 15.septembrī.

19 Jāpiesinē, ka "Arējs" publicēja arī kādas partizānu grupas izstrādātos partizānu organizācijas paraugstatūtus (4.nr., 1906.g. 31.augustā).

lasītājiem. Par to liecina vispirms tirāžas pieaugums, jau sākot ar otro numuru, no 6 uz 10 tūkstošiem eksemplāru. Avīzi izplatīja galvenokārt laukos. LSD Jelgavas komiteja saņēma "Arāja" pirmā numura 800 eksemplārus, otrā - lbo eksemplārus.²⁰ 1906.gada rudenī Malienas organizācija izplatīja tūkstoš laikraksta eksemplāru, Tukuma organizācija - 300 un Liepājas organizācija - tuvu pie 200.²¹ Liepājas apkārtnes lauku organizācijas centru delegātu sapulcē vairāki sanāksmes dalībnieki aizrādīja, ka satura ziņā "Arājs" "ir ļoti labs lauciniekiem",²² Tiesa, lauku organizāciju propagandistu un agitatoru konferencē 1906.gada oktobrī Tukuma un Malienas komitejas pārstāvis pārmeta laikraksta redakcijai, ka tā pārāk aizrāvusies ar spiegu uzvārdu publicēšanu.²³ Mūsūprāt, šis apgalvojums tomēr nebija pamatots.

Par laikraksta popularitāti liecina arī apmēram 40 vietējās korespondences, kuras tika publicētas avīzes piecos numuros ("Arāja" pēdējais - 6.numurs nav atrasts) gandrīz no visiem Latvijas novadiem. Tās stāstīja gan par partijas organizāciju darbību un "mežabrāļu" cīņām, gan vēstīja par soda ekspedīciju trakošanu un pienagloja pie kauna staba spieģus un nodevējus. Sekojot latviešu marksistiskās preses internacionālajām tradīcijām, "Arājs" iespēju robežās informēja Latvijas lauku proletāriešus arī par viņu šķiras brāļu revolucionāro cīņu citos Krievijas rajonos.

Ar 2.numuru "Arājs" iznāca reizi divās nedēļās. Tas liek domāt, ka 6.numurs nācis klajā 1906.gada 30.septembrī.²⁴ Pēc tam LSD CK nolēma pārtraukt avīzes izdošanu un turpmāk lauku proletariātam domātos rakstus iespiest "Cīņā".²⁵

20 LKP CK PVI PA, 7.f., 1.apr., 21., 71.-72.lapa.

21 Turpat, 1.f., 1.apr., 9.1., 288. un 22.-23.lapa.

22 "Arājs", 1906, Nr.4, 31.augustā.

23 LKP CK PVI PA, 1.f., 1.apr., 9.1., 23.un 288.lapa.

24 Sk. "Cīņa", 1907, Nr.67, 21.martā.

25 Turpat, 1907, Nr.79, 18.jūlijā.

Tikai nedaudz vairāk kā divus mēnešus ilga "Arāja" mūža. Taču tas devis nozīmīgu ieguldījumu Latvijas lauku proletariāta revolucionārās cīņas apgaismošanā un virzīšanā.

Kāpēc "Arājs" iznāca tik īsu laiku? Ne arhīvu dokumenti, ne LSD prese uz šo jautājumu atbildi nedod. Šķiet, ka galvenais cēlonis bija vēlēšanās koncentrēt partijas materiālos līdzekļus, kas revolūcijas atplūdu periodā nebija bagāti, kā arī literāros spēkus partijas centrālā orgāna "Cīņas" regulārai izdošanai. Tas šajos apstākļos bija pats svarīgākais uzdevums.

Revolūcijas atplūdu posmam sekoja reakcijas periods, kad nepērtraukto represiju dēļ pat "Cīņas" izdošana bija jāpārceļ uz ārzemēm. Saprotams, ka šādā situācijā nevarēja pat domāt par īpaša laukstrādnieku laikraksta izdošanas atsākšanu. Tas kļuva iespējams tikai, sākoties jauniem revolucionāriem uzplūdiem.

Šajā periodā īpašu avīzi lauku proletariātam ar nosaukumu "Laukstrādnieks" sāka nelegāli izdot LSD Madlienas-Gaismas organizācija. Avīzes pirmais un vienīgais numurs tūkstoš eksemplāru lielā tirāžā iznāca Jēkabpilī 1912.gada novembrī. Tā sagatavošanā un izdošanā piedalījās E.Frelis, P.Vitoliņš, J.Šmidts un K.Rūtmanis.²⁶

Avīzes ievadrakstā "Biedri laukstrādnieki!" redakcija, vispirms parādījusi lauku proletariāta neapskaužamo ekonomisko un politisko stāvokli, aicināja lasītājus nesaudzīgi cīnīties pret pastāvošo sabiedrisko iekārtu, "sākot ar kronētām asiņainām bendēm, beidzot ar katru uzņēmēju, kaut arī zem pelēko baronu likumības maskas", aicināja nodibināt tādu iekārtu, kur ražošanas līdzekļi piederētu visai sabiedrībai. Tā paskaidroja, ka par šādu sociālistisku sabiedrisko iekārtu, kurā "nebūs vergu, nebūs kungu, bet visi būs brīvi pilsoņi-brāļi", cīnās sociāldemokrātiskā strādnieku partija - Latvijas Sociāldemokrātija, kuru nespēj nomākt nedz ložmetēji un lielgabali, nedz gregusi un citi bendes.

Ievadraksts izvirzīja laukstrādniekiem arī pavisam

konkrētus tuvākos uzdevumus - meklēt sakarus ar LSD organizācijām, izkopt šķiras apziņu, lasot attiecīgās grāmatas, strādnieku laikrakstus, organizējot un apmeklējot sapulces u. tml.; uzstādīt kopējas laukstrādnieku prasības saimniekiem; pieprasīt darba laiku ne ilgāku par 10 stundām, rakstiskus darba līgumus, atsevišķus dzīvokļus utt.

Plašā rakstā "Šķiru interešu pretešķības pagastu pašvaldībā" avīse parādīja, kādi ir lauku proletariāta uzdevumi pašvaldību laukā. Rakstā bija atzīmēts, ka lielāko daļu pagasta izdevumu "pelēkie baroni" uskrauj nemantīgo šķiru pļedim. Viņiem pat prātā nenāk samazināt lielo nodokļu nastu. To var izdarīt tikai paši lauku proletārieši, ievēlot vairāk savu pārstāvju pagasta vietnieku sapulcē. Tas, protams, nav viegli, jo katrām iesmit laukstrādniekiem vēlēšanās ir tikai viena balss. Tādēļ jo vairāk visiem lauku proletāriešiem jāpiedalās vēlēšanās, jo "mūsu vajadzības spēš apmierināt vienīgi laukstrādnieki-vietnieki, par kuriem un vienīgi par kuriem mums ir jābalso un jāpieliek visi spēki, lai viņi tāktu ievēlēti pagasta vietniekos."

Vienlaikus raksta autors gluži pareizi brīdināja neļeļot veltas cerības, ka pagasta vietnieku sapulce var radikāli unlabot laukstrādnieku stāvokli. Tas būs iespējams "tikai caur patvaldības gāšanu un demokrātiskas republikas ievēšanu." Tādēļ pirmām kārtām sparīgi jācīnās par 3. jūnija režīma gāšanu.

"Laukstrādnieks" savās slejās pakavējās arī pie dažiem vispārpolitiskiem jautājumiem. Šajā sakarībā uzmanību saista vispirms raksts "Prese Krievijā". Tajā bija uzsvērts, ka prese ir dažādu šķiru interešu izteicēja, tādēļ arī tajā notiek idejiska cīņa starp proletariātu un buržuāziju. Bet strādnieku presai jācīnās ne tikai ar buržuāziju. Arī valdība labi saprot preses nozīmi strādnieku kustībā un tādēļ dara visu, lai revolucionārie izdevumi nevarētu brīvi darboties. Tā izlieto visus līdzekļus cīņā pret strādnieku presi: naudas sodus, slēgšanu, konfiskācijas, redaktoru izeūtīšanu u. tml. Tā

kā legālā prese tiek nepārtraukti vajāta, atzīmēja raksta autors, ir nepieciešama arī nelegālā prese, kur var "sacīt visu, kas sakāms bez aplinkumiem un noklusējumiem". Tāds izdevums ir "Cīņa". Taču viņai vienai nav pa spēkam visu veikt. Tāpēc talkā nāks arī "Laukstrādnieks".

Bez tam īpašā aicinājumā redakcija lūdza "Laukstrādnieka" lasītājus atbalstīt avīzi materiāli, sūtīt korespondences un plaši izplatīt laikrakstu.

Vienai lauku organizācijai tomēr nebija pa spēkam izdot īpašu laikrakstu laukstrādniekiem, tāpēc LSD Madlienas-Gaismas organizācijas izpildu komiteja, konstatējusi, ka "trūkst vajadzīgo rakstu", nolēma "Laukstrādnieka" vietā izdot "Cīņas Biedri".²⁷

"Cīņas Biedra" apvienotais 1.-2.numurs iznāca 1913. gada janvārī-februārī. To iespieda nelegālā tipogrāfijā, kuru Kauņas guberņā netālu no Latvijas robežām bija iekārtojuši Madlienas-Gaismas organizācijas profesionālie darbinieki E.Prelihs un P.Vitoliņš. Viņi arī organizēja avīzes 1.-2.numura izdošanu.²⁸

Ievadrakstā "Gaitu sākot", kas pēc būtības bija bolševistiskā LSD Ārzemju grupu biroja izdevuma "Biļetens" 1.numura redakcijas raksta "Mūsu pozīcija" atkārtojums, redakcija norādīja, ka "Cīņas Biedris" ir tiešs "Laukstrādnieka" pēctecis, un tas tāpat galveno vērību veltīs lauku proletariātam un tā vajadzībām, bet, "iznākdams daudz plašākā veidā, viņš varēs dot atbildi uz vispārējiem jautājumiem, kā arī apskatīt pilsētas strādnieku dzīvi." Kā liecina "Cīņas Biedra" saturs, avīzes uzmanības centrā tomēr bija partijas darbības un revolucionārās kustības vispārējie jautājumi (tiesa, sākot 4.numuru, laikraksta nosaukumam gan atkal bija pievienots paskaidrojums "Laukstrādnieku avīze"). Te jāņem vērā, ka pirmkārt, 1913.gadā "Cīņas Biedris" bija vienīgais LSD nelegālā

27 "Cīņas Biedris", 1913, Nr.3, marts. Jāpiezīmē, ka laikraksta saucējs "Cīņas Biedris", nevis "Cīņas Biedra", kā to nereti nepareizi dēvē vēstures literatūrā.

28 Noietais caļš, 261.-263.lpp.

presei orgāns, kas iznāca dzimtenē, un, otrkārt, būtībā tas bija visu Latvijas bolševiku izdevums.²⁹ Visi "Cīņas Biedra" izdošanas smagums, īpaši tehniskā puse, tomēr gulēja uz Madlienas-Gaismas organizācijas pleciem, pie kam LSD CK pat bremzēja bolševistiskā laikraksta darbu, atsakoties piegādāt tipogrāfijas piederumus.³⁰

Agrāro problemātiku "Cīņas Biedris" galvenokārt atspoguļoja, sistemātiski publicējot samērē plašus lauku (pie tam tikai lauku!) partijas organizāciju konferenču pārakatus. Šis apstāklis, kā arī tas, ka avīzi izdeva lauku partijas organizācija, dod pilnīgu pamatu piekaiņt arī "Cīņas Biedri" tiem LSD izdevumiem, kas pirmām kārtām (bet ne vienīgi!) kalpoja lauku proletariāta interesēm.

Jau minētajā ievadrakstā "Gaitu sākot" jaunā presei orgāna redakcija skaidri un nepārprotami paziņoja, ka "Cīņas Biedris" ieturēs to pašu virzienu, ko ieturēja "Laukstrādnieks", ka avīze arī turpmāk stāvēs revolucionārās sociāldemokrātijas pozīcijās un aizstāvēs "to līniju, par kuru pie krievu biedriem cīnās "Sociāldemokrāta" un "Rabočaja Gazeta" un kuru no latviešu sociāldemokrātiskajiem orgāniem aizstāv "Biļetens", citiem vārdiem runājot, bolševistisko līniju, kuras paudāji un aizstāvji bija minētie KSDSP un LSD bolševistiskie izdevumi.

Redakcijas rakstā bija sīki iekļāstīts avīzes izdevēju viedoklis visos svarīgākajos revolūcijas un partijas iekšējās dzīves jautājumos. Pilnīgā saskaņā ar V.I. Leņina un bolševiku uzskatiem "Cīņas Biedris" uzvēra, ka "r e v o l ū c i j a K r i e v i j ā v ē l n a v b e i g u s i e s, ka pēc atslēbuma kontrrevolūcijas laikmetā v a j a g n ā k t j a u n a m c i ņ u p e r i o d a m, ka šis pēdējais jau redzami tuvojas". Mēs

29 Par to liecina arī kāda runātāja priekšlikums Madlienas-Gaismas organizācijas 1913. gada marta konferencē nodot "Cīņas Biedra" izdošanu LSD CK ziņā. Konferencē šo ieteikumu noraidīja, gluži pamatoti norēdot, ka tas nozīmētu laikraksta nokļūšanu mežševiku likvidatoru rokās ("Cīņas Biedris", 1913, Nr. 3, martā), kuri šajā laikā, kā zināms, saimniekoja Centrālajā Komitejā.

30 "Cīņas Biedris", 1913, Nr. 4, augusts.

atzieta, pasvītēja laikraksts, ka patvaldības gāšana un Krievijas atjaunošana uz demokrātiskiem pamatiem pārākama tikai revolucionārā ceļā un ka tieši proletariātam būs vadošā loma visās nākošajās revolucionārajās kaujās.

Oponējot menševikiem likvidatoriem, kas pārspilēja legālo cīņas formu nozīmi, avīze paskaidroja, ka bolševiki nebūt nenolieda legālo darbu. Viņi atzīst par nepieciešamu, viņi sauc uz cīņu "par katru mazāko saimniecisko iekarojumu un atvieglinājumu, par katruniecīgāko proletariāta tiesību izlietošanu un paplašināšanu, par strādnieku masu kulturālā līmeņa pacelšanu." Taču bolševiki uzskata legālā darba iespējas nevis par mērķi, bet līdzekli masu cīņā. Legālais darbs ir jāpakārto revolūcijas sagatavošanas interesēm.

Lai sagatavotos gaidāmajām revolucionārajām masu cīņām, uzsvēra "Cīņas Biedris", proletariātam jānostiprina savas cīņas organizācijas, pirmām kārtām nelegālā sociāldemokrātiskā partija. Taču šo darbu traucē oportunisti, kas Latvijas Sociāldemokrātijā attīta arvien plašāku darbību, "īpaši vadošās iestādēs (resp. LSD Centrālajā Komitejā un Ārzemju komitejā. - R.T.) un centrālā orgānā (resp. "Cīņā" - R.T.) viņu iespaids top arvien lielāks." No tā avīze gluži dibināti secināja, ka "galvenā vērība šimbrīžam jāpiegrieš vienam punktam: s o c i ā l d e m o k r ā t i s k ā s s t r ā d n i e k u p a r t i j a s n o s t i p r i n ā š a n a i. Bez tās mēs netiekam ne soli uz priekšu!"

Runājot par atšvekli visā KSDS partijā, "Cīņas Biedris" vispirms atgādināja šaviem lasītājiem, ka "mēs visās cīņās esam nesaraudzami saietīti ar Krievijas proletariātu un viņa cīņām." Tāpēc latviešu sociāldemokrātiem jā rūpējas arī par KSDSP nostiprināšanu. LSD oportunistiskais virsiens, atsiņēja laikraksts, turpretim līdz šim "pabalējis tos seļus, kas spertī no likvidatoru puses, bet apkarojis tos mēģinājumus, ko izdarījuši partijas atjaunošanas molūķi krievu revolucionārie sociāldemokrāti (lielinieki-ļepinieši)." "Cīņas Biedris" vēl un vēlreiz pasvītēja: "Mēs neslēpjām, ka mūsu politiskās simpāti-

jas pieder šiem lielinieku mēģinājumiem (partijas atjaunošanā. - R.T.), jo tur ir tas virsiens, ar kuru mums s a s k a n t a k t i s k i e u n o r g a n i s a t e r i s k i e p r i n c i p i."

Visādā ziņā augstu vērtējot bolševistiskā garā ieturēto "Cīņas Biedra" ievadrakstu, tomēr nevar piekrist tajā izteiktajām domām par KSDSP Prāgas konferenci - konferenci nevarot atzīt par Viskrievijas konferenci, jo nav piedalījušies nacionālo sociāldemokrātisko partiju pārstāvji, un, otrkārt, konferences mēģinājums atjaunot partiju neesot izdevies. Kā zināms, konferences organizatori trīs reizes aicināja nacionālo organizāciju vadītājus piedalīties konferencē, taču bez rezultātiem.³¹ Kritizējams arī otrs avīzes iebildums - Prāgas konferencē, kas padzina oportunistus no partijas, būtībā bija partijas kongresa nozīme.³²

Tomēr jāpiebilst, ka Prāgas konferences jautājumā "Cīņas Biedris" izteica zināmus pārmetumus nacionālo sociāldemokrātisko partiju vadībai, īpaši LSD Centrālajai Komitejai, kas "nav pabalstījusi šo svarīgo (pasytirojums mans. - R.T.) pasākumu, bet cēlusi tam visādus šķēršļus." Avīze atbalstīja uzskatu, ka LSD Centrālajai Komitejai jāšūta sava pārstāvis uz Prāgas konferencē ievēlēto bolševistisko CK, tiesa, reizē izvirzot jau lieku priekšlikumu par jaunas Viskrievijas konferences sasaukšanu tuvākajā nākotnē. Kas attiecas uz 1912.gada augustā notikušo antipartajisko likvidatoru konferenci, "Cīņas Biedris" deklarēja savu pozīciju nepārprotami: "To mēs nevaram atzīt nekādā ziņā par "solī uz priekšu" KSDS partijas atjaunošanā."

Viens no Latvijas bolševiku svarīgākajiem uzdevumiem 1913.gadā cīņā pret menševistisko CK bija panākt, lai drīzāk sasauktu kārtējo LSD kongresu. Arī "Cīņas Biedris"

31 Sk. Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenci un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumos. I d. R., 1954, 237.lpp.

32 Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture, R., 1972, 130.lpp.

savā ievadrakstā atzina to par nepieciešamu, piezīmējot, ka vilcināties vairs nedrīkst ne acumirkli, jo svarīgu un neatliekami apspriežamu jautājumu pēdējos gados sakrājies daudz. Ievērojot LSD vadības oportūnistisko sastāvu, laikraksts prasīja, lai CK garantē kongresā pilnīgu un pareizu pārstāvniecību, plašu un aptverošu dienas kārtību un pēc iespējas drošus norises apstākļus.

Dule apskatītajam "Cīņas Biedra" redakcijas rakstam, kā liecina tajā izteiktās svarīgākās domas, nebija tikai parasta preses izdevuma pirmā numura ievadraksta nozīme. Nepārspilējot var sacīt, ka, pirms tika publicēts "Platformas projekts Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam", kuru bija usarakstījis V.I.Ļeņins, šis ievadraksts kalpoja Latvijas bolševikiem kā konkrēta darbības programma.

V.I.Ļeņina darbu "Platformas projekts Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam" avīze "Cīņas Biedris" ar virsrakstu "Mūsu platforma 4. LSD kongresam" ievietoja savā 4. numurā, kas iznāca 1913.gada augustā. Tiesa, dokuments nebija publicēts pilnīgi - trūka pirmās iedaļas priekšpēdējā rindkopa un pēdējā iedaļa "Nacionālais jautājums", kas, bez šaubām, bija sināmi mesli samierniecīgam. Pārējā tekstā vairākās vietās bija izdarīti pavisam nenozīmīgi grozījumi vai papildinājumi, izņemot pirmo iedaļu, kuru redakcija bija diezgan ievērojami paplašinājusi.

Papildinājumā pēc būtības atkārtojās daudzas "Cīņas Biedra" 1.numura ievadraksta svarīgākās tēzes, tāpēc pietām tuvāk nepakavēsimies. Jāpiebilst vienīgi, ka papildinājumā bija konkrēti atgādināts: gatavojoties izšķirošajai kaujai ar patvaldību, pirmajā vietā jāizvirsa vesie revolūcijas lezungi - demokrātiska republika, 8 stundu darba diena un muižu zemju konfiskācija.

V.I.Ļeņina darba publikācija, lai arī ne pilnīgā veidā,³³ neapšaubāmi bija pats nozīmīgākais "Cīņas Biedra"

³³ LKP CK Partijas vēstures institūta 1969.gadē izdotās grāmatas "V.I.Ļeņins par revolucionāro kustību Latvijā" sastādītāji (373. un 374.lpp. 81.piez.) un šo

devums tā pastāvēšanas laikā, īpaši ievērojot vēl to, ka šī publikācija bija pirmā vispār,³⁴ bet Latvijā vienīgā.

Pats par sevi saprotams, ka sakarā ar 1912.gadā notikušo KSDSP Prāgas konferenci un likvidatoru konferenci, kā arī gaidāmo LSD IV kongresu partijas iekšējās dzīves jautājumi iezēma "Cīņas Biedra" slejās lielu vietu.

Šajā sakarībā vispirms mināms raksts "Par vienību KSD Strādnieku partijā".³⁵ Oponējot sīkburžuāziskās preses, pirmām kārtām "Jaunās Dienas Lapas" izdomājumiem, it kā virzienu cīņas pamatā KSDS partijā esot personīgas intrigas, "Cīņas Biedris" norādīja, ka tas nebūt nav tā. Virzienu pastāvēšanas pamatā ir lielas gan teorētiska, gan praktiska rakstura domstarpības, vērtējot pašreizējo politisko stāvokli Krievijā un sociāldemokrātiskās partijas uzdevumus. Partiju "reformēt" grib revolūcijas līdzskrējēji, kuri, sākoties reakcijai, atstāja partiju un pievērsās vienīgi legālam darbam. Viņiem šķiet, ka partija vairs nav vajadzīga, un tās vietā liekamas legālās biedrības.

Rakstā bija atzinīgi novērtēts bolševiku darbs KSDSP Prāgas konferences sasaukšanā, un nosodīta LSD CK atteikšanās piedalīties konferencē, norādot, ka tā "nekādu vienību ar krievu partejiskiem elementiem negribēja", bet ar skaidri redzamām šķelšanas mērķiem piedalījās likvidatoru konferencē, kuras "bēdīgie panākumi" redzami katram. Avīze ar prieku atzīmēja, ka, par spīti likvidatoru konferencei un propagandai, partija sekmīgi nostiprinās.

Pilnīgā saskaņā ar V.I. Ļeņina prasību: "Kas vēlas vienību, lai iet nelegālā partijā!"³⁶, "Cīņas Biedris"

rindu autors (Даугавпилсский педагогический институт. Сборник статей. Серия общественных наук. Вып. IV. Рига, 1970, 34.lpp.), norādīja, ka šajā gadījumā runa ir par ievadrakstu, kas sagatavots, izmantojot minēto V.I. Ļeņina darbu. Abu tekstu rūpīgāka salīdzināšana tomēr dod pamatu runāt par V.I. Ļeņina darba publikāciju, protams, nepilnīgā veidā.

34 LSD Ārzemju grupu biroja "Biļetens" šo dokumentu publicēja savās slejās un lapiņas veidā tikai 1913.g.novembrī.

35 "Cīņas Biedris", 1913, Nr.3, marts.

36 Ļeņins V.I. Raksti, 19.sēj., 89.lpp.

rakstīja: "Vienība ir sasniedzama vienīgi caur iestāšanos partijā... Kas negrib atzīt partiju un iestāties tās nelegālā organizācijā, tas nevar tikt atzīts par biedru."

Rakstā "Kāds bija likvidatoru konferences sastāvs?"³⁷ bija norādīts, ka lielākā daļa Krievijas partijas organizāciju atteikušās piedalīties šajā pasākumā. Neviena pārstāvja konferencē nebija no Urāliem, Volgas rajona, Kijevas, rietumu guberņām u.c. svarīgiem rajoniem. Neraugoties uz daudzu Latvijas vietējo organizāciju protestu, konferencē piedalījās gan LSD likvidatoriskā CK. "Cīņas Biedris" gluži pareizi norādīja, ka konferencē nav pānākta nekāda cita vienība kā vienīgi likvidatoru "vienība".

IV Valsts domes deputātu likvidatoru darbības kritikai un bolševiku domes taktikas izskaidrošanai bija vēlēts raksts "Valsts domes sociāldemokrātiskā frakcija."³⁸ Tajā vispirms bija atgādināts, ka Domes sociāldemokrātiskā frakcija ir 1905.gada revolūcijas iekarojums, ka tā ir partijas legālā pārstāvniecība, jo "zināmā mērā spēj uzstāties atklāti, demonstrējot visas valsts priekšā sociāldemokrātiskos lozungus un programmu, nesaudzīgi kritizējot carisma un kapitālisma politiku, aicinot apspiestās tautas masas uz izšķirošo cīņu pret cara bandu un aprādot šīs cīņas vienīgi pareizo r a v o l u c i o n ā r o ceļu." Partijas uzdevums ir, turpināja laikraksts, izmantot Domes vēlēšanas un tribīni revolucionārai agitācijai ciešā saskaņā ar partijas kongresu lēmumiem un partijas programmas prasībām. "Pate frakcija", uzsvēra "Cīņas Biedris", "kā partijas iestāde ir padota partijas konferenču, kongresu un Centrālkomitejas lēmumiem". Laikraksts sīki pakavējās pie domstarpībām starp sociāldemokrātiskās frakcijas deputātiem bolševikiem un deputātiem likvidatoriem, norādot, ka domstarpības ir "stingri p r i n c i p i ā l a r a k s t u r a" un ka 7 deputāti likvidatori "visur izveda savu likvidatoru pabalstīšanas politiku." Tas galu galā noveda pie patstāvīgas bolševiku frakcijas

37 "Cīņas Biedris", 1913, Nr.1.-2, janvāris-februāris.

38 Turpat, Nr.7.-8, novembris-decembris

izveidošanās. "Visa atbildība par /frakcijas/ sašķelšanu", bija pasvītrots rakstā, "gulstas uz 7 deputātiem - likvidatoru pabalstītājiem."

"Cīņas Biedris", atzīmēja, ka Krievijas proletariāta lielākā daļa atbalsta 6 deputātus bolševikus un partijas legālo laikrakstu "Pravda", kā arī informēja lasītājus par KSDSP CK Poroņinas apspriedes lēmumu frakcijas jautājumā. Arī Latvijas proletariāts, bija norādīts rakstā, atbalsta bolševiku frakciju. "Vienība ir nepieciešama", uzsvēra "Cīņas Biedris", "bet ne caur ...likvidatorisma pabalstīšanu. Vienība ir iespējama, bet tikai caur kopēju darbību uz vienlīdzības pamatiem, partijas lēmumu un programmas robežās".

Atgādinājis lasītājiem likvidatorisma evolūciju KSDSP partijā, raksta autors gluži pamatoti piebilda, ka "šai šķelšanas darbā, sociāldemokrātiskās programmas un lozungu likvidācijā piedalījās arī latviešu CK un tai par to nāksies atbildēt mūsu 4.kongresa priekšā".

Nule apskatītais raksts, kas vispusīgi analizēja bolševiku viedokli attiecībā pret Domi vispār un IV Valsts domes sociāldemokrātisko frakciju īpaši, kā arī no principiālām, partejiskām pozīcijām parādīja deputātu likvidatoru antipartejisko darbību, bija viens no svarīgākajiem "Cīņas Biedra" slejās publicētajiem materiāliem.

Latviešu likvidatoru uzskatu kritikai organizatoriskajos jautājumos bija veltīts J.Hermaya (Ala) raksts "Likvidatoru mācības "Cīņā"³⁹, kuru "Cīņas Biedris" pārdrūkāja no LSD Ārzemju grupu biroja "Biļetena". Tajā bija norādīts, ka viens no latviešu menševiku likvidatoru vadītājiem K.Bliass (Čipus) pilnīgi atklāti "Cīņā" propagandē "l i k v i d a t o r u m a l d u m ā c ī b a s", uzdodot tās par LSD uzskatiem. Arī raksts "Aģitācija armijā"⁴⁰ bija pārdrūkāts no bolševiatiskā "Biļetena".

Vairākos materiālos "Cīņas Biedris" iepazīstināja savus lasītājus ar partijas darbību un politisko stāvokli

39 "Cīņas Biedris", 1913, Nr.7.-8, novembris-decembris.

40 Turpat.

Krievijā - augsē strādnieku kustību, buržuāzijas kontr-revolucionāro darbību un cariskās patvaldības politiku, reisā iaskaidrojošot proletariātam veicamos uzdevumus.

Laikraksts informēja lasītājus par KSDSP OK Porosiņas apspriedi,⁴¹ piabilstot, ka "arvien klusāk paliek likvidatoru lēģeri. Arvien lielāki strādnieku pulki stājas zem revolucionāro sociāldemokrātu sarkanā karoga un arvien draudošāk atskan viņu cīņas lozungi: demokrātiska republika, 8 stundu darba diena un muižnieku zemes konfiskācija". "Cīņas Biedris" publicēja KSDSP OK rīcinājumu rīkot 1914.gada 9.janvārī vienas dienas streiku, mitingus un demonstrācijas.⁴²

Rakstā "Reforma vai revolūcija?"⁴³ laikraksts V.I. Lina uzslatu garā paskaidroja, ka buržuāzija savu jaunības drosmi un sparū ir jau pārdaļojusi, ka tā ir palikusi "prātīga" un reisā reakcionāra, kā to pierādīja 1905.gada revolūcija Krievijā. Tāpēc buržuāzija vairs nevar būt revolūcijas vadītāja, arī sīkburžuāzija nevar stāties cīņas priekšgalā, je tai trūkst "apvienojošu šķiras interešu, ideālu un savas šķiras politiskās organizācijas". Pilnīga pretstats buržuāzijai un sīkburžuāzijai, uzsvēra "Cīņas Biedris", ir proletariāts. Tā ir šķira, kura skaidri apzinās, ko viņa vēlas. Krievijas proletariātam ir bagāta šķiru cīņas pieredze un rādījums, tam ir sava šķiras organizācija - sociāldemokrātiskā partija. Tūk, kāpēc proletariātam lemts stāties revolūcijas priekšgalā.

Rakstā "Bez kompromisiem, bez izlīgšanas"⁴⁴, stāstot par streiku kustību, avīse akcentēja politiskā streika lielo nozīmi, nerādot, ka tas ir ievērojams ierocis, kā "uzmodināt, ieraut cīņā seaniecību un karaspēku, kā "iet tautā", lai paceltu to līdz savas nospiestības apziņai". Allaž pasvītrotot proletariāta hegemonu lomū revolūcijā, "Cīņas Biedris" šajā rakstā vienlaikus atgā-

41 "Cīņas Biedris" 1913, Nr.7.-8., novembris-decembris

42 Turpat.

43 "Cīņas Biedris" 1913, Nr.5.-6., septembris-oktobris
Tā autors bija H.Freilins (sk.Boletāls ceļš,202.lpp.)

44 "Cīņas Biedris", 1913, Nr.3, marts.

dināja, ka strādnieku šķiras pirmajam palīgam jābūt zemniecībai, kura arī ir dziļi ieinteresēta Krievijas atbrīvošanā.

Saprotams, ka laikraksta uzmanības centrā bija buržuāziski demokrātiskās revolūcijas problēmas. Taču "Cīņas Biedris", sekojot V.I. Leņina taktikai, vienmēr uzsvēra, ka buržuāziski demokrātiskā revolūcija ir tikai cīņas pirmais posms. "Patvaldības gāšana un demokrātiskas republikas nodibināšana", bija pasvītrots jau redakcijas programmas rakstā, "mūsu acīs būs tikai līdzeklis savai istā mērķa - sociālisma - sasniegšanai." Nule minētajā rakstā "Bez kompromisiem, bez izlīgšanas" savukārt bija paskaidrots, ka sociālisms nozīmē visu ražošanas līdzekļu pāriešanu sabiedrības īpašumā. "Caur vienotu gribu", deklarēja "Cīņas Biedris", "spēcīgu organizāciju un nesalaužamu apziņu, pārliecību mēs iesim caur demokrātisko republiku uz sociālismu."

Turpinot "Laukstrādnieka" tematiku, "Cīņas Biedris" ievietoja rakstu "Lauku pašvaldes".⁴⁵ Avīze vispirms ar prieku konstatēja, ka līdz ar jaunajiem revolūcijas uzplūdiem arī laukstrādnieki ir atkal modušies. Viņi ir "pacēlušī savu balsi gan pie kulšanas, gan deramdienu laikā, gan pagasta vietnieku vēlēšanās un citur. Un šī balss vairs neapklusīs." Sevišķi aktīvi, pēc "Cīņas Biedra" atzinuma, laukstrādnieki 1913. gada rudenī piedalījās vietnieku vēlēšanās.

Raksta lielākā daļa bija veltīta laukstrādnieku ievēlēto vietnieku uzdevumiem. Tajā bija izteikta pārliecība, ka vietnieki visur nostāsies uz šķiru cīņas pamatiem, vienmēr paturot aci priekšā strādnieku cīņas galamērķi - sociālismu. "Cīņas Biedris" aicināja lauku proletariāta pārstāvjus nesekot "liberālo" saimnieku skaidrām frāzēm, bet uzstāties patstāvīgi, saimnieku priekšlikumiem pretim izvirzot apzinīgo laukstrādnieku prasības.

Avīze izvirzīja vietniekiem trīs konkrētus uzdevumus: cīnīties par pagasta nodokļu taisnīgu sadali, skolu stā-

45 "Cīņas Biedris", 1913, Nr. 7.-8, decembris.

vokļa uzlabošanu un nespējnieku apgādes nokārtošanu, pie tam izvirzīja ne vispār, bet ļoti lietišķi pastāstīja, kas katrā šajā gadījumā būtu darāms. "Cīņas Biedris" reizē gluži pareizi pasvītrojā, ka, risinot minētos un citus uzdevumus, lauku proletariāta vietnieki nedrīkst aizmirst katra apzinīga strādnieka pienākumu: "Modināt gulošos, pulcināt tos zem sarkanā daudz miljonu vienojošā darba karoga un gatavot tos uz jaunām izšķirošām cīņām."

"Cīņas Biedris" regulāri publicēja LSD lauku organizāciju, pirmām kārtām Madlienas-Gaismas organizācijas, konferenču protokolus u.c. materiālus. Laikrakstā bija ievietots LSD lauku organizāciju 1913.gada septembra konferences protokols,⁴⁶ LSD Madlienas-Gaismas organizācijas 1913.gada janvāra,⁴⁷ marta⁴⁸, augusta⁴⁹ un septembra,⁵⁰ kā arī Ventspils organizācijas septembra⁵¹ konferences protokols. Šajā aspektā laikrakstam ir pirmšķirīga vēstures arota lomīme.

Neuzskatot par savu uzdevumu sīki analizēt augstāk minētos dokumentus, jo tie nav pašas redakcijas materiāli, gribas pievērst lasītāja uzmanību tikai diviem secinājumiem, kas izriet no šīs "Cīņas Biedra" publikāciju kategorijas. Konferenču materiāli un citi dokumenti liecina, pirmkārt, ka LSD lauku organizācijas šajā laikā, aktīvi uzstādamās pret latviešu un krievu likvidatoriem un samierinātājiem, LSD CK un "Cīņas" redakciju ieskaitot, ieņēma konsekventi bolševietiskas pozīcijas. To pierāda: Vidienas organizācijas 1912.gada decembra konferences ieteikums LSD Centrālajai Komitejai atsaukt savu pārstāvi no likvidatoriskās Organizācijas komitejas⁵²; Madlienas-Gaismas organizācijas 1912.gada decembra konferences prasība LSD Centrālajai Komitejai sūtīt savu pārstāvi KSDSP Prāgas konferencē ievēlētajā Centrālajā Komitejā⁵³; Mad-

46 "Cīņas Biedris", 1913, 5.-6.nr., septembris-oktobris.

47 Turpat, 1913, Nr.1.-2, janvāris-februāris.

48 Turpat, 1913, Nr.3, marts.

49 Turpat, 1913, Nr.4, augusts.

50 Turpat, 1913, Nr.5.-6, septembris-oktobris.

51 Turpat.

52 Turpat, 1913, Nr.1.-2, janvāris-februāris.

53 Turpat.

lienas-Gaismas organizācijas 1913.gada augusta konferen-
ces ultimāts LSD Centrālajai Komitejai nekavējoties sa-
saukt partijas IV kongresu⁵⁴ u.c. analogi dokumenti. Otr-
kārt, jaunie revolucionārie uzplūdi arvien vairāk aptvē-
ra arī Latvijas laukus, un partijas organizācijas tur
sāka darboties daudz rosīgāk, to iespēdais lauku proleta-
riētā pieauga ar katru dienu. Madlienas-Gaismas organi-
zācijas 1913.gada janvāra konferencē konstatēja: "Masu
pagurums ir beidzies... mēs atrodamies jaunu revolucionā-
ru cīņu priekšvakarā, visās malās ir manāms nemiers un
rūgšana"⁵⁵; šīs pašas organizācijas augusta konference:
"Organizācijas stāvoklis pēdējā laikā stipri gājis uz
augšu. Sarīkotas gandrīz visos rajonos masu sapulces ar
30-100 dalībniekiem. Noturētas vesela rinda rajonu un
pulciņu sapulču. Arī biedru skaits cēlies... Propagan-
distu kolēģija darbojas kārtīgi"⁵⁶; Ventspils organizā-
cijas delegāts ziņoja lauku organizāciju 1913.gada sep-
tembra konferencē: "Darbība stipri rosīga, nodibināti sa-
kari ar jauniem rajoniem. Biedru skaits dažos rajonos
sevišķi audzis (Kuldīgā gandrīz trīskārtīgi)⁵⁷ u.tml.

Viena no lauku partijas organizāciju aktivitātes iz-
paušmēm bija arī "Cīņas Biedra" samērā plaša izplatīšana
gandrīz visos Latvijas novados. Lauku organizāciju 1913.
gada septembra konferencē delegāti ziņoja⁵⁸, ka Madlie-
nas-Gaismas organizācija saņem 300 šā laikraksta eksem-
plārus, Malienas organizācija - 100, Jelgavas - 100, Lie-
pājas - 200, Ventspilē - 200 un Vidienas - 200 eksemplā-
ru.⁵⁹ "Cīņas Biedri" izplatīja arī LSD Rīgas organizāci-
ja.⁶⁰

54 "Cīņas Biedris", 1913, Nr.4, augusts.

55 Turpat, 1913, Nr. 1.-2, janvāris-februāris.

56 Turpat, 1913, Nr.4, augusts.

57 Turpat, 1913, Nr.5.-6, septembris-oktobris.

58 Turpat.

59 "Cīņas Biedra" 1.-2. un 3.numura metiens bija 1500
eksemplāru, 4.nr. - 2000, 5.-6. un 7.-8.nr. - 2500
eksemplāru ("Cīņas Biedris", 1913, Nr.7.-8., novem-
bris-decembris.).

60 "Cīņas Biedris", 1913, Nr.4, augustā.

Ar 7.-8.numura iznākšanu "Cīņas Biedra" gaitas izbeidzās.⁶¹ Kāpēc? Mūsu rīcībā, diemžēl, nav materiālu, kas ļautu precīzi atbildēt uz šo jautājumu. Taču viens no svarīgākajiem cēloņiem acīmredzot bija līdzekļu trūkums, kas bija izjūtams visu laiku, kamēr iznāca "Cīņas Biedris". Sevišķi kritisks stāvoklis kļuva 1913.gada rudenī - kā liecina avīzes kases pārskati, redakcijas pārāds novembrī bija 183 rubļ. 50 kap.⁶², bet decembrī jau 222 rubļ. 80 kap.⁶³ Avīzei ir "jākaujas ar parādiem", bija konstatēts "Cīņas Biedra" pēdējā numurā.

Pavisam īsu laiku pastāvēja "Cīņas Biedris". Taču laikraksts - vienīgais bolševiku izdevums Latvijā 1913.gadā - deva izcilu ieguldījumu gan cīņā pret oportūnismu Latvijas Sociāldemokrātijā, gan cīņā par priekšnoteikumu sagatavošanu tā pārvarēšanai, resp. LSD IV kongresa sasaukšanai. Avīzes nozīmīgumu jo lielāku dara tās slējās publicētais V.I.Leņina darbs "Platformas projekts Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam", dokuments, kas nosprauda latviešu bolševikiem skaidru un konkrētu darbības programmu, sākot generālkauju ar likvidatoriem un samierinātājiem.

Saprotams, ka īpašu laikrakstu laukstrādniekiem nebija iespējams izdot pirmā pasaules kara laikā, kad carisms pastiprināja represijas pret LSD un tās presi. Toties pēc Februāra revolūcijas uzvaras 1917.gadā LSD pirmo reizi savā vēsturē varēja izdot laikrakstu lauku proletariātam legāli. Iniciatīvu šajā jautājumā parādīja partijas Malieres organizācija - viena no lielākajām LSD lauku organizācijām. Malienes bolševiku pirmā legālā konference, kas notika 1917.gada 7.maijā, atzina "par nepieciešami vajadzīgu laukstrādnieku laikraksta izdoša-

61 Avīzes 7.-8.numurs līdz pēdējam laikam nebija at-
rasts. Ar vēstures zinātnu doktores I.Apīnes palīdzī-
bu šā raksta autoram izdevās noskaidrot, ka minētais
numurs tomēr ir saglabājies Latvijas PSR Centrālajā
Valsts vēstures arhīvā (4568.f., 3.apr., 29.1. 48.-
51.1.).

62 "Cīņas Biedris", 1913, Nr.5.-6., septembris-oktobris.

63 Turpat, 1913, Nr.7.-8., novembris-decembris.

nu", bet, kamēr tas nav iespējams, iekārtot "Cīņā" laukstrādnieku jautājuma nodaļu.⁶⁴ Jau 21.maijā LSD Centrālās Komitejas birojs pieņēma lēmumu: "Lai apkalpotu laukstrādnieku vajadzības, izdot "Laukstrādnieku Cīņu".⁶⁵ Taču grūtības radīja tipogrāfiju trūkums. Apspriedusi šo jautājumu savā 27.maija sēdē, CK nolēma turpināt meklēt spiestuvi.⁶⁶ 27.jūnijā CK sēdē jau konstatēja, ka "Laukstrādnieku Cīņa" drīz iznāks un noteica avīzes viena numura cenu - 10 kapeikas.⁶⁷ 20.jūlijā CK pieņēma lēmumu uzdot laikraksta redigēšanu pagaidām "Cīņas" redakcijai, kurā tolaik iegāja J.Daniševskis un K.Krastiņš.⁶⁸

"Laukstrādnieku Cīņa" sāka iznākt 1.jūlijā Rīgā, sākumā vienu reizi, bet ar 10.numuru - divas reizes nedēļā. Avīzes redaktori bija K.Kauliņš (V.Dvoreckis) un J.Peterss. Laikraksta apskatu nodaļu vadīja A.Upīts. Avīzes metiens bija 6500-8000 eksemplāru.

Laikraksta pirmajā numurā publicētajā ievadrakstā "Ko "Laukstrādnieku Cīņa" sludinās?"⁶⁹ redakcija deklarēja, ka avīze sludinās, pirmkārt, "revolūciju, šo lielo satricinājumu, kas neatstāj akmeni uz akmeņa no vecās kārtības un visu pārbūvē no jauna", un, otrkārt, tā aicinās "pašu laukstrādnieku bez dzimuma un bez vecuma izšķirības pie šī atsvabināšanas darba, jo strādnieku šķiras atbrīvošana - kā pilsētās, tā uz laukiem - var būt tikai pašas strādnieku šķiras darbs."

Ievadrakstā bija arī pilnīgi pārdrukāts LSD XIII konferences lēmums agrārājā jautājumā ar piebildi, ka tas nav galīgs, bet "apmēram izteic to virzienu, pa kuru staigās "Laukstrādnieku Cīņa"." Avīzes kaujas lozungi, pazīvoja redakcija, būs: "Nost lauku verdzību un tumsību! Visu zemju pilsētu un lauku strādnieki, apvienojieties! Lai dzīvo pilsētu un lauku demokrātija! Lai dzīvo sociālisms!"

64 Latvijas Komunistiskā partija Oktobra revolūcijā.1917. Dokumenti un materiāli. R., 1957, 83.lpp.

65 LKP CK PVI PA, l.f., 4.apr.,22.1., 7.lapa; "Cīņa", 1917, Nr.11, 26.maijā.

66 LKP CK PVI PA, l.f., 4.apr., 22.1., 10.-11.lapa.

67 Turpat, 23.lapa.

68 Turpat, 31.lapa.

69 Sk. LKP Oktobra revolūcijā, 176.-178.lpp.

"Laukstrādnieku Cīņa" sāka savas gaitas tūdaļ pēc asiņainajiem jūlija notikumiem Petrogradā. Pilnīgi saprotams, ka avīzes redakcija tos apiet nekādi nevarēja. Tālauc jau laikraksta pirmajā numurā tā publicēja nelielu rakstu "Revolūcijas ugunīs". Lai gan patiešām, kā bija teikts šajā materiālā, "izteikties noteikti par bijušo ir grūti, jo telegrāfa agentūras ziņas ir vairāk kā tumšas un neskaidras", raksta autors, īsumā iepazīstinājis lasītājus ar notikušo un stāvokli galvaspilsētā, gluži pareizi secināja, ka Petrogradas notikumus "nevar iespiest vienkāršu nemieru rubrikā. Tie nozīmē jaunu lūzumu Krievijas revolūcijā... Dzīve prasa varas jautājuma noteiktu izšķiršanu. Revolūcijas konsekvences pagērtu tautas demokrātisko slāņu valdību..." Tiesa, šajā rakstā joprojām tika atbalstīts lozungs "Visu varu padomēm!", kas pēc divvaldības likvidācijas un buržuāzijas pagaidu uzvaras vairs nebija pareizs, taču jāņem vērā, ka šajā laikā Bolševiku partijas taktika darbībai jaunajos apstākļos vēl nebija izstrādāta.

Nēkošajā numurā "Laukstrādnieku Cīņa" ievietoja rakstu "Bezzemnieku padomju uzdevumi"⁷⁰, kurā vēlreiz atgriezās pie jūlija dienām, norādot, ka "varenā Pēterpils proletariāta uzstāšanās nepārprotami rādīja visai Krievijai un demokrātijas mērenai daļai (resp. meņševikiem un esriem. - R.T.), ka proletariāts ir tū cīņā kā patstāvīga šķira ar saviem īpatnējiem mērķiem, kuri cieši saistīti ar pārējās revolucionārās demokrātijas interesēm." Galvaspilsētas proletariāts, turpināja avīze, vienmēr ir stāvējis Krievijas strādnieku priekšgalā. Tā izvirzītās prasības ir visas strādnieku šķiras prasības. Tās ir vērstas pret kapitālistiem un muižniekiem, lai glābtu nemantīgās šķiras no kara posta un saimnieciskā sabrukuma.

Katra šķira steidzīgi vāc spēkus pēc jūlija notikumiem, bija uzsvērts rakstā. To dara "pelēkie" baroni, to dara rūpnieki un namīpašnieki. "Biedri, vāciet spēkus arī jūs", - aicināja savus lasītājus "Laukstrād-

⁷⁰ Skat. LKP Oktobra revolūcijā, 207.-209.lpp.

nieku Cīņa", reizē atgādinot bezzemnieku padomju svarīgākos uzdevumus tajās dienās - organizēt, pirmkārt, bezzemniekus cīņai pret muižniekiem un "pelēkajiem baroniem", kā arī konfiscētās zemes apstrādāšanai un; otrkārt, rūpēties par vietējo agrāro komiteju sastāva demokratizēšanu.

Krievijas imperiālistiskās buržuāzijas kontrrevolucionāro darbību "Laukstrādnieku Cīņa" atmaskoja rakstā "Represiju drudzī".⁷¹ Tajā bija norādīts, ka jaunā Pagaidu valdība realizē nežēlīgu represiju politiku, "kā dēļ dažkārt liekas, ka dzīvojam vecos carisma laikos. Cietumi pilni politiski arestētiem iz strādnieku, kareivju un sociāldemokrātu vidus. Avīzes ziņo par kratīšanām, arestiem, avīžu aizliegšanām, kongresu noliegšanām..." Latviešu lauku buržuāzija un tās avīze "Līdums" savukārt izplata baumas par soda ekspedīciju lauku atkārtotošanos, tādējādi mēģinot atturēt laukstrādniekus no cīņas par labāku dzīvi.

"Represiju vilnis gan vēl ceļas", atzīmēja avīze. "Bet aug arī strādnieku un patiesi revolucionārās demokrātijas apziņa un organizētais spēks. Tas stājas pretim represiju vilnim." Rakstā atkal un atkal tika atgādināts, ka labprātīgi no varas neviens neatteiksies - ne kapitālisti, ne "zilie" un "pelēkie" baroni. Viņus uzvarēt var tikai organizētā, vienotā cīņā, kurā aktīvi jāpiedalās arī laukstrādniekiem.

Vēl nepārprotamāk šī doma bija izteikta -āta (J. Krūmiņa-Pilāta) rakstā "Cīņa turpinās": "Revolucionārā demokrācija ir sabiedrības vairākums. Viņas rokās jānodod vara, kas ir iespējams tikai salaužot (pasvītrojums mans R.T.) kontrrevolucionāro buržuāzijas diktatūru."⁷² pēc būtības tas nozīmēja aicinājumu gatavoties atklātai cīņai par valsts varas iegūšanu.

"Laukstrādnieku Cīņas" uzmanībai nepagāja secen arī korķiloviāde. Tūdaļ pēc tās sagrāves avīze publicēja rakstu "Ar "kontrrevolūciju" pret kontrrevolūciju",⁷³ ku-

71 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr. 5, 4. augustā.

72 Turpat, 1917, Nr. 11, 19. septembrī.

73 Turpat, 1917, Nr. 9, 8. septembrī.

rā atmaskojo apgalvojumu it kā Korņilova dumpis esot bijis tikai pulciņa izbījušo cara generāļu roku darbs. Runāt šeit tikai par dažu personu nodevību, uzsvēra laikraksts, nozīmē neizprast notikumus, nozīmē neredzēt patieso kontrrevolūcijas pamatu - imperiālistiskās buržuāzijas un reakcionārās muižniecības bloku. Korņilova sazvērētība ir "organizētās kontrrevolūcijas politikas turpinājums ieročiem rokā, un viņā tikpat dzīvu dalību ņem reakcionārā armijas virspavēlniecība galvenā mitekļi un štābos, kā vadošie kontrrevolucionārās buržuāzijas centri Petrogradā... Pagaidu valdībā un viņas "uzticības aprindās" ir tie paši kontrrevolucionāri, pret kuriem cīņa tiek vesta Mogiļevā."

Svarīgi revolūcijas vispārējie jautājumi bija aplūkoti arī vairākos citos "Laukstrādnieku Cīņā" ievietotajos rakstos - "Uz ko dibinās ministri kapitālisti glābšanas valdībā",⁷⁴ "Turpinās vecais karš",⁷⁵ "Seperētais jeb revolucionārais miers",⁷⁶ "Kā skatās uz Korņilova sazvērētību mūsu "sabiedrotie"⁷⁷ u.c. Visiem tiem neapšaubāmi bija svarīga nozīme Latvijas lauku proletariāta politiskajā izglītošanā. Mūsu apcerējuma apjoms diemžēl neļauj tuvāk raksturot šos rakstus.

Pats par sevi saprotams, ka "Laukstrādnieku Cīņas" slejās galveno vietu ieņēma viens no buržuāziski demokrātiskās un sociālistiskās revolūcijas centrālajiem jautājumiem Krievijā - agrārais jautājums, pie kam - visdažādākajos tā aspektos. Runājot par šīs problēmas apgaismošanu laikrakstā, vispirms jāatzīmē vairāki P.Stučkas raksti.

"Laukstrādnieku Cīņa", jau savā pirmajā numurā publicēja izcilā latviešu agrārteorētiķa rakstu "Zeme un bezzemnieki". Tajā P.Stučka atgādināja lasītājiem, ka vācu

74 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr. 3, 21.jūlijā.

75 Turpat, 1917, Nr.8, 30.augustā.

76 Turpat, 1917, Nr.10, 15.septembrī-

77 Turpat, 1917, Nr.12, 22.septembrī.

muižnieki jau ilgi pirms dzimtbūšanas atcelšanas Latvijā bija atņēmuši zemi daļai zemnieku, padarīdama tādējādi tos par bezzemniekiem. Atceļot dzimtbūšanu, viņi izdarīja otro laupīšanu, atņemot arī zemniekiem saimniekiem no tēvutēvu laikiem piederošo zemi. Tagad, pēc 100 gadiem, atzīmēja raksta autors, pienākusi lielā "prāvas diena", kuru savā laikā paregoja Garlībs Merķelis. Un, popularizēdams bolševiku partijas programmu agrārajā jaunatnājumā, turpināja: "Revolūcijas taisnīgā roka visu šo muižnieku un viņu dažādo pācteču zemes īpašumu atgriezīs atpakaļ un nodos šoreiz visas tautas, visas valsts jeb nācijas īpašumā un rīcībā." P.Stučka paskaidroja, ka zemi nacionalizēs bez jebkādas atlīdzības, to konfiscējot, jo revolūcija "ne atpērk, bet vienkārši atceļ, iznīcina visas privilēģijas, visus monopolus." Revolūcija iznīcina muižniecību kā savu laiku pārdzīvojušu kārtu un atņem viņas salaupītās zemes, lai nodotu tās visas tautas labā.

P.Stučka pilnīgi pamatoti atzīmēja, ka daudz grūtāks nekā pirmais jautājums ir otrais - ko darīt ar atņemto zemi. Dabiski šķiet, ka tā atdodama bezzemniekiem. "Un mums jau nevarētu tam nekas būt pretim", piebilda P.Stučka, bet tūdaļ paskaidroja, ka "tikai lielākās saimniecībās zeme var ar samērā mazāk rokas darbu, bet ar mašīnu un dažādu izgudrojumu palīdzību nest pietiekošus augļus un dot apstrādātājam cilvēcīgus darba un dzīves apstākļus." Tāpēc latviešu sociāldemokrāti izsakās pret apgalvojumu, ka bezzemnieki tikai tad kļūs laimīgi, ja katram būs "savs kaktiņš, savs stūrītis zemes". P.Stučka ieteica lielajās muižās vietējo pašvaldību pārziņā iekārtot priekšzīmīgas saimniecības, kas var nodrošināt "i labus darba un dzīves apstākļus, i saimniecības vispilnīgāko attīstību". Taču jāuzsver, ka viņš nebūt nedomāja uzspiest jauno saimniekošanas veidu. Ja bezzemnieki, to izmēģinājuši, atzīmēja P.Stučka, pārliecināsies, ka "tomēr labāk sadalīties un katram ņemt savu zemes stūrīti un tur celt savu nameli, tad tas arvien vēl atkarāsies no viņu pašu izspriešanas."

Rakstā "Latvijas Sociāldemokrātija un agrārjautā-

jums"⁷⁸ P.Stučka no jauna atgriezās pie zemes nacionalizācijas un turpmākas izmantošanas jautājuma. Atzīnējis, ka viņa uzskati agrārjautājumā vienmēr stingri pamatojušies uz Marksu, P.Stučka atgādināja zinātniskā sociālisma pamatlicēja domas, ka nacionalizācija ir skaidri buržuāziska prasība, ka arī pēc tam laukos var joprojām attīstīties kapitālisms. Taču reizē nacionalizācija ir arī solis uz sociālismu.

Raksta autors kritizēja sociālistu revolucionāru utopiskos zemes "socializācijas" plānus, norādot, ka tie galu galā nav nekas cits kā zemes sadalīšana zemniekiem īpašumā. Ja pilsētā turpinās pastāvēt kapitālisms, šie plāni būs nolemti neveiksmei, jo arī laukos tādā gadījumā paliks "vienkāršs kapitālisms, tikai atceļot privātīpašumu uz zemi."

P.Stučka vēlreiz atgādināja, ka proletariātam nav iebildumu pret zemes sadalīšanu, bet reizē paskaidroja, ka tas nav "ne pašu zemnieku interesēs (jo sīkzemniecība pārāk nopūlina darbinieku), nedz progresa un visas tautas interesēs (jo sīksaimniecība ir mazāk ražīga nekā lielsaimniecība)". Tālab viņš aicināja Latvijas bezzemniekus atteikties no iluzorās "sava kartiņa, sava zemes stūrīša" idejas. P.Stučka norādīja, ka LSD centīsies, lai "lielsaimniecību turpinātu vai nu vietējās pašvaldības, jeb bezzemnieku padomju vadībā, jeb beigās pašu bezzemnieku kooperācijā". Raksta nobeigumā viņš pasvītroja, ka latviešu sociāldemokrātiem "jau esošais kapitālisms zemkopībā drošu roku jāved tiešām uz sociālismu."

Līdzīgas problēmas P.Stučka risināja arī rakstā "Ko darīt ar nacionalizēto zemi?"⁷⁹ Tajā viņš, atsaucoties uz 1917.gada jūlija sākumā "Pravdā" publicēto V.I. Ļeņina rakstu "Par nepieciešamību dibināt Krievijas lauku strādnieku arodbiedrību",⁸⁰ norādīja, ka nacionalizēt

78 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.6, 11.augustā; Stučka P. Cīņā par Oktobri. Rakstu izlase. R., 1957, 105.-110.lpp.

79 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.4, 28.jūlijā; P.Stučka, Cīņā par Oktobri, 72.-79.lpp.

80 Sk. Ļeņins V.I. Raksti, 25.sēj., 101.-105.lpp.

zemi, t.i., pārvērst to par valsts, par visas nācijas īpašumu "vēl nebūt nenozīmē sociālismu, kādēļ mēs arī tik stingri protestējam pret sociālistu-revolucionāru utopišķo, leļputrisko zemes socializāciju kapitālistiskajā jeb pilsoniskajā seimniecības un valsts kārtībā." Sociāldemokrātiem sociālistu revolucionāru plāni par "vienlīdzīgu zemes izdališanu" nav pieņemami.

Interesanti atzīmēt, ka abos minētajos rakstos P.Stučka tomēr pielaida eseru agrārās programmas realizēšanas reālu iespēju Krievijā (bet ne Latvijā). Kā ziņāms, pēc Oktobra revolūcijas tā arī notika. Sacītais lieku reizi liecina, cik tālredzīgs savos spriedumos bija P.Stučka.

P.Stučkas dziļi pārdomētos un labi argumentētos direktīvos rakstus veiksmīgi papildināja vairāki citi "Laukstrādnieku Cīņā" publicēti analogi materiāli. To vidū jāmin J.Zaķa (Dzelopa) raksts "Katram savs kaktiņš, save stūrītis zemes",⁸¹ kas parādīja, kā agrārajam jautājumam pieiet latviešu lauku buržuāzija. Pēdējā, bija atzīmēts rakstā, "grib paturēt priekš sevis un visiem muižniekiem zemes privātīpašumu tiesības." Tā vārdos sola arī zemi bezzemniekiem, protams, par pienācīgu "atlīdzību", bet darbos "izsūc bezzemniekiem beidzamo sviedru pilīti." J.Zaķis vēl un vēlreiz atgādināja - sociāldemokrātija prasa visu muižnieku, klosteru, kabineta u.c. privātīpašnieku zemi nodot bez atlīdzības visas sabiedrības īpašumā. Par zemi nav jāmaksā tūkstoši, jo zeme pieder "tiem pašiem darbaļaudīm, kuri gadu simteņiem lējuši sviedrus, staigādāmi kungu gaitās."

Raksta nobeigumā bija uzsvērts, ka lauku buržuāzijas partija - zemnieku savienība - grib bezzemniekus apmākot, ka darbaļaužu partija ir sociāldemokrātija, ap kuru arī jāpulcējas. "Tad tiešām mēs gūsim zemi, maizi, brīvību!"

Rakstā "Valdība un zemes jautājums"⁸² avīze savukārt

81 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.11, 19.septembrī.

82 Turpat, 1917, Nr.7, 18.augustā.

gluži pareizi norādīja, ka agrārā jautājuma atrisināšana prasa sabiedrisko attiecību nopietnu pārkārtošanu. Tādēļ nepareizi to gaidīt no kontrrevolucionārās Pagaidu valdības. Jāgatavojas uz cīņu par citu valdību, uzsvēra laikraksts, "kurai būs drosmē ķerties pie sabiedrības attiecību dziļākas p ā r k ā r t o š t a n a s."

"Laukstrādnieku Cīņa" daudz vietas savās slejās ierādīja plašajai laukstrādnieku kustībai, kas 1917.gada vasarā izvērsās Vidzemē. Avīze publicēja gan analizējošus rakstus, kas bija veltīti šim jautājumam, gan bezzemnieku padomju lēmumus un vietējo korespondentu ziņojumus.

Minēto materiālu vidū vispirms atzīmējams P.Vīksnes (P.Ojāra) plašais raksts "Kustība uz laukiem".⁸³ Tajā bija ne tikai minētas konkrētas ziņas par laukstrādnieku streikiem daudzās muižās Valmieras apriņķī, bet arī dots lauku proletariāta cīņas vērtējums un norādītas šās cīņas perspektīvas. P.Vīksne atzīmēja, ka laukstrādnieku kustība, kas izaugusi no ekonomiskās dzīves prasībām, strauji izplešas. Tās priekšgalā ir nostājies muižu proletariāts, kas pirmais izvirzīja prasību paaugstināt algu, saīsināt darba laiku un vispār uzlabot darba apstākļus. Agrārā kustība, bija uzsvērts rakstā, pēc sava rakstura ir revolucionāra kustība un tai var stāties ceļā tikai kontrrevolucionāri. Bez tam tā ir organizēta, un šajā kustībā nav ne miņas no anarhijas, nekārtībām utt., par ko kliedz buržuāzija. Laukstrādnieku streiki tagadējā momentā ir tāda parādība, uz kuru reagē ne tikai zemes īpašnieki, bet uz kuru ir spiesta atsaukties visa sabiedrība.

Minējie vairākus faktus par muižu pārņemšanu bezzemnieku padomju un pārtikas komiteju rīcībā, P.Vīksne pasvītvoja, ka zeme "ilgāk nav atstājama muižnieku rokās", ka "sociāldemokrātijai jāsaņem kustība (laukstrādnieku. - R.T.) pilnīgi savās rokās un tikai tajā gadījumā izbēgsim no anarhijas un reizē dosim triecienu arī kontrrevolucionāriem." Rakstā bija arī pilnīgi izklāstīts Vidzemes Pagaidu zemes padomes lēmums agrārajā jau-

⁸³ "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.5, 4.augustā.

tājumā, kas paredzēja muižu konfiskāciju, ja to īpašnieki nepilda laukstrādnieku taisnīgās prasības, un pusgrauda pārvēršanu naudas rentē. Tas, protams, bija pamudinājums lauku proletariātam cīnīties vēl energiskāk un vajadzības gadījumā ņemt muižas savā ziņā.

"Laukstrādnieku Cīņa" jau savā pirmajā numurā informēja lasītājus par plašu streiku, kas no 11. līdz 21. jūnijam bija noticis Trikatas, Lipskelna, Antules, Lubu un Tiepeles muižā, un kura rezultātā laukstrādnieku prasību lielākā daļa tika apmierināta. Līdzīgas korespondences, kurās tāpat kā šajā gadījumā neretī bija minēti konkrēti streika rezultāti vai strādnieku prasības, parādījās gan drīz katrā avīzes numurā. Tas bez šaubām mudināja arī citu muižu un pagastu laukstrādnieku sekot šiem piemēriem. Šajā sakarībā īpaši atzīmējams "Laukstrādnieku Cīņa" publicētais⁸⁴ laukstrādnieka līguma projekts,⁸⁵ kuru bija izstrādājusi Valmieras apriņķa Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padome. Tajā bija šādas sīki izklāstītas un rūpīgi formulētas iedaļas: līguma forma, vispārējie noteikumi, darba laiks, darba alga, dzīvokļu jautājums, citi vispārējie noteikumi. Šai publikācijai neapšaubāmi bija ne tikai tīri informatīva, bet arī liela mobilizējoša nozīme, vēršoties plašumā otrajam sociālajam karam laukos. Lauku proletariāts sapēma dokumentu, kas varēja palīdzēt tam konkrēti formulēt savas prasības gan noslēdzot darba līgumus, gan arī organizējot streikus.

Jau minētajā P. Vīksnes rakstā "Kustība uz laukiem" un citos materiālos⁸⁶ "Laukstrādnieku Cīņa" informēja par pusgraudnieku prasībām un streikiem, kas arī 1917. gada vasarā vērsās plašumā.

Pēc Februāra revolūcijas Latvijas laukos sāka dibināties laukstrādnieku arodbiedrības. Šim faktam pievērta uzmanību arī V. I. Leņins un, norādījis uz Latviju, kur "pastāv algoto laukstrādnieku organizācijas", aicināja visā

84 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr. 3, 21. jūlijā.

85 Pie saimniekiem strādājošo laukstrādnieku

86 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr. 2 un 5, 14. jūlijā un 4. augustā.

Krievijā dibināt lauku proletariāta šķiras organizāciju.⁸⁷

Šim svarīgajam jautājumam nepagāja secen arī "Laukstrādnieku Cīņas" uzmanība. Jau 2.numurā⁸⁸ tā publicēja K.Seržanta rakstu "Laukstrādnieku kustība". Tajā bija norādīts, ka, lai lauku proletariāta cīņa pret saviem ekspluatatoriem būtu sekmīga, tam jāorganizējas. Lauku proletariātam, paskaidroja raksta autors, jau ir savas šķiras organizācijas - sociāldemokrātiskā partija un bezzemnieku padomes. Taču jāņem vērā, ka sociāldemokrātija apvieno daudz maz apzinīgas, disciplinātas darbaļaužu masas, bet bezzemnieku padomes pārstāv kā laukstrādnieku, graudnieku un rentnieku, tā arī amatnieku un lauku intelligences intereses. Tālab tieši laukstrādnieku ekonomiskās cīņas rosināšanai un vadīšanai jāorganizē laukstrādnieku arodbiedrības. Bet šajā organizācijā, uzsvēra K.Seržants, lauku proletārieši pierādīs arī "pie organizācijas disciplīnas, drīzāk izpratīs arī politiskās cīņas nepieciešamību priekš saimnieciskās dzīves uzlabošanas...Laukstrādniekiem apvienojoties ap savām arodnieciskām biedrībām un politisko partiju - sociāldemokrātiju, cīņa taps plānveidīga."

Daži citi šā jautājuma aspekti bija aplūkoti rakstā "Laukstrādnieku arodnieciskās biedrības".⁸⁹ Tā autors atzīmēja, ka lauku darbs ir tāds pats darbs kā kalēja vai galdnieka arods pilsētā, tāpēc visiem laukstrādniekiem jāapvienojas vienā arodbiedrībā, "kura tad savukārt apvienosies ar pilsētu strādniecisko apvienību". Lielai atšķirībai starp laukiem un pilsētu, bija uzsvērts rakstā, jāizbeidzas uz visiem laikiem.

Nodibinoties laukstrādnieku arodbiedrībai, turpināja autors, laukstrādniekus varēs līgt tikai ar šīs organizācijas vietējo nodaļu starpniecību. Līdz ar to izzudīs "līgstamās dienas" u.tml. pagātnes atribūti. Rakstā bija

87 Leņins V.I. Raksti, 25.sēj., 101.lpp.

88 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.2, 14.jūlijā.

89 Turpat, 1917, Nr.5, 4.augustā.

norādīts arī uz tām grūtībām, kas kavē šīs lauku proletariāta šķiras organizācijas veidošanu - laukstrādnieku izkliedētība, zemāks attīstības līmenis un ilgs līguma laiks (uz gadu vai vasaru).

Avīze informēja savus lasītājus arī par laukstrādnieku aródbiedrību aktīvo darbu. Maskavas apgabalā un norādīja, ka Latvijas lauku proletariātam jāgatavojas Viskrievijas laukstrādnieku kongresam.⁹⁰ "Nekavējoši jāķeras pie darba" aicināja laikraksts. "Visur jādibina savas aródbiedrības. Šimbrīžam tādu vēl Latvijā maz... Kavēties nedrīkst!"

"Laukstrādnieku Cīņas" kolektīvā organizatora loma spilgti izpaudās Vidzemes Zemes padomes un apriņķu zemes padomju vēlēšanu kampaņā, kas notika 1917. gada augustā un septembrī. Laikraksts vispirms publicēja noteikumus par Zemes padomes vēlēšanām⁹¹ un tajā pašā numurā Tedžus⁹² rakstu "Lauki pie vēlēšanu urnām". Tiem sekoja ievadraksts "Uz vēlēšanām".⁹³ Tajā bija norādīts, ka, gatavojoties izšķirošajai cīņai par valsts varu, svarīgi panākt, lai Latvijas Sociāldemokrātijai būtu vairākums pašvaldības iestādēs. "Tad uzvara būs jo nodrošinātāka." Vēlēšanām tagad ir liela politiska nozīme, pasvītvoja laikraksts. Šajā kampaņā "laukstrādnieki, kalpi, kalpones un sīkzemnieki veiks vistiešākā kārtā paši savu lietu." "Laukstrādnieku Cīņa" aicināja vēlētajus balsot tikai par LSD un Latvijas Strādnieku, zaldātu un bezzemnieku deputātu padomes izvirzītajiem kandidātiem, ievadraksta nobeigumā vēlreiz atgādinot, ka tādējādi tiks iekārotas jaunas pozīcijas, "iz kurām vieglāk būs pāriet vispārējā uzbrukumā pret kontrrevolūciju un nodrošināt tautas vairākuma varu".

Vidzemes Zemes padomes vēlēšanām, kas notika 20. augustā, pēc būtības bija veltīts viss "Laukstrādnieku Cī-

90 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr. 4, 28. jūlijā.

91 Turpat, 1917, Nr. 3, 21. jūlijā.

92 Pseidonīmu nav izdevies atšifrēt.

93 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr. 6, 11. augustā.

ņas" 7.numurs. Tas iznāca vēlēšanu priekšvakarā - 18.augustā. Pāri visai pirmajai lappusei ievietotajā redakcijas uzsaukumā bija teikts: "Bezzemnieki, laukstrādnieki, kalpones un sīkzemnieki! Svētdien, 20.augustā Vidzemē un arī Rīgā jāvēl priekšstāvji uz Vidzemes Zemes padomi. It visi darbaļaudis piedaloties vēlēšanās pret kungiem un saimniekiem. Rakstat uz konvertā liekamām zīmēm: Rīgā Nr.1, Rīgas apriņķī - Nr.1, Valmieras apriņķī Nr.1, Valkas apriņķī Nr.1, tikai Cēsu apriņķī Nr.3. Tās ir bezzemnieku, darbaļaužu, kalpu un strādnieku listes. Tās ir Latvijas Sociāldemokrātijas listes."

Numurā bija publicēta LSD CK un Latvijas Strādnieku, zaldētu un bezzemnieku deputātu padomes platforma Zemes padomes vēlēšanās⁹⁴ un kandidātu saraksts, vairāki aicinājumi balsot par darbaļaužu pārstāvjiem un ievadraksts "Dzelzi un asinīm". Pēdējā bija sīki izklāstīta balsošanas kārtība un vēlreiz atgādināts, cik svarīgi ir atdot savas balsis par LSD kandidātiem: "Tā rīkodamies, laukstrādnieki stiprinās savas pozīcijas, tuvinās sevi uzstādītiem mērķiem un noorganizēs ap Padomēm savus spēkus, kas tik nepieciešami tagad, kontrrevolūcijas laikā un jaunu cīņu priekšvakarā".

Vietējo pašvaldību vēlēšanās Vidzemes darbaļaudis, kā zināms, guva spīdošus panākumus.⁹⁵ "Laukstrādnieku Cīņa" par tiem informēja savus lasītājus vairākos materiālos.

"Laukstrādnieku Cīņa" kopš savas iznākšanas pirmās dienas, bet it īpaši vēlēšanu kampaņas laikā, daudz uzmanības veltīja latviešu lauku buržuāzijas ideoloģijas un politiskās darbības nešaudzīgai kritikai. Šajā laikā vislielākie nopelni pieder A.Upītim, kas savos kaujinieciskajos, publicistiskās kaismes piesātinātajos rakstos, parasti preses apskatu formā diendienā šaustīja lauku proletariāta galveno pretinieku, sevišķu uzmanību veltījot Zemnieku savienības⁹⁶ un buržuāziskās preses kritikai.

94 LKP Oktobra revolūcijā, 230.-232.lpp.

95 LKP vēstures apcerējumi, 1, 321. un 331.lpp.

1917.gada jūlija vidū Valkā notika Zemnieku savienības kongress. "Laukstrādnieku Cīņa" tūdaļ atsaucās šim notikumam, publicējot A.Upīša rakstus "Gruntnieku pārēklī"⁹⁷ un "Politiskās demokrātijas milzenis."⁹⁸ A.Upīts, iztirzājis kongresa lēmumus, norādīja, ka, lai noslēptu Zemnieku savienības patieso rakaturu, kongress daudz spriedelējis par kaut kādu mistisku "sociālo ideālismu" un "politisko demokrātiju", kas esot likti savienības darbības pamatā. Patiesībā, viņš uzsvēra, Zemnieku savienība ir reakcionāra partija. Tā ir pret "jebkura zemes privātīpašuma aizskāršanu un ierobežošanu, pret bezzemnieku stāvokļa nodrošināšanu, pret laukstrādnieku dzīves un darba apstākļu uzlabošanu - jo viss tas mazina viņas peļņu un saimnieciski sabiedrisko varu". Tā ir pilnīgs pretstats sociāldemokrātijai.

A.Upīts atzīmēja, ka latviešu lauku buržuāzija sevišķi iedzīvojusies, izmantojot pirmā pasaules kara radītās pārtikas grūtības. Ar viņam piemītošo sarkasmu A.Upīts rakstīja: "Vidzemē gruntnieki dzīvo zaļu dienu. Pārtikas jautājums nostājies visu jautājumu pirmajā vietā, un līdz ar to pārtikas produktu ražotājs gruntnieks visu ražotāju priekšgalā. Un arī visu ierāvēju un plēsēju priekšgalā... Dīrāšanai nav nekāda mēra. Ņem, cik tikai var noraut, cenas ceļas ar katru dienu... Bet Vidzemes gruntnieki neceļ ne ausu. Tie veikalo joprojām un plēš joprojām." Savtīgu peļņas motīvu mudināta, norādīja raksta autors, lauku buržuāzija izsaka pilnīgu uzticību Pagaidu valdībai un sauc, ka jākaro līdz galīgai uzvarai. Mēs saprotam, kāpēc viņi kliedz, turpināja A.Upīts. "Karš viņiem ir ienesīgs, kāpēc viņi lai kārētu mieru? Kamēr

96 Interesanti atzīmēt, ka A.Upīts 1917.gadā Zemnieku savienību konsekventi dēvē par Gruntnieku savienību, ar to pasvītrotot organizācijas lielsaimniecisko raksturu, ko šās partijas vadītāji centās notušēt.

97 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.3, 21.jūlijā.

98 Turpat, 1917, Nr.4, 28.jūlijā; Andrejs Upīts. Kopoti raksti. 18.sēj., R., 1952, 369.-373.lpp.

tie tur frontē cīnās un krīt, viņi naudu sauļām rauš kabatās."

Rakstā "Sociālais ideālisms" darbā⁹⁹ A.Upīts vēlreiz vērsa savu kritikas smaili pret Zemnieku savienības galvenā "ideologa" M.Valtera neveiklajiem mēģinājumiem noslēpt savienības patieso šķirisko raksturu aiz miglainiem, sofistiskiem prātojumiem par atteikšanos no "politiskas šausirdības un patmīlības", par kaut kāda "taisnības ideāla" sasniegšanu utt., u.tml., kas it kā raksturojot šās partijas mērķus. A.Upīts neatstāja ne akmeni uz akmens no šiem apgalvojumiem. Apskatījis un kā piemēru veiksmīgi izmantojis pret lauku proletariātu vērsto Zemnieku savienības pērstāvju darbību Vidzemes agrārkomitejā, A.Upīts gluži pamatoti secināja, ka M.Valtera plāpāšana par "sociālo ideālistu" ir tukša frāze, ka "Gruntnieku savienība tikai tik tālu ievēro "visu arāju" intereses, cik tālu šos "visus" var lietot savu šauru gruntniecisko šķiras interešu labā." A.Upīts nosauca M.Valtera prātojumus par cinisku varizejismu, aiz kura slēpjas savas šķiras egoisms un vissīkstākais konservatīvisms. "Gruntnieku partija kā noteiktas sabiedriskas šķiras apvienotāja centīsies aizstāvēt vienīgi... savas šķiras intereses", bija uzsvērts rakstā.

Tikpat konsekventi "Laukstrādnieku Cīņa" uzstājās pret buržuāzisko presi, pirmām kārtām "Līdumu" un "Baltijas Vēstnesi", kas aizstāvēja lielzemnieku intereses. A.Upīts rakstā "Laukstrādnieki un gruntnieku avīzes"¹⁰⁰ trāpīgi atzīmēja, ka "par to jau gruntnieki algo savas avīzes rakstītājus, lai tie apkarot laukstrādnieku un bezzemnieku saimnieciskos centienus un pēc iespējas stiprina saimnieku sašķobījušās pozīcijas priekš viņiem tik kritiskā revolūcijas laikā." Viņš norādīja, ka arī šie laukraksti apmelo bezzemniekus un viņu organizācijas, kā arī revolucionārās pašvaldību iestādes un to darbiniekus, lai

99 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.6, 11.augustā; Andrejs Upīts. Kopoti raksti. Astoņpadsmitais sējums, 360.-364.lpp.

100 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.1, 7.jūlijā.

tādējādi "radītu dezorganizāciju un sistemātiski sagatavotu ceļu kontrrevolūcijai." Vidzemes lielsaimnieki, A.Upīts secināja, "nekautrēdamies, atklāti stājas uz kontrrevolūcijas ceļa".

Jau minētajā rakstā "Dzelzi un asinī" Zemnieku savienība bija nosaukta par latviešu muižnieku - "pelēko baronu" savienību, bet "Līdums" - par "pelēko baronu", strādnieku apspiedēju un izsūcēju avīzi, kura "lišķīgi un melīgi ložņā ap laukstrādnieku istabām, sola zemi par rubli, bet vienmēr nostājas saimnieku pusē un gaviļē, ja izdodas kādā pagasta sapulcē piekrāpt bezzemniekus un ievēlēt iestādēs tikai saimniekus". Raksta autors aicināja lauku proletariātu neticēt dažādiem "Līduma" solījumiem, jo "tas melo, ka ausis vien pašam kūp", bet apvienoties ciešā savienībā pret lielsaimniekiem.

Laiku pa laikam "Laukstrādnieku Cīņa" pievērsās latviešu sīkburžuāzijas, pirmām kārtām sociālistu revolucionāru, uzskatu iztirzājumam un kritikai. Arī šajās sakarībās vispirms minami A.Upīša raksti - "Mazie vēži"¹⁰¹ un "Viskreisākā partija Latvijā".¹⁰² Polemizējot ar sociālistu revolucionāru avīzi "Darba Tauta", kas savu partiju pretenciozi dēvēja par "viskreisāko" partiju Latvijā, A.Upīts atzīmēja, ka tā ir "bērnišķa vārdu spēle, lētu efektu tvarstīšana, kura spekulē uz neapzinīgu ļautiņu lētticību". Patiesībā, norādīja raksta autors, latviešu sociālistiem revolucionāriem "nav masu aiz muguras un tāpēc nevar būt cieta politiski sabiedrisku principu pamata zem kājām. Tā ir politikāņu, gandrīz varētu sacīt, politisku avantūristu grupa." Tikpat iznīcinoši un reizē pārlicinoši A.Upīts raksturoja latviešu demokrātiskās partijas sociālo bāzi: "Tie ir tie "intelligenti", dažādie skrīveļi un kantoristi, kas jau pēc savas ieaugušās dabas sveras uz "kungu" pusi, kas ar iztapšanu un pazemīgu izka'pošanu kungiem domā izkaulēt kādu rubli pie algas klāt

101. "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.5, 4.augustā; Andrejs Upīts. Kopoti raksti. 18.sēj., 365.-368.lpp.

102. Turpat, 1917, Nr.7, 18.augustā; Andrejs Upīts. Kopoti raksti. 18.sēj., 374.-377.lpp.

vai pat iešmugulēties maizes tēvu ģimenī. Tie fabriku meistari, kas ar lišanu un pamatīgu izdabāšanu uzņēmēju interesēm par savu darba biedru plecēm izrāpušies "uz augšu", sakrājuši kapitalus un sapņo par sava paša uzņēmumiem un namiem. Tie namelnieki, kam prātā izvērsties par piec- un sešstāvniekiem un kam tāpēc ar visiem līdzekļiem jālūko nodrošināt sev kreditu... Tie nedaudzie sīkie pūrvietnieki, graudnieki un rentnieki, kas ieprecējušies saimniekmeitās un...sapņo...par lielo gruntnieku ideāliem".

Kā liecina "Laukstrādnieku Cīņā" publicētās daudzās vietējās korespondences, tikai retos pagastos Zemnieku savienības un "Līduma" agitācija bezzemnieku vidū deva kaut cik jūtamus rezultātus. Lauku proletariāts ar atsevišķiem izņēmumiem izturējās noraidoši pret lauku buržuāzijas mēģinājumiem iesaistīt to savā partijā. Piemēram, no Ipiķiem ziņoja,¹⁰³ ka Zemnieku savienības piekritēju vēlēšana iet pilnā gaitā, bet bezzemnieki "stāv kā klints un neķeras uz "Zemnieku savienības makšķeri... Bezzemnieku apziņa Ipiķos aug acīm redzot." Korespondencē no Rūjienas apkārtnes¹⁰⁴ bija teikts, ka Zemnieku savienības algotie propagandisti un agitatori apbraukā pagastus un aicina iestāties savienībā. "Bet jau uz pirmajiem soļiem, viņi atdurās pret bezzemnieku šķiras apziņu... Laukstrādnieki, kuri aiz pārprašanas iestājušies šinī Savienībā, steidzas no viņas izstāties un pieprasa atpakaļ samaksāto rubli". No Bauņiem informēja¹⁰⁵: "Reti kur Zemnieku savienība tik organizēta kā pie mums, bet absolūtais vairākums - bezzemnieki - tik vienoti uzstājas, ka pret viņu sadrūp visi saimnieku organizācijas paņēmieni." Smiltēnē sapulce izsvilpa Zemnieku savienības referentu, bet Gaujienā organizētajā sanāksmē neviens neizteica vēlēšanos iestāties lielsaimnieku partijā.¹⁰⁶

103 "Laukstrādnieku Cīņā", 1917, Nr.3, 21.jūlijā.

104 Turpat,

105 Turpat, 1917, Nr.9, 8.septembrī.

106 Turpat, 1917, Nr.3, 21.jūlijā.

Latvijas lauku proletariāts tāpat kā agrāk arī 1917. gadā sekoja Latvijas Sociāldemokrātijai. Tās darbības atspoguļošanai "Laukstrādnieku Cīņas" slejās bija ierādīta liela vieta. Laikraksts pirmām kārtām publicēja LSD CK svarīgākos dokumentus - lēmumus sakarā ar gaidāmo vācu karaspēka uzbrukumu Rīgai,¹⁰⁷ aicinājumu partijas biedriem vākt līdzekļus agitācijas un propagandas darba paplašināšanai¹⁰⁸ un aicinājumu pastiprināt atbalstu avīzei "Laukstrādnieku Cīņa".¹⁰⁹ Avīze sistemātiski ievietoja lauku partijas organizāciju konferenču atreferējumus, lēmumus u.tml. dokumentus,¹¹⁰ kā arī publicēja ziņojumu par LSD organizāciju pārstāvju apspriedi Balkā 1917.gada 10.septembrī¹¹¹ un īsu informāciju par LSD XIV konferenci.¹¹² Jāpiezīmē, ka šo dokumentu oriģināli pa lielāka daļai nav saglabājušies, tāpēc arī palielinās "Laukstrādnieku Cīņas" kā svarīga vēstures avota nozīme.

Partijas darbības aktuālajām problēmām bija veltīti arī vairāki pašas redakcijas materiāli. To vidū vispirms jāatzīmē J.Zaķa (Dzelona) raksts "Latvijas Sociāldemokrātijas 5.kongress",¹¹³ kurā bija pastāstīts par kongresa atklāšanu un dienas kārtības pirmā jautājuma apspriešanu. Diemžēl vairāk materiālu par kongresu "Laukstrādnieku Cīņā" neparādījās, acīmredzot tāpēc, ka LSD V kongresa norisi plaši apgaismoja "Cīņa".

Vairāki svarīgi LSD Vidienes organizācijas iekšējās darbības jautājumi bija aplūkoti šīs organizācijas komi-

-
- 107 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.8, 30.augustā; LKP Oktobra revolūcijā, 259. un 260.lpp.
- 108 Turpat, 271.lpp.
- 109 Turpat, 1917, Nr.10, 15.septembrī; LKP Oktobra revolūcijā, 296. un 297.lpp.
- 110 Vairāki no tiem publicēti jau minētajā dokumentu un materiālu krājumā - LKP Oktobra revolūcijā (251. un 252., 272. un 273., 279. un 280.lpp.).
- 111 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, 11.un 12.nr., 19.un 22.septembrī; LKP Oktobra revolūcijā, 288.-290.lpp.
- 112 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr.13, 26.septembrī.
- 113 Turpat, 1917, Nr.3, 21.jūlijā.

tejas locekļa P. Viksnes (P. Ojāra) rakstā "Organizācijas stāvoklis".¹¹⁴ Domējot par gaidāmo sociālistisko revolūciju, autors uzsvēra, ka "tagadējais brīdis prasa, lai visi spēki tiktu kopoti, lai visi partijas biedri sekotu notikumiem."

Pēc Rīgas krišanas vācu imperiālistu rokās 1917. gada 21. augustā, kad Pagaidu valdība slēdza "Cīņu", "Laukstrādnieku Cīņai" vairāk nekā mēnesi faktiski vajadzēja pildīt arī LSD centrālā orgāna funkcijas. Taču tas nenācās viegli, jo laikraksts iznāca pārāk reti: vienu, bet kopš septembra vidus - divas reizes nedēļā. Tāpēc LSD XIV konference, kas notika 1917. gada 23. un 24. septembrī, nolēma atjaunot partijas centrālā orgāna atjaunošanu, nosaucot to par "Mūsu Cīņu".¹¹⁵ Kontrrevolūcijas uzplūdu apstākļos, lielākajai Latvijas daļai atrodoties vācu imperiālistu rokās, nebija iespējams vienlaikus izdot arī īpašu laukstrādnieku avīzi. Tālab konference nolēma pārtraukt "Laukstrādnieku Cīņas" izdošanu. Laikraksta pēdējais - 13. numurs iznāca 1917. gada 26. septembrī. Jau pēc trim dienām gaitu sāka "Mūsu Cīņa".

Rakstā izklāstītais materiāls ļauj izdarīt vairākus secinājumus. Svarīgākie no tiem ir šādi:

1. Lai gan bolševīku partijas preses izdevumi veļtīja lielu uzmanību revolucionārajai kustībai Krievijas laukos, Latvijas Sociāldemokrātija bija vienīgā KSDSP vietējā organizācija, kas pirms oktobra periodā izdeva īpašus laikrakstus lauku proletariātam. Tas liecina gan par lauku partijas organizāciju stiprumu Latvijā, gan par LSD lielo uzmanību plašo laukstrādnieku masu iesaistīšanai revolucionārajā cīņā pret carismu un buržuāziju.

2. Visi LSD laikraksti, kas bija domāti lauku proletariātam, izņemot atsevišķus gadījumus, ierēma stingras bolševistiskas pozīcijas visos svarīgākajos revolūcijas un partijas iekšējās dzīves jautājumos, aizstāvēja V. I. Leņina uzskatus cīņā pret likvidatoriem un darīja tos zi-

114 "Laukstrādnieku Cīņa", 1917, Nr. 13, 26. septembrī; LKP Oktobra revolūcijā, 308. un 309. lpp.

115 LKP Oktobra revolūcijā, 307. lpp.

nāmus saviem lasītājiem, pirmām kārtām publicējot fragmentu no V.I. Leņina darba "Platformas projekts Latvijas Sociāldemokrātijas IV kongresam", kā arī ievietojot citus materiālus.

3. LSD laukstrādnieku laikrakstu, izņemot "Cīņas Biedra", uzmanības centrā allaž bija viena no centrālajām revolūcijas problēmām - agrārais jautājums. Lai to atrisinātu, avīze konsekventi atbalstīja leņinisko ideju par visas zemes nacionalizāciju un muižu zemes konfiskāciju bez jebkādas atmaksas to bijušajiem īpašniekiem. Sevišķi nozīmīgus materiālus šajā jautājumā "Laukstrādnieku Cīņā" publicēja P. Stučka.

4. Šā tipa LSD izdevumi neatlaidīgi cīnījās ne tikai pret carismu, bet arī buržuāziju, īpaši latviešu lauku buržuāziju, tās organizācijām un presi. Tie sistemātiski kritizēja lauku buržuāzijas kontrrevolucionāro programmu, kā arī darbību. Šajā laikā 1917. gadā sevišķi lieli nopelni bija A. Upītim.

5. LSD laukstrādnieku laikraksti regulāri publicēja lauku partijas organizāciju konferenču protokolus, bezzemnieku padomju dokumentus (1917. gadā) u.c. svarīgus materiālus. Šo dokumentu oriģināli partijas un valsts arhīvos pa lielāku daļu nav saglabājušies. Tas palielina laukstrādnieku avīžu kā svarīga vēstures avota nozīmi.

6. LSD laukstrādnieku avīzes, īpaši "Arājs" un "Laukstrādnieku Cīņa", bija cieši saistīti ar plašām lasītāju masām. Par to liecina daudzās vietējās korespondences, kuras sistemātiski publicēja laikrakstī ("Arājs" - ap 40, "Laukstrādnieku Cīņa" - vairāk nekā 120).

ZEMNIEKU SAIMNIECĪBAS UZ MUIŽNIEKIEM PIEDEROŠĀS
MUIŽAS UN KVOTES ZEMES VIDZEMĒ XX GS. SĀKUMĀ

Uzskatot, ka Latvijas XX gs. sākuma agrārvēstures pētīšana nav iespējama bez visu zemes faktisko lietotāju saimniecību analīzes,¹ šai rakstā mēģināts paplašināt līdzšinējos priekšstatus par zemnieku saimniecībām uz muižniekiem piederošās muižas un kvotes zemes.

Līdz šim padomju vēstures literatūrā šim jautājumam piešķirušies J. Krastiņš, M. Kozins, A. Mieriņa,² neizvirzot uzdevumu to speciāli pētīt. L. Balevica³ mēģina dot plašāku analīzi, taču izmantotā materiāla nelielais apjoms (analizēta zemes izmantošana tikai 21 no Vidzemes guberņas 4 latviešu aprīņķu muižām), kā arī pieņēmums, ka minēto muižu grāmatvedība pārzināja visu muižai piederošo zemi (1913. gada skaitīšanā muižu īpašnieku sniegtie dati aptver ievērojami lielāku minētām muižām piederošās zemes daudzumu), samazina autores secinājumu reprezentativitāti.

Raksta izstrādāšanai izmantoti 1881.-1883., 1898., 1913. un 1918. gada lauksaimniecības skaitīšanas materiāli. Lielākā daļa no tiem publicēti.⁴

1913. gada skaitīšanas materiālu apkopotie rādītāji

- 1 Sīkāk par atšķirībām zemes īpašuma juridiskajās un apsaimniekošanas formās rakstīts: Niedre O. Vidzemes un Kurzemes strādnieki un zemnieki pirmā pasaules kara laikā. Rīgā, 1972, 142. lpp.
- 2 Очерки экономической истории Латвии /1900-1917/. Рига, 1968, гл. II, IV; Очерки экономической истории Латвии /1860-1900/. Рига, 1972, гл. I, III; Mieriņa A. Agrārās attiecības un zemnieku stāvoklis Kurzemē 19. gs. II pusē. Rīgā, 1968.
- 3 Balevica L. Lauksaimniecība Vidzemē un Kurzemē pirmā pasaules kara priekšvakarā. Rīgā, 1970, I nod.
- 4 Материалы к изучению аграрных условий Лифляндской губернии и в особенности положения местных батраков и поденщиков. Рига, 1885; Главнейшие данные о землях проданных и непроданных в Лифляндской губернии за 1898 год. Спб., 1903;

iepriekš minētās problēmas pētīšanai nav izmantojami, jo visus datus tie klasificē vienīgi pēc zemes īpašuma formas. Raksta autoram izdevies atrast daļu minētās skaitīšanas pirmmateriālu - (Rīgas apriņķa pilnībā, Valmieras apriņķa gandrīz pilnīgi).⁵ Materiāli par Rīgas apriņķi satur ne tikai ziņas par lopu un zemes daudzumu visā muižā, bet arī katrā tai piederošajā saimnieciskajā objektā. Ir ziņas arī par aramzemes daudzumu. Valmieras apriņķī ziņu par aramzemes daudzumu nav. Avots satur arī ziņas par katra saimnieciskā objekta raksturu: muižas centrs (Hof), pusmuiža (Hoflage, Beihof), krogs (Krug), zemnieka sēta (Gesinde) utt. Tas dod iespēju klasificēt materiālu atbilstoši 1898. gada skaitīšanas materiālu klasifikācijai un salīdzināt tos. Avots dod ziņas tikai par muižniekiem piederošās muižas un kvotes zemes izmantošanu, neietverot muižniekiem piederošo zemnieku zemi.

Viss statistiskais materiāls rakstā apkopots 13 tabulās pielikumā. 1., 2., 3. un 4. tabulas izstrādātas uz literatūras un avotu materiāla pamata. 3.a - 3.h tabulas sastādītas uz 3. tabulas materiālu pamata. Pēdējā no tām (5.) apkopotā veidā parāda muižas centra saimniecības, kuras muižas īpašnieks vai nu apsaimniekoja pats, vai arī tās iznomāja nedalītas. Tā sastādīta uz visu iepriekšējo tabulu materiāla pamata. Pārejie saimnieciskie objekti pa lielākai daļai tika apstrādāti kā zemnieku tipa saimniecības. 1898. gada (2. tabula) un 1913. gada (3., 3.a - 3.h tabulas) materiāli ļauj samērā precīzi noteikt tās zemnieku tipa saimniecības uz muižai piederošās zemes, kas bija atsevišķi hipotekāri objekti. Materiālos trūkst precīzu ziņu par minēto objektu nomnieku skaitu (vienu objektu varēja iznomāt pa daļām). Lai gan šie apstākļi neatļauj mums precīzi noteikt faktisko saimniecību skaitu, ko nomāja zemnieki, un to kopējo platību, tomēr iegūstam plašāku priekšstatu par zemnieku tipa normas saimniecībām (platība, lopu skaits u.c.) uz muižai piederošās zemes.

1881.-1883. gada skaitīšanas materiālos (1. tabula) ir

5 LPSR CVVA, 214.f., 3.apr., 144.-165.1.

dati par vēl samērā lielu zemnieku zemi, kas nav pārdo-
ta, tāpēc (1. un 5. tabulā) blakus kopējiem datiem parā-
dīti arī dati par muižas un kvotes zemes izmantošanas
formām. Šādas ziņas izdevīgas salīdzināšanai ar 1913.g.
datiem (3., 3.a tabulas), kas arī aptver tikai muižas
un kvotes zemes. 1898.gada dati (2.tabula) ir pilnīgā-
kie tieši zemes faktisko izmantotāju noskaidrošanai. 1913.
gada datu apstrādē (3., 3.a tabula) privātmuižas sadalī-
tas divās grupās, atdalot atsevišķi muižas ar platību
līdz 100 desetīnām (300 pūrvietām) kā netipiskas (Padom-
ju valdības 1919.gada dekrēts par zemes nacionalizāciju
minētās muižas neiekļāva konfiscējamo zemes īpašumu skai-
tā).⁶ 5.tabulā apvienoti dati par visām privātmuižām.
Likās lietderīgi arī atdalīt ļoti sīkos zemes gabalus -
ar kopējo platību līdz 1/3 desetīnas (1 pūrvietā), kuru
saimnieki ar lauksaimniecību nenodarbojās (to lielākā da-
ļa atradās Rīgas priekšpilsētās, vasarnīcu vietās un ne-
lielos miestīņos) un kurus faktiski nevarētu pieskaitīt
zemnieku saimniecībām.

No visa faktiskā materiāla var izdarīt vairākus sa-
līdzinošus vērtējumus (skat. 5.tabulu). Laikā no 1898.
līdz 1918.g., sakarā ar juridiskās zemnieku un kvotes ze-
mes pārdošanu, visos apriņķos pieauga muižu (juridiskās)
zemes īpatsvars muižnieku zemes īpašumā. Visstraujāk šis
process notika Cēsu apriņķī, vislēnāk - Valmieras apriņ-
ķī. Auga arī mežu īpatsvars muižniekiem piederošajās ze-
mēs, samazinoties lauksaimnieciski izmantojamajai zemei.
Pēdējais galvenokārt izskaidrojams tieši ar straujāku
lauksaimnieciski izmantojamās zemes pārdošanu. Tādēļ arī
Valmieras apriņķī, kur zeme pārdota mazāk, šis process
notiek lēnāk nekā citos apriņķos.

6 Социалистическая Советская Республика Латвии в 1919 г. и
милитарная интервенция. Документы и материалы. Рига, 1959,
т. I, с. 375.

Notiekošā procesa intensitāti raksturo šādi skaitļi:⁷

Apriņķis	muižas zemes (juridiskās) pieaugums muižnieku īpašuma kopplatībā %	muižas centra saimniecības kopplatības pieaugums %	lauksaimnieciski izmantotajām zemes platības pieaugums muižas centra saimniecībās %
Rīgas	+ 9,4	+ 1,1	+ 2,1
Valmieras	+ 7,8	- 2,7	- 2,5
Cēsu	+13,3	+ 4,3	+ 4,4
Valkas	+10,6	+ 0,4	- 4,2

Tā kā muižu īpašnieki pārdeva zemi, kas neietilpa muižas centra saimniecībā, pēdējās īpatsvaram muižnieku īpašuma kopplatībā vajadzēja augt tikpat strauji, kā pieauga muižas zemes (juridiskās) īpatsvars muižnieku īpašuma kopplatībā. Taču iepriekš minētie skaitļi rāda pretējo - tās īpatsvars pieauga daudz lēnāk, bet Valmieras apriņķī pat samazinājās. Negatīvā starpība (Rīgas apriņķī 8,3%, Valmieras 10,5%, Cēsu 9%, Valkas 10,2%) pierāda, ka periodā no 1898. līdz 1918.g. faktiskās muižas centra saimniecības samazinājušās.

Jāsecina, ka dotajā periodā turpinājās muižu tipa lielsaimniecību iršanas process. Visās muižās šī procesa norise nebija vienāda.

Rīgas apriņķī 1913.gadā neviena muižas centra saimniecība neizmantoja visu muižas īpašniekam piederošo zemi, piemēram,

Rītera muižas centra saimniecība izmantoja 97% aramzemes ⁸	
Lielo Kangaru " " " " 89%	" 9
Pasta " " " " 88%	" 10
Rammes " " " " 87%	" 11

7 Aprēķināts pēc 5.tabulas.

8 LPSR CVVA, 214.f., 3.apr., 158.l., 19.-20.lp.

9 Turpat, 150.l., 4.-5.lp.

10 Turpat, 158.l., 21.-22.lp.

11 Turpat, 148.l., 18.-19.lp.

Šilīņa muižas centra saimniecība izmantoja 84%	aramze-
Tajā pašā laikā	mes ¹²
Ķeguma muižas centra saimniecība izmantoja 0,5%	aramze-
Skrīveru " " " "	mes ¹³
" " " "	3% " 14
Valdenrōdes " " " "	8% " 15

Pēdējās trijās un arī dažās citās muižās ienākumi no muižas centra saimniecības sastādījaniecīgu daļu no kopējiem muižas ienākumiem.

Zirgu, kas vecāki par četriem gadiem (darba zirgi), skaits dažādo kategoriju saimniecības (3.b tabula) un uz šīs un 3.a tabulas pamata izdarītie aprēķini par aramzemes daudzumu uz vienu darba zirgu (3.c tabula) pierāda samērā vienmērīgu darba lopu sadalījumu muižas centra un zemnieku saimniecībās, kas atradās uz muižas un kvotes zemes. Jāsecina, ka atstrādāšana kā kaut cik nozīmīgs nomas veids ir izzudusi. Muižas centra saimniecību aramzemes daļa no visas muižas īpašumā esošās muižas aramzemes: 1898.gadā 29,3% (lauksaimnieciski izmantojamās zemes) visā guberņā, 1913.gadā 34,5% Rīgas apriņķī, 1918.gadā 31,5% 4 Vidzemes guberņas latviešu apriņķos ir ārkārtīgi tuvs muižnieku īpašumā (visā Vidzemes guberņā) esošo zirgu daļai (32,1%) no visiem uz muižas zemes esošajiem zirgiem, ko uzrādīja 1912.gada zirgu skaitīšana.¹⁶

Līdz ar to jāuzskata, ka visumā izdevies atrisināt problēmu par muižas īpašumā esošās, bet zemnieku lietotās zemes atdalīšanu no zemes, ko muižas īpašnieks apstrādāja ar saviem darba lopiem (muižas īpašnieka vai nomnieka pašsaimniecība). Līdz šim vēstures literatūrā šo uzdevumu uzskatīja par neatrisināmu.¹⁷

1913.gada skaitīšanas materiāli par Rīgas apriņķi parāda, ka zemnieku saimniecības uz muižai piederošās

12 LPSR CVVA 214.2., 3.apr., 164.1., 23.-24.lp.

13 Turpat, 155.1., 2.-3.lp.

14 Turpat, 163.1., 15.-18.lp.

15 Turpat, 150.1., 14.-15.lp.

16 Военно-конская перепись 1912 года, с.416-421.

17 Baleviča L. Lauksaimniecība Vidzemē un Kurzemē..., 39.lpp.

muižas un kvotes zemes nebija vienmērīgi sadalītas pa visām muižām. 8 muižās, kam aramzeme vairāk nekā 100 desetīnu, nebija nevienas zemnieku saimniecības, turpretī 5 muižās - no 31 līdz 59 zemnieku saimniecībām katrā. Šajās 5 muižās pavisam bija 209 zemnieku saimniecības (21,6% no visām uzskaitītajām zemnieku saimniecībām), kuras apstrādāja 58,8% no šo muižu aramzemes. Minēto 5 muižu centra saimniecības izmantoja tikai 16,7 tām piederošās muižas un kvotes zemes aramzemes, turpretī iepriekšminētajās 8 muižās - 66,6%. Tas apstiprina M.Kozina domu, ka XX gs. sākumā daļa muižu bija iekārtojušas tādu saimniecības sistēmu, kas balstījās uz lauksaimnieciski izmantojamās zemes ievērojamas daļas iznomāšanu zemniekiem.¹⁸

Zemes daļa, kas izlietota apmaksai par darbu, ir neliela (skat. 2.tabulu) un galvenokārt attiecas uz mežsargiem, kuru darba apmaksā ar zemi turpinājās līdz pat 1940.gada Padomju Latvijas agrārreformai. Pie tam zeme kā atalgojuma forma jau 1898.gadā ievērojami vairāk bija saglabājusies Vidzemes guberņas igauņu apriņķos. 1898.gadā ļoti neliela ir arī pusgraudā iznomātā muižas zemes daļa. Minēto zemes lietošanas formu izplatība ir šāda (% no apsekoto muižu zemes kopplatības):

Apriņķis	atalgojums par darbu	iznomā pus-pusgraudniekiem	iznomā par naudu
Rīgas	2,6	1,2	30,7
Valmieras	2,1	3,2	32,4
Cēsu	1,4	0,4	33,3
Valkas	1,8	0,3	31,2
Visa guberņas kontinentālā daļa	3,6	0,8	27,1

Kā redzam, naudas noma vairāk izplatījusies Vidzemes guberņas latviešu apriņķos un vislielākā ir Cēsu apriņķī. Cēsu apriņķī visstraujāk arī notika zemes pārdošana zem-

18 Очерки экономической истории Латвии 1860-1900. Р., 1972, с. 286, 297.

niekiem, vismazāk bija izplatīts atalgojums ar zemi par darbu muižā.

Izmantojot 1913.gada datus par vairāk nekā 1000 Rīgas apriņķa zemnieku nomas saimniecībām uz muižai piederošās muižas un kvotes zemes, tabulās 3.e, 3.f, 3.g, 3.h šīs saimniecības sadalītas grupās pēc aramzemes un darba lopu skaita.

3.e tabulā saimniecības iedalītas pēc zemes platības piecās grupās. Saimniecībām, kam aramzemes mazāk par 2 desetīnām (6 pūrvietām), aramzemes kopumā ir četras reizes mazāk (0,2% no visas aramzemes) nekā šo saimniecību kopplatība (0,8% no visas kopplatības). Turpretī darba zirgu ir 1,2%, slaucamo govju un cūku pa 1%, aitu 0,9% no visu tabulā analizēto saimniecību lopu skaita. Jāuzskata, ka šajās saimniecībās laukkopībai bija palīgozāres raksturs un, ja arī atsevišķas šīs grupas piepilsētas saimniecības ražoja pienu tīrgum, tad tas notika galvekārt ar iepirktu lopbarību. Saimniecībām ar aramzemi no 2 līdz 6 desetīnām (6-18 pūrvietām) arī aramzemes ir gandrīz divreiz mazāk (2,6%) nekā kopējā zemes platība (4,7%). Arī šeit ir procentuāli lielāks lopu skaits (izņemot cūkas) no kopējā lopu skaita nekā zemes kopplatība no visas apsekoto saimniecību kopplatības. Ļoti iespējams, ka daļa šo saimniecību zirgus izmantoja arī dažādos peļņas darbos ārpus saimniecības, lai gan jāņem vērā, ka tieši trūcīgajās vienzirga saimniecībās bija sliktākie, mazāk darba spējīgie zirgi.

Saimniecību grupā ar aramzemi no 6 līdz 12 desetīnām (18-36 pūrvietām) saglabājās tās pašas parādības, tikai mazāk zīmīgi. Grupā ar aramzemi no 12 līdz 40 desetīnām (36-120 pūrvietām) ir ievērojami lielāka aramzemes daļa, bet lopu daudz mazāk nekā visas zemes platības daļa. Ļoti lielajās zemnieku saimniecībās ar aramzemi virs 40 desetīnām (120 pūrvietām) vērojama gandrīz tā pati parādība. Te vienīgi slaucamās govīs (vecākas par 2 gadiem) ir par 0,1% vairāk nekā visa zemes platība (no kopējā slaucamo govju un visas zemes platības daudzuma), bet aitas par 0,6% mazāk.

Kopumā jāsecina, ka minētais materiāls neapstiprina

J. Bokaldera tēzi par lieāku aramzemes daudzumu tieši mazākajās zemnieku saimniecībās šajā periodā.¹⁹ Jāņem vērā, ka J. Bokalders galveno vērību veltīja zemnieku - zemes īpašnieku saimniecībām un sīkās nomas saimniecības uz muižas zemes analizēja ļoti maz. (Precīzu ziņu par to, cik īpašnieku un cik nomas saimniecību aptvēris savā aptaujā J. Bokalders, trūkst.) Acīmredzot uz muižas un kvotes zemes nomātajās saimniecībās nomnieki, nebūdami droši par nomas līguma ilguma un noteikumu stabilitāti, bija daudz atturīgāki savas saimniecības intensificēšanā.

3.g tabulā aprēķināts aramzemes daudzums uz vienu lopu zemnieku saimniecībās. Pieaugot saimniecības lielumam, pieaug arī aramzemes daudzums uz vienu lopu, tātad samazinās lopu skaits uz aramzemes vienību. Salīdzinot šos datus ar 3.b tabulā aprēķinātajiem zemnieku saimniecību vidējiem rādītājiem, redzam, ka tie atrodas starp trešo (aramzeme no 6 līdz 12 desetīnām) un ceturto grupu (aramzeme no 12 līdz 40 desetīnām). Mežsargu un kalpu māju vidējie rādītāji ir tuvi saimniecībām ar aramzemino 6 līdz 12 desetīnām (mazliet mazāki), bet pusmuižu rādītāji ir nedaudz lielāki pat par zemnieku saimniecību grupu, kam aramzemes ir vairāk par 40 desetīnām.

Parādība, ka, jo lielāka saimniecība, jo lielāks aramzemes daudzums uz vienu darba zirgu, uzskatāma par ļoti normālu, jo liecina par augstāku zirgu kvalitāti un labāku to izmantošanu tieši lielākajās saimniecībās. (Šai ziņā ļoti atšķiras muižu centra saimniecības, kur aramzeme uz vienu zirgu ir mazāka nekā zemnieku saimniecībās ar aramzemi no 12 līdz 40 desetīnām). Turpretī tas apstāklis, ka, pieaugot saimniecību lielumam, samazinās slaucamo govju un citu produktīvo lopu skaits uz aramzemes vienību, runā pretī pieņēmumam par lielo saimniecību intensificēšanos lopkopības virzienā un acīmredzot prasa vēl daudz plašākus pētījumus.

Lai varētu izdarīt salīdzinājumus ar J. Bokaldera

19 Bokalders J. Mazgruntnieku saimniecības. "Baltijas Lauksaimnieks", 1915, 1.aprīlī, Nr.7, 129.-131.lpp.

materiāliem,²⁰ sastādīta 3.f tabula, kas rāda visas zemes un aramzemes vidējo platību un lopu vidējo skaitu vienā zemnieku saimniecībā visās piecās grupās.

J.Bokalders apsekotās Cēsu apriņķa zemnieku saimniecības pēc lopu skaita iedala divās grupās²¹: mazās (ar kopplatību 21-81 pūrvieta) un lielās (pāri par 81 pūrvieta). Slaucamo govju skaits mazajās saimniecībās ir 5,5 uz vienu saimniecību, kas mūsu tabulā atrodas starp otro (4,2) un trešo (6,3) grupu, bet lielajās - 13,5, kas atrodas starp ceturto (9,6) un piekto (21,5) grupu. Valmieras apriņķī ir aprēķināts vidējais slaucamo govju skaits saimniecībā - 11,4. Zirgu skaits pēc J.Bokaldera mazajās saimniecībās (2,0) ir gandrīz identisks ar mūsu trešo grupu, bet lielajās (4,2) ieņem to pašu vietu, ko attiecīgo govju skaits. Ņemot vērā atšķirīgos saimniecību grupēšanas paņēmienus, minētie salīdzinājumi dod ļoti aptuvenu priekšstatu.

3.e,g,f un h tabulās izdarīts zemnieku saimniecību grupējums ne tikai pēc aramzemes, bet arī zirgu skaita. Niecīgs ir bezzirdznieku daudzums, kas aptver 2,4% visu zemnieku saimniecību. Vienzirdznieku daudzums (14,1%) ir lielāks nekā saimniecību daudzums ar aramzemi no 2 līdz 6 desetīnām (10,5%), bet divzirdznieku (35,0%) ir ievērojami vairāk nekā saimniecību ar aramzemi no 6 līdz 12 desetīnām (25,0%). Tas rāda, ka daļa no vidējo zemnieku saimniecībām (divzirdznieki pieskaitāmi vidējai saimniecībai) apstrādāja vairāk nekā 12 desetīnas aramzemes (vismaz 10,0% no visu saimniecību kopskaita jeb 1/6 no visām saimniecībām ar aramzemi no 12 līdz 40 desetīnām). Salīdzinot šos datus ar 1912.gada zirgu skaitīšanas rezultātiem Rīgas apriņķī (lauku iedzīvotāji - zirgu īpaš-

20 J.Bokalders apkopoja un publicēja Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiroja Statistikas Biroja 1913. gadā savāktos materiālus par 860 Cēsu apriņķa zemnieku saimniecībām, un 340 Valmieras apriņķa zemnieku saimniecībām.

21 Bokalders J. Mazgruntnieku saimniecības. "Baltijas Lauksaimnieks", 1915, 15.maijā, Nr.10, 188.lpp.

nieki),²² dabūjam šādus rezultātus:

	1912.g. zirgu skaitīšana	1913.g. zirgu skaitīšanas ma- teriāli (3.c tabula)
bezzirdznieki (tikai zemes īpašn.)	10,2%	2,4%
1 zirga īpašn.	38,3%	14,1%
2 zirgu "	25,9%	35,0%
3 " "	12,6%	29,4%
4 " "	6,9%	14,0%
5 " "	3,0%	2,6%

Aplūkosim arī Valmieras apriņķa rezultātus:

	1912.g. zirgu skaitīšana	1913.g. skaitīšanas materiāli
1 zirga īpašn.	45,3%	15,0%
2 zirgu "	24,3	34,2%
3 " "	13,2%	25,6%
4 " "	7,0%	16,0%
5 " "	3,6%	4,0%

Dabūtie rezultāti rāda lielu vienādību zemnieku-muižas zemes nomnieku sadalījumā pēc zirgu skaita Rīgas un Valmieras apriņķos (dati par šo saimniecību aramzemi Valmieras apriņķī 1913.gadā nav uzrādīti). Atšķirības ir nelielas un ļauj uzskatīt, ka minētie Rīgas apriņķa materiāli ir tipiski visai Vidzemei (kopumā Rīgas un Valmieras apriņķi sastādīja pusi Vidzemes guberņas latviešu daļas apriņķu).

Tajā pašā laikā redzamas lielas atšķirības salīdzinājumā ar 1912.gada zirgu skaitīšanas materiāliem, kas aptver visus zirgu īpašniekus. Šie materiāli rāda daudz lielāku vienzirga saimniecību procentu, mazāku 2-4 zirgu saimniecību daļu. Tas izskaidrojams ar lielu vienzirdznieku sīkrentnieku un graudnieku skaitu zemnieku saimniecībās, pusmuižās un muižas centra saimniecībās, kas mūsu avotā neatspoguļojas. Līdz ar to jāsecina, ka dabūtie rādītāji nav attiecināmi uz visām zemnieku tipa saimniecībām, bet gan uz zināmu zemnieku nomnieku saimniecību grupu uz

22 Военно-конская перепись 1912 года, Петроград, 1914, с.94-97.

muižas un kvotes zemes. Vidzemes guberņas latviešu apriņķos (tajā neietilpst sīkrentnieki un graudnieki).

3.g tabulā dati par aramzemes daudzumu uz vienu lopu izdara zināmas korektīvas priekšstatos, kas radās, novērtējot aramzemes daudzumu uz vienu lopu saimniecību grupās pēc aramzemes (skat. 126. lpp.). Izrādās; ka uz vienu darba zirgu (vecāku par 4 gadiem) vislielākais aramzemes daudzums ir saimniecībās ar 3 zirgiem, bet vismazākais saimniecībās ar 5 zirgiem. Jāsecina, ka tieši saimniecībās ar 3 zirgiem zirgu darbs tika izlietots visproduktīvāk. Ziņas par aramzemes daudzumu uz vienu produktīvo lopu apstiprina agrāk teikto par lielāku lopu skaitu tieši mazākajās saimniecībās.

3.f tabulā apkopotie dati par vidējo lopu skaitu vienā saimniecībā ļauj izdarīt zināmus precizējumus attiecībā uz lopu skaitu atsevišķās saimniecību grupās.

3.h tabula apstiprina 3.g tabulas datus, pārrēķinot slaucamo govju skaitu uz vienu darba zirgu zemnieku saimniecībās un ļauj tos salīdzināt ar attiecīgiem datiem visās uzskaitītajās saimniecībās. Rezultātā noskaidrojās, ka visaugstākie rādītāji (3,8 slaucamās govīs uz 1 darba zirgu) ir valsts muižās, kuras kā lielsaimniecības apsaimniekoja kapitālistiska tipa nomnieki, nākošajā vietā ir vienzirga saimniecības (3,7), tām seko divzirgu saimniecības (3,4), kā arī skolas un citas sabiedriskas zemes ar tādu pašu rādītāju. Viszemākais rādītājs (1,2) ir ļoti sīkajos zemes gabalos (mazāk kā viena pūrvieta visas zemes), rūpniecības un amatniecības uzņēmumos (2,1).

Izdarot secinājumus, mums jāaplūko katra no minētajām grupām atsevišķi. Ja valsts muižu nomnieki attīstīja intensīvu piensaimniecību, tad muižas zemes nomnieki-vienzirdznieki daudzos gadījumos turēja mazāk produktīvas slaucamas govīs mēslu ražošanai. Ar divzirgu saimniecību novērtēšanu jābūt uzmanīgākiem, jo, pārlūkojot Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrības VII lopkopības rajona (minētā rajonā ietilpa Rīgas apr.) gada pārskatu par 1913./14.gadu,²³ labāko saimniecību skaitā, kuras

²³ "Baltijas Lauksaimnieks", 1914, Nr.22, 15.nov., 431.-433. lpp.

ražojušas visvairāk sviesta uz tā saucamo "gada govī", atrodam, piemēram, J. Modriņu Stukmaņu (tag. Skrīveru) "Apenos" ar 4,6 gada govīm, kādu citu saimniecību ar 5,0 gada govīm; turpretī saimniecību vidū, kas ražojušas vismazāk sviesta uz "gada govī", ir saimniecības ar 24 un 22 gada govīm. Ka minētās saimniecības nav izņēmums, apstiprina Annas-Alūksnes l. pārraudzības biedrības gad. pārskats par 1912./13.gadu.²⁴ No 23 saimniecībām, kas ietilpa minētajā pārraudzības biedrībā, vienā bija 4 gada govīs, vienā - 5, septiņās - 7, piecās - 8, sešās - 10, un trijās saimniecībās - 16,25 un 35 gada govīs katrā. Pēdējās trīs saimniecības bija Babeckas, Penkules un Alūksnes muižas. Pēc iegūtā piena daudzuma trīs saimniecības ar 10 gada govīm katra ieguvušas vairāk kā 6000 mārciņas (2400 kg) piena no vienas gada govīs, divas saimniecības ar 7 un viena ar 8 gada govīm - no 5000 (2000 kg) līdz 6000 mārciņas. Sliktākajā saimniecībā ieguva 3232 mārciņas (1253 kg) piena.

Jāsecina, ka trūkst pamata novērtēt lielāku slaucamo govju skaitu div- un trīszirgu saimniecībās kā šo saimniecību ekstensīvas lopkopības pierādījumu.

Ļoti sīkajos zemes gabalos mazais slaucamo govju skaits uz vienu zirgu apliecina, ka te zirgu izmantots darbā ārpus saimniecības, tas pats attiecināms arī uz rūpniecības un amatniecības uzņēmumiem, kur zirgu izmantošanai bieži nav lauksaimnieciskais raksturs.

3.h tabula rāda jautājumu, kāpēc slaucamo govju skaits saimniecībā, pieaugot zirgu skaitam, samazinās, bet, grupējot saimniecības pēc zemes platības, notiek pretējais - slaucamo govju skaits uz vienu zirgu nelielos apmēros pieaug. Starpība te gan nav tik liela, jo, ja vienzirdznieku saimniecībās uz vienu zirgu ir 3,7 slaucamas govīs un pieczirdznieku saimniecībās uz vienu zirgu ir 2,6 slaucamas govīs (starpība 1,1 slaucama govīs uz vienu zirgu), tad saimniecībās ar aramzemi no 2 līdz 6 desetīnām uz vienu zirgu ir 3,1 slaucama govīs, un saimniecībās

24 "Baltijas Lauksaimnieks", 1914, Nr.6, 15.martā, 104.-105.lpp.

ar vairāk nekā 40 desetinām aramzemes - 3,5 slaucamas govīs (starpība 0,4 slaucamas govīs uz vienu zirgu). Šī parādība acīmredzot izskaidrojama ar gadījumiem, kad saimniecībās ar samēra mazāku zemes platību lielāks zirgu skaits tiek turēts nolūkā izmantot zirgus darbā ārpus saimniecības. Tā kā trūkst datu par aramzemi Valmieras apriņķī, mums nav iespējams noskaidrot, vai minētā parādība specifiska vienīgi Rīgas apriņķim. No otras puses, attiecīgi lielāks slaucamo govju skaits vienzirga saimniecībās pierāda, ka atšķirībā no ļoti sīko zemes gabalu (mazāki par 1 pūrvietu kopplatībā) nomniekiem, šie nomnieki samērā nedaudz izmantoja zirgu darbā ārpus saimniecības.

Minētos datus un secinājumu mēs varam iegūt, tikai atdalot ļoti sīko zemes gabalu nomnieku saimniecības no zemnieku tipa saimniecībām. Jāuzskata, ka dabūtie rezultāti pierāda šādas atdalīšanas nepieciešamību un lietderību.²⁵

Secinājumi.

1. Zemnieku tipa nomas saimniecības uz muižniekiem piederošas muižas un kvotes zemes Vidzemē pastāv gan 19. gs. beigās, gan arī 20. gs. sākumā. To skaits bija samērā liels. Atšķirībā no īpašumā iepirktajām zemnieku saimniecībām, nomnieku vidū bija daudz lielāks vidējo un trūcīgo zemnieku īpatsvars. Atšķirības konstatējamas arī saimniekošanas sistēmā (pēdējās vēl sīkāk pētamas).

2. Nevar uzskatīt par pamatotu šo zemnieku saimniecību iekļaušanu un analīzi muižu saimniecības ietvaros, kas izslēdz pareiza priekšstata iegūšanu gan par zemnieku tipa saimniecībām, gan arī muižas pašsaimniecībām. (Ar muižas pašsaimniecību autors apzīmē muižas īpašnieka tieši izmantoto zemi, 1898. gada skaitīšanā to atzīmēja kā "in Bewirtschaft des Eigentümers", atšķirībā no muižas centra saimniecības "Hof", kas varēja tikt iznomāta lielnomniekam.)

²⁵ Nepieciešamība izdalīt ļoti sīko zemes gabalu (ar mazāk kā 1 pūrvietu = 0,4 ha kopējās zemes platības) nomniekus atsevišķā grupā bija vajadzīga galvenokārt tādēļ, ka avotu materiālā šīs saimniecības daudzos gadījumos ir aplūkotas sumāri.

Lauksaimnieciski izmantojamās zemes valdījuma formas
Vidzemes guberņas privātmuižās 1881.- 83. gadā¹

Valdījuma forma	Rīgas apriņķis	Valmieras apriņķis	Ošu. apriņķis	Valkas apriņķis	Visā guberņā
1	2	3	4	5	6
<u>Muižas, kvotes un zemnieku zeme kopā</u>					
iznomāta	46,65%	42,59%	34,30%	50,84%	41,01%
pārdota	35,37%	41,62%	54,85%	31,24%	40,43%
kalpu un citu lietošanā.	1,69%	1,52%	0,48%	1,85%	1,92%
muižu īpašnieku pašsaimniecība	16,29%	14,27%	10,37%	16,07%	16,64%
Tai skaitā					
<u>zemnieku zeme</u>					
iznomāta	39,84%	30,11%	24,00%	49,43%	35,63%
pārdota	60,16%	69,89%	76,00%	50,57%	64,37%
<u>Muižas un kvotes zeme</u>					
iznomāta	55,13%	57,67%	52,50%	52,71%	48,23%
pārdota	4,52%	7,46%	17,47%	5,61%	8,38%
kalpu un citu lietošanā	3,80%	3,37%	1,34%	4,31%	4,48%
muižu īpašnieku pašsaimniecība	36,55%	31,50%	28,69%	37,37%	38,91%
<u>Dārza un aramzeme</u>					
muižas, kvotes un zemnieku zeme kopā					
iznomāta	44,33%	43,60%	36,11%	43,55%	40,41%
pārdota	31,96%	34,73%	40,94%	24,78%	35,21%
kalpu un citu lietošanā	1,79%	1,59%	0,64%	2,11%	2,14%
muižu īpašnieku pašsaimniecība	21,92%	20,00%	16,31%	23,56%	22,24%
Tai skaitā					
<u>zemnieku zeme</u>					
iznomāta	36,46%	30,22%	23,62%	52,84%	36,25%
pārdota	63,54%	69,78%	76,38%	47,16%	63,75%

¹ Материалы к изучению аграрных условий Лифляндской губернии и в особенности положения местных батраков и поденщиков. Рига, 1885, с.34-35.

1	2	3	4	5	6
muižas un kvotes zeme					
iznomāta	51,35%	54,95%	50,52%	46,53%	44,60%
pārdota	3,78%	5,42%	12,99%	4,20%	6,51%
kalpu un citu lietošanā	3,40%	2,91%	1,38%	4,06%	4,29%
muižu īpašnieku pašsaimniecībā	41,47	36,72%	35,1%	45,21%	44,60%

Zemnieku saimniecības uz privātmuižām piederošās zemes
Vidzemē 1898. gada ¹⁾

Valdījuma veids	Apriņķi	Rīgas	Valmieras	Cēsu	Valkas	Guberņas kontinentāla daļa 8 apriņķos
1	2	3	4	5	6	6
Apsekoto ²⁾ muižu platība % no visu muižu platības	94,8	90,9	95,8	92,3	93,7	
Apsekoto muižu mežu platība % no apsekoto muižu kopplatības	34,8	31,5	38,4	39,7	35,3	
Apsekoto muižu lauksaimnieciski izmantojamās zemes (bez dārzu zemes) platība % no apsekoto muižu kopplatīb.	46,0	50,3	48,4	40,1	44,7	
Muižu (Hof) tipa valdījumu kopplatība % no apsekotām muižām piederošās kopplatības	62,4	60,4	62,4	65,8	66,6	
t.sk. mežs % no apsekoto muižu mežu platības	91,4	91,0	93,6	93,1	94,0	
lauksaimnieciski izmantojamā zeme (bez dārza zemes) % no apsekoto muižu lauksaimnieciski izmantojamās zemes platības	29,8	32,2	32,5	36,2	36,5	
Zemnieku (Gesinde) tipa valdījumi % no apsekotām muižām piederošās kopplatības	34,5	37,7	35,1	33,3	31,5	
No tiem						
I. <u>Apstrāde kā atalgojumu par darbu</u> % no apsekotām muižām piederošās kopplatības	2,6	2,1	1,4	1,8	3,6	
zemes gabalu skaits	303	142	145	201	2771	
saimnieku skaits	439	252	204	409	5158	

1) Aprēķini izdarīti pēc krājuma: Главнейшие данные о землях проданных и непроданных в Лифляндской губернии за 1898 год. Пбг., ИСЗ. Таблицы.

2) 1898. gada skaitīšanā no 716 Vidzemes guberņas kontinentālās daļas muižām tika apsekotas 676 muižas.

	1	2	3	4	5	6
Zemes gabali						
1. tikai uz muižas zemes (platība % no summas)		74,8	78,8	89,2	59,4	68,0
2. uz muižas un kvotes zemes (platība % no summas)		0,5	1,6	-	3,2	2,7
3. tikai uz kvotes zemes (platība % no summas)		23,3	19,6	7,6	36,1	27,8
4. tikai uz zemnieku zemes (platība % no summas)		1,4	-	3,2	1,3	1,5
II. Iznomā pusgraudniekiem						
% no apsekotām muižām piederošās kopplatības		1,2	3,2	0,4	0,3	0,8
zemes gabalu skaits		27	73	10	10	140
saimnieku skaits		133	296	34	52	647
Zemes gabali:						
1. tikai uz muižas zemes (platība % no summas)		78,5	69,8	70,7	89,7	74,0
2. uz muižas un kvotes zemes (platība % no summas)		-	8,2	22,7	-	6,3
3. tikai uz kvotes zemes (platība % no summas)		21,4	21,6	6,6	10,3	19,5
4. uz muižas (vai kvotes) un zemnieku zemes (platība % no summas)		-	0,4	-	-	0,2
III. Iznomā naudas nomā						
% no apsekotām muižām piederošās kopplatības		30,7	32,4	33,3	31,2	27,1
zemes gabalu skaits		2208	1178	1441	2118	10976
Zemes gabali:						
1. tikai uz muižas zemes (platība % no summas)		38,5	45,0	43,9	39,0	41,4
2. uz muižas un kvotes zemes (platība % no summas)		3,1	5,2	0,6	1,0	2,1
3. tikai uz kvotes zemes (platība % no summas)		25,6	31,5	22,8	26,0	24,8
4. uz muižas (vai kvotes) un zemnieku zemes (platība % no summas)		1,7	0,4	0,3	0,4	0,6
5. tikai uz zemnieku zemes (platība % no summas)		30,1	17,9	32,4	33,6	31,1

Muļai piederošās muļžas un kvotes zemes izmantošana Rīgas
apriņķī 1913. gadā

(Aprēķini izdarīti pēc Vidzemes guberņas landrātu kolēģijas statistiskās
komitejas 1913. gadā izdarītās skaitīšanas pirmmaterāliem. - LPSR CVVVA
214. fonds, 3. apraksts, 144.- 164.lieta). (Platība desetinās pārrēķināta
pieņemot, ka 1 pūrv. ir 0,34 deset.).

A. Visa zeme

Valdījuma veids \ Ipašuma forma	Privātmuļžas ar veirāk kā 100 desetinām aram- zemes	Privātmuļžas ar mazāk kā 100 desetinām aramzemes	Mācītājmuiļžas	Valsts muļžas	Kopā
1	2	3	4	5	6
I grupa					
Muļžas centra saim- niecības platība desetinās	160988,29	16574,13	2619,68	866,46	181048,56
% no summas (6.aile)	88,9%	9,1%	1,5%	0,5%	100%
% no summas(kopplat.)	64,3%	88,0%	79,1%	65,2%	66,0%
skaits	88	28	19	4	139
% no summas(6.aile)	63,3%	20,2%	13,7%	2,8%	100%
II grupa					
Pusmuļžas platība (desetinās)	32639,91	69,86	-	351,10	33060,87
% no summas (6.aile)	98,8%	0,2%	-	1,0%	100%
% no summas(kopplat.)	13,0%	0,4%	-	26,4%	12,1%
skaits	160	2	-	2	164
% no summas (6.aile)	97,6%	1,2%	-	1,2%	100%

1	2	3	4	5	6
<u>III grupa</u>					
Mežsargi, kalpu mājas platība (desetinās)	3482,49	95,32	-	-	3577,80
% no summas (6.aile)	97,2%	2,8%	-	-	100%
% no summas (kopplat.) skaits	1,4%	0,5%	-	-	1,3%
	153	10	-	-	163
% no summas (6.aile)	93,2%	6,1%	-	-	100%
<u>IV grupa</u>					
Krogi					
platība (desetinās)	2971,53	188,40	-	81,20	3241,13
skaits	152	20	-	8	180
Rūpniecības un amatniecības uzņēmumi					
platība (desetinās)	1541,56	26,71	-	3,97	1572,24
skaits	87	3	-	2	92
Īoti sīkie zemes gabali (mazāki par 1 pūrvietu- 0,34 desetinām)					
platība (desetinās)	564,09	691,32	5,93	6,48	1267,82
Skolas un citas sabiedriski lietojamās zemes					
platība (desetinās)	612,72	0,79	114,92	0,32	728,75
Kopā grupā	5689,90	907,22	120,85	91,97	6809,94
% no summas (6.aile)	83,4%	13,4%	1,8%	1,4%	100%
% no summas (kopplat.)	2,2%	4,8%	3,6%	7,0%	2,5%

	1	2	3	4	5	6
<u>V grupa</u>						
Zemnieku saimniecības						
platība (desetinās)	44393,28	614,19	538,63	-		45546,10
% no summas (6.aile)	97,4%	1,4%	1,2%	-		100%
% no summas (kopplat.)	17,6%	3,2%	16,3%	-		16,6%
skaits	998	32	38	-		1068
% no summas (6.aile)	93,5%	3,0%	3,5%	-		100%
<u>VI grupa</u>						
Upes, ezeri, purvi						
platība (desetinās)	3674,70	564,35	32,33	19,12		4290,50
% no summas (6.aile)	85,6%	13,1%	0,8%	0,5%		100%
% no summas (kopplat.)	1,5%	3,1%	1,0%	1,4%		1,5%
Zemes kopplatība	250868,57	18825,06	3311,49	1328,65		274333,77
% no summas (6.aile)	91,3%	6,7%	1,2%	0,7%		100%
	100%	100%	100%	100%		
<u>B. Aramzeme</u>						
<u>I grupa</u>						
Muižas centra saimniecības						
platība (desetinās)	14610,73	635,37	824,67	286,03		16356,80
% no summas (6.aile)	89,5%	3,8%	5,0%	1,7%		100%
% no summas (kopplat.)	33,4%	68,9%	75,6%	68,9%		35,8%
<u>II grupa</u>						
Pusmuižas						
platība (desetinās)	9348,02	40,26	-	108,20		9496,48
% no summas (6.aile)	98,5%	0,4%	-	1,1%		100%
% no summas (kopplat.)	21,6%	4,4%	-	26,1%		20,8%

	2	3	4	5	6
<u>III grupa</u>					
Mežsargi, kalpu mājas platība (desetinās)	1168,85	25,92	-	-	1194,77
% no summas (6.aile)	97,8%	2,2%	-	-	100%
% no summas (kopplat.)	2,6%	2,8%	-	-	2,6%
<u>IV grupa</u>					
Krogi platība (desetinās)	1036,73	56,90	-	19,60	1113,23
rūpniecības un amat- niecības uzņēmumi platība (desetinās)	551,87	5,29	-	1,27	558,43
ļoti sīkie zemes gabali platība (desetinās)	249,38	11,28	-	-	260,66
skolas un citas sabied- riski lietojamās zemes platība (desetinās)	32,60	0,35	47,71	20,88	101,54
Kopā grupā	1870,58	73,82	47,71	41,75	2033,86
% no summas (6.aile)	92,8%	3,6%	2,3%	1,3%	100%
% no summas (kopplat.)	4,4%	8,0%	4,4%	5,0%	4,4%
<u>V grupa</u>					
Zemnieku saimniecības platība (desetinās)	16243,16	147,12	218,29	-	16608,57
% no summas (6.aile)	98,2%	0,5%	1,3%	-	100%
% no summas (kopplat.)	38,0%	15,9%	20,0%	-	36,4%
Arazzemes kopplatība	43241,34	922,49	1090,67	435,98	45690,48
% no summas (6.aile)	91,3%	6,7%	1,2%	0,7%	100%
	100%	100%	100%	100%	

Lopu skaits 3. tabulā uzskaitītajās saimniecībās

Saimniecību grupas	Zirgi vecāki par 4 gadiem	Visi zirgi	Govis vecākas par 2 gadiem	Visi liellopi	Aitas	Cūkas
1	2	3	4	5	6	7
<u>I grupa</u>						
<u>Muižas centra saimniecības</u>						
Muižas ar vairāk kā 100 desetinām aram- zemes	2289	2591	6546	8834	5085	3658
Muižas ar mazāk kā 100 desetinām aram- zemes	152	157	379	508	250	275
Mācītājmuižas	126	145	398	570	504	361
Valsts muižas	30	34	115	144	197	56
Kopā grupā	2597	2927	7438	10056	6036	4350
% no kopskaita	33,8%	33,4%	33,1%	31,6%	19,2%	26,5%
<u>II grupa</u>						
Pusmuižas	1149	1275	4023	5677	5695	2365
% no kopskaita	14,9%	14,6%	17,9%	18,0%	18,1%	14,4%
<u>III grupa</u>						
Mežsargi, kalpu mājas	277	307	674	1225	2089	840
% no kopskaita	3,6%	3,5%	3,0%	3,8%	6,7%	5,2%
<u>IV grupa</u>						
Krogi	358	386	840	917	1436	722
rūpniecības un amat- niecības uzņēmumi	208	230	431	590	596	436
ļoti sīkie zemes gabali	376	381	429	484	202	929

1	2	3	4	5	6	7
skolas un citas sabiedriski lietojamās zemes	25	43	84	92	102	62
Kopā grupā	967	1040	1784	2083	2336	2149
% no kopskaita	12,6%	11,8%	8,0%	6,5%	7,5%	13,1%
<u>V grupa</u>						
Zemnieku saimniecības	2697	3208	8508	12728	15184	6687
% no kopskaita	35,1%	36,7%	38,0%	40,1%	48,5%	40,8%
kopskaits	7687	8757	22427	31769	31340	16391

Aramzeme (pārviētās) uz vienu loģu 3. tabulā uzskaitītajās saimniecībās

Lopi Saimniecību grupas	Zirgi vecāki par 4 gadiem	Visi zirgi	Govis vecākas par 2 gadiem	Visi liellopi	Aitas	Cūkas
1	2	3	4	5	6	7
<u>I grupa</u>						
<u>Muižas centra saimniecības</u>						
Muižas ar vairāk kā 100 desetīnām aramzemes	18,7	16,6	6,5	4,9	8,4	11,8
Muižas ar mazāk kā 100 desetīnām aramzemes	12,3	11,9	5,0	3,7	7,5	6,8
Macītājmuižas	19,3	16,7	6,1	4,3	4,8	6,7
Valsts muižas	28,4	24,7	7,3	5,9	4,3	15,0
Visā grupā	18,5	16,4	6,4	4,7	8,0	11,6
<u>II grupa</u>						
Pusmuižas	24,3	21,9	6,9	4,9	4,9	11,8
<u>III grupa</u>						
Mežsargi, kalpu mājas	12,7	11,4	5,2	2,9	1,7	4,2
I + II + III grupa	19,8	17,6	6,6	4,7	5,8	10,5
<u>IV grupa</u>						
Krogi	9,2	8,9	3,9	3,6	2,3	4,5
Rūpniecības un amatniecības uzņēmumi	7,9	7,2	3,8	2,8	2,8	3,8

1	2	3	4	5	6	7
Ļoti sīki zemes gabali	2,0	2,0	1,8	1,6	3,8	0,8
Skolas un citas sabiedriski lietojamās zemes	9,5	5,5	2,8	2,6	2,3	3,8
visā grupā	6,1	5,7	3,3	2,9	2,5	2,8
<u>V grupa</u>						
Zemnieku saimniecības	18,1	15,2	5,7	3,8	3,2	7,3
Kopā	17,5	15,3	6,0	4,2	4,3	8,2

3.^c tabula

Arauzeme uz saimniecisko vienību 3. tabulā uzskaitītajās saimniecībās

I grupaMuižas centra saimniecības

Muižas ar vairāk kā 100 desetinām (300 pūrvietām) arazemes	488,33	pūrvietas =	163,78	desetinas
Muižas ar mazāk kā 100 desetinām (300 pūrvietām) arazemes	64,58	"	=	21,86 "
Mācītajmuižas	127,65	"	=	42,55 "
Valsts muižas	210,30	"	=	70,10 "
Visā grupā	346,10	"	=	115,37 "

II grupa

Pusmuižas

170,31 " = 56,77 "

III grupa

Mežsargi, kalpu mājas

21,56 " = 7,19 "

IV grupa

krogļi

18,19 " = 6,06 "

Rūpniecības un amatniecības uzņēmumi

17,85 " = 5,95 "

V grupa

Zemnieku saimniecības

45,74 " = 15,25 "

Govju (vecākas par 2 gadiem) skaits uz vienu zirgu (vecāku par 4 gadiem) 3. tabulā uzskaitītajās saimniecībās

I grupaMuižas centra saimniecības

Muižas ar vairāk kā 100 desetinām aramsēmes - 2,9

" " mazāk " " " " - 2,5

Mācītājmuižas - 3,2

Valsts muižas - 3,8

Visā grupā - 2,9

II grupa

Pusmuižas - 3,5

III grupa

Mežsargi, kalpu mājas - 2,4

IV grupa

Krogi - 2,3

Rūpniecības un amatniecības uzņēmumi - 2,1

ļoti sīki zemes gabali - 1,2

Skolas un citas sabiedriski lietojamas zemes - 3,4

Visā grupā - 1,8

V grupa

Zemnieku saimniecības - 3,2

Kopā - 2,9

Zemnieku saimniecību attiecības pēc aramzemes (%)

Saimniecību grupas	Saimniecību skaits	Kopējā zemes platība	Aramzeme	Zirgi vecāki par 4 gadiem	Visi zirgi	Govis vecākas par 2 gadiem	Visi liellopi	Aitas	Cūkas
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ar aramzemi mazāku kā 2 deset. (6 pūrvietas)	3,2%	0,8%	0,2%	1,2%	1,0%	1,0%	0,9%	0,9%	1,0%
ar aramzemi no 2-6 desetinām (6-18 pūrvietām)	10,5%	4,7%	2,6%	5,4%	4,9%	5,3%	4,9%	5,7%	4,6%
ar aramzemi no 6-12 desetinām (18-36 pūrviet.)	25,0%	18,8%	14,3%	19,7%	18,7%	19,3%	18,8%	18,9%	19,6%
ar aramzemi no 12-40 desetinām (36-120 pūrv.)	59,8%	71,7%	78,1%	70,0%	71,6%	70,3%	71,5%	71,1%	71,0%
ar aramzemi vairāk kā 40 deset. (120 pūrvietām)	1,5%	4,0%	4,8%	3,7%	3,8%	4,1%	3,9%	3,4%	3,8%
Bezzirdznieki	2,4%	1,2%	0,7%	-	-	0,8%	0,7%	1,4%	1,1%
ar 1 zirgu	14,1%	7,0%	5,4%	5,6%	-	6,4%	5,8%	6,7%	6,6%
" 2 zirgiem	35,0%	30,6%	27,7%	27,1%	-	29,1%	29,8%	30,5%	30,1%
" 3 "	29,4%	33,5%	35,6%	34,1%	-	33,9%	34,0%	33,1%	34,1%
" 4 "	14,0%	18,4%	20,6%	21,4%	-	19,4%	19,6%	19,1%	18,0%
" 5 "	2,6%	3,8%	4,2%	5,1%	-	4,1%	4,0%	3,7%	4,0%
" 6 līdz 12 zirgiem	2,5%	5,5%	5,8%	6,7%	-	6,3%	6,1%	5,5%	6,1%

Zemes platība (pūrvietās) un lopu skaits uz vienu zemnieku
saimniecību

Saimniecību grupa	Kopējā zemes platība	Aramzeme	Zirgi vecāki par 4 gadiem	Visi zirgi	Govis vecākas par 2 gadiem	Visi liellopi	Aitas	Cūkas
Ar aramzemi mazāk kā 2 deset. (6 pūrvietās)	29,65	3,30	0,9	0,9	2,5	3,1	4,0	2,0
Ar aramzemi no 2-6 deset. (6-18 pūrvietām)	56,51	12,09	1,3	1,5	4,2	5,8	8,2	2,8
Ar aramzemi no 6-12 desetinām (18-36 pūrvietām)	95,59	27,06	2,0	2,3	6,3	9,2	11,1	5,0
Ar aramzemi no 12-40 desetinām (36-120 pūrviet.)	151,39	61,62	3,0	3,7	9,6	14,6	17,5	7,5
Ar aramzemi vairāk kā 40 deset. (120 pūrvietām)	327,55	142,67	5,1	7,5	21,5	30,7	31,9	15,4
Bezzirdznieki	66,64	13,33	-	-	2,6	3,7	8,5	2,9
Ar 1 zirgu	63,84	18,18	1	-	3,7	5,0	6,9	3,0
Ar 2 zirgiem	112,86	37,29	2	-	6,8	10,3	12,6	5,3
" 3 "	147,33	56,99	3	-	9,4	14,1	16,0	7,3
" 4 "	171,91	70,38	4	-	11,5	17,1	20,0	8,1
" 5 "	192,40	77,04	5	-	15,0	19,1	20,3	9,6

3. tabula

Aramzeme (pūrvietas) uz vienu lopu zemnieku saimniecībās

Saimniecību grupa	Zirgi vecāki par 4 gadiem	Visi zirgi	Govis ve- cākas par 2 gadiem	Visi liellopi	Aitas	Cūkas
1	2	3	4	5	6	7
Ar aramzemi mazāk kā 2 desetinās (6 pūrvietas)	3,52	3,41	1,30	1,06	0,83	1,65
Ar aramzemi no 2-6 dese- tinām (6-18 pūrvietas)	9,11	8,25	2,88	2,11	1,52	4,33
Ar aramzemi no 6-12 de- setinām (18-36 pūrviet.)	13,17	11,65	4,29	2,95	2,43	5,41
Ar aramzemi no 12-40 de- setinām (36-120 pūrviet.)	20,28	16,59	6,39	4,21	3,54	8,16
Ar aramzemi vairāk kā 40 desetinām (120 pūrvietām)	23,52	18,94	6,63	4,64	4,47	9,27
Bezzirdznieki	-		5,11	3,61	1,56	4,57
ar 1 zirgu	18,18		4,90	3,62	2,64	6,18
ar 2 zirgiem	18,64		5,41	3,62	2,95	6,91
ar 3 "	18,99		6,05	4,04	3,49	7,83
ar 4 "	17,60		6,14	4,10	3,51	8,64
ar 5 "	15,41		5,92	4,03	3,80	8,00

Govju (vecāku par 2 gadiem) skaits uz 1 zirgu
(vecāku par 4 gadiem) zemnieku saimniecībās

Ar aranzemi masāk kā 2 desetinas (6 pārviestas)	- 2,7
" " no 2 - 6 desetinām (6 - 18 pārviestas)	- 3,1
" " no 6 - 18 desetinām (18 - 36 pārviestas)	- 3,0
" " no 12 - 40 " (36 - 120 ")	- 3,2
" " vairāk kā 40 desetinas (120 pārviestas)	- 3,5
Ar 1 zirgu	- 3,7
ar 2 zirgiem	- 3,4
" 3 "	- 3,1
" 4 "	- 2,8
" 5 "	- 2,6

Privātmuižām piederošās zemes valdījuma formas Vidzemē 1918. gadā.

(Sastādīta pēc Latvijas zemes īpašumi. Vidzeme, 1920. g. 5. un 7. tabulu materiāliem)

Valdījuma veids	Rīgas apriņķis	Valmieras apriņķis	Cēsu apriņķis	Valkas apriņķis	Kopā 4 apriņķos
1	2	3	4	5	6
Muižu skaits	116	100	98	101	415
Kopēja zemes platība (desetinās)	288262,34	246782,98	209907,17	302663,21	1047615,70
t.skaitā muižas zeme	242084,59	204675,87	187900,75	257962,08	892623,29
kvotē zeme	83,9%	82,9%	89,5%	85,2%	85,2%
zemnieku zeme	29699,37	34238,10	17480,63	29473,74	110891,84
	10,3%	13,9%	8,3%	9,7%	10,6%
	16478,38	7869,01	4525,79	15227,39	44100,57
	5,8%	3,2%	2,2%	5,1%	4,2%
Mežu platība (desetinās)	117660,68	83639,89	88701,44	137151,94	427153,95
% no kopplatības	40,8%	33,1%	42,3%	45,0%	47,7%
Lauksaimnieciski izmantotajām zemes platība (desetinās)	118497,27	117570,57	88175,28	118333,31	442576,43
% no kopplatības	41,1%	47,6%	42,0%	39,1%	42,2%
Arauzemes platība (deset.)	49963,65	55266,73	38335,64	55464,58	199030,60
% no kopplatības	17,3%	22,4%	18,2%	18,3%	19,0%
Muižu centru saimniecības					
Kopējā zemes platība (desetinās)	182977,65	139330,28	140026,02	200396,60	662730,55
% no muižām piederošās zemes platības	63,5%	57,7%	66,7%	66,2%	63,3%

1	2	3	4	5	6
Mežu platība (desetinās)	104633,10	71788,95	78947,23	122377,82	377747,10
% no muižas centra saimniecību kopplatības	57,2%	51,5%	56,5%	61,1%	57,0%
% no muižām piederošās mežu platības	88,9%	85,8%	89,0%	89,2%	88,4%
Lauksaimnieciski izmantojamās zemes platība (desetinās)	37786,78	34893,89	32550,52	38089,24	143320,43
% no muižas centra saimniecības kopplatības	20,6%	25,0%	23,2%	19,0%	21,6%
% no muižām piederošās lauks.izmantojamās zemes platības	31,9%	29,7%	36,9%	32,1%	32,4%
Aramzemes platība (deset.)	15051,90	16329,00	13626,08	17641,04	62648,02
% no muižas centra saimniecību kopplatības	8,2%	11,7%	9,7%	8,8%	9,4%
% no muižām piederošās aramzemes platības	30,1%	29,5%	35,5%	31,8%	31,5%

Privātmuižu īpašumā esošā zeme un muižu ce
1881.- 83.g.g.) zeme. (Izstrādāt

	Rīgas apriņķis					Valmieres apriņķis		
	1881.- 83.g.		1898.g.	1913.g.	1918.g.	1881.- 83.g.		1898.g.
	visa	tikai muižas un kv. zeme				visa	tikai muižas un kv. zeme	
Muižu kopējā zemes platība	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
t.sk.muižas zeme			74,5%		83,9%			75,1%
kvotes "			13,2%		10,3%			17,6%
zemnieku "			12,3%		5,8%			7,3%
meži			34,8%		40,8%			31,5%
lauksaimn.iz- mantoj.zeme			46,0%		41,1%			50,3%
aramzeme				16,4%	17,3%			
Muižas centra saimniecības								
Kopējā zemes platība								
% no muižām pieder.koppl.	16,3%	36,6%	62,4%	65,8%	63,5%	14,3%	31,5%	60,4%
meži								
% no muižām pied.mežu plat.			91,4%		88,9%			91,0%
lauksaimn. izmant.zeme								
% no muižām pied.l.izm.z.			29,8%		31,9%			32,2%
aramzeme								
% no muižas c. saimn.koppl.				8,6%	8,2%			
% no muižām pied.aramzem.	21,9%	41,5%		34,5%	30,1%	20,0%	36,7%	

nturu (muižu īpašnieku pašsaimniecību
a uz 1. - 4. tabulu pamata).

1918.g.	Cēsu apriņķis				Valkas apriņķis			
	1881. - 83.g.		1898.g.	1918.g.	1881. - 83.g.		1898.g.	1918.g.
	visa	tikai muižas un kv. zeme			visa	tikai muižas un kv. zeme		
100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%
82,9%			76,2%	89,5%			74,6%	85,2%
13,9%			10,2%	8,2%			12,1%	9,7%
3,2%			13,6%	2,2%			13,3%	5,1%
33,1%			38,4%	42,3%			39,7%	45,0%
47,6%			48,4%	42,0%			40,1%	39,1%
22,4%				18,2%				18,3%
57,7%	10,4%	28,7%	62,4%	66,7%	16,1%	37,4%	65,8%	66,2%
85,8%			93,6%	89,0%			93,1%	89,2%
29,7%			32,5%	36,9%			36,3%	32,1%
11,7%				9,7%				6,8%
29,5%	16,3%	35,1%		35,5%	23,6%	45,2%		31,6%

SATURA RĀDĪTĀJS

I. Leinasare.	Daži materiāli par Latgales muižām 19.gs. 60.-70.gados	3
L. Fellmane.	Laukstrādnieku algu apmēri un sastāvdaļas Irlavas, Jumurdas, Lāzberga un Rundāles parastos 20.gs. sākumā	25
I. Greitjānis.	Jautājumā par rīcības komitejām Latvijā 1905. gadā	47
A. Mortulevs.	LSD boļševiku cīņa pret oportunistu koncepcijām agrārajā jautājumā 1907. - 1914. gadā	64
R. Treijs.	No "Arēja" līdz "Laukstrādnieku Cīņai" (LSD laikraksti lauku proletariātam)	79
O. Niedre.	Zemnieku saimniecības uz muižniekiem piešķirošās muižas un kvotes zemes Vidzemē XX gs. sākumā	120

Ученые записки, том 218

ВОПРОСЫ АГРАРНОЙ ИСТОРИИ ЛАТВИИ

Выпуск II

(на латышском языке)

Редактор В.Канале
Технический редактор А.Адамсоне
Корректор А.Адамсоне

Латвийский государственный университет

Рига 1975

Подписано к печати 08.06. 1975. ЯТ 15005 Зак. № 881.
Ф/8 60x84/16. Бумага №1. Физ.п.л.10,0. Уч.-и.л. 7,5
Тираж 275 экз. Цена 47 к.

Отпечатано на ротапринте, Рига-50, ул.Вейденбаума,5
Латвийский государственный университет им. П.Стучки

33492

LU bibliotēka

200024413

88 89

09

2003

85

88

PT-75
218

Makš-47 ksp

2001

Zinātniskie raksti (P.Stučkas LVU), 1975, 218.sēj., 1-156.